

sobotna
priloga

Konec minulega tedna je bil v Varšavi prvi pripravljani sestanek za konferenco evropskih komunističnih partij. Na njem so sodelovale delegacije 28 evropskih KP, med njimi tudi delegacija ZKJ. Soglasni sklep tega sestanka je bil — povedano najbolj na kratko — da je konferenca evropskih partij zaželena, posvečena naj bo boju za mir, varnost in napredek na naši celini, sklicali pa naj bi jo prihodnje leto.

Varšavski sestanek in v zvezi z njim nadaljnje priprave na konferenco zbuja seveda dosti pozornosti v evropski javnosti, za kar je več razlogov. Med njimi ni najmanj pomembno, da vsaka takšna konferenca vsaj na zunanjo nujno spominja na podobne sestanke komunističnih partij v preteklosti in v zvezi s tem se seveda najprej zastavlja vprašanje, ali je predvideni sestanek nekakšno nadaljevanje prejšnjih ali pa je novost v mednarodnem delovanju komunističnih partij.

Glede na stanje v odnosih med komunističnimi partijami in tudi glede na potek in sklepe varšavskega pripravljane sestanka je nedvomno, da gre za nekaj bistvenih novosti. Za nas je že na zunanjo najbolj opazna novost — ki je obenem seveda tudi zelo vsebinska — to, da je na pripravljalnem sestanku sodelovala tudi delegacija ZKJ, saj je znano, da ZKJ zelo kritično ocenjuje podobne sestanke v preteklosti.

Za boljše razumevanje tako kritičnosti do prejšnjih podobnih konferenc kot za razumevanje naše sedanjice udeležbe je treba poseči nekoliko nazaj. V mednarodnem komunističnem gibanju je bila dolgo močno prisotna težnja po trdni in centralizirani skupni organizaciji — po institucionalnosti. Najbolj organizirano je bila takšna zamisel uresničena v kominterni, ki je bila pod vodstvom Sovjetske zveze močan center za načrtovanje in vodenje taktike in politike komunističnih partij. Po zadnji vojni je to vlogo prevzel informbiro, ki je bil neposredni dedič kominterne v tem smislu, da je določal enotno linijo, usvajalno in vodeno v enem centru. Znano je, da sta tako komunistična internacionala kot informbirojski biro le prepogosto delovala samo v imenu interesov in potreb tega centra — KP SZ.

Leta 1956 je bil informbiro ukinjen, ideja o enem centru in enotni liniji, podrejeni potrebam tega centra pa še ni preživela. Njeni nosilci in uresničevalci so postali posvetovanja komunističnih partij. Doslej so bila štiri: leta 1957, 1960, 1967 in 1969. Cilji teh posvetovanj (za katera je vselej vsaj vsebinsko, če ne že tudi formalno pobudo dajala KP SZ) in duh, v kakršnem so jih pripravljali in skušali izpeljati, je bil nadaljevanje kominternovskega in informbirojskega duha, se pravi prizadevanj po enotni politiki, tak-

tiki in strategiji mednarodnega komunističnega gibanja, vodenih iz enega centra.

Dejansko stanje pa se je medtem tako količinsko kot kakovostno bistveno spreminjalo.

● Z nastankom cele vrste socialističnih držav po zadnji vojni so se odnosi med komunističnimi partijami obogatili in hkrati tudi zapletli z meddržavnimi odnosi; interesi posameznih partij so dobili veliko večje razsežnosti, saj so mnoge postale odgovorne za usodo svojih držav in narodov. S tem so se odprla nova področja sodelovanja, hkrati pa seveda tudi nova področja možnih nesoglasij zaradi poti in gledanj na graditev socialističnih razmer, potreb, metod, poti in gledanj na graditev socializma v posameznih državah.

● Zunaj kroga socialističnih držav je prišlo do močne okrepitev tistih sil, ki jih običajno označujemo kot leve in ki seveda niso omejene samo na komunistične partije. Bistvena vprašanja sodobnega sveta, kot so mir, mednarodna varnost, socialni napredek, demokratizacija tako notranjih odnosov v posameznih družbah kot mednarodnih odnosov, niso monopol komunističnih partij, niti niso

kratizacija. Neuvrčenost kot politika presega ne le strankarske, ampak tudi blokove okvire in je samostojen dejavnik. Preprosto rečeno: na mednarodnem prizorišču je nov partner, ki ni podrejen interesom nobene klasične politično-državne grupacije, tudi ne interesom tako imenovanega socialističnega tabora, kar pa seveda ne izključuje ujemanja v mnogih pogledih in interesih — pa tudi ne posameznih nasprotovanj.

Vse to je ustvarilo razmere, v katerih je popolna enotnost nemogoča. Še več — je celo škodljiva, kajti noben model enotnosti, pa naj bo še tako širok, ne more zajeti prav vseh interesov, izvirajočih iz različnih razmer, možnosti, potreb in hotenj. Prav tako ni mogoče voditi celotnega boja za napredek v svetu iz enega centra, ker pač ni centra, ki bi bil zmožen objektivno zajeti in uskladiti vso pisanost in protislovnost sveta. Zato je zakonito, da se vsi taki poskusi je zakonično, da se vsi taki poskusi končajo s prizadevanji, vsiliti eno voljo, eno metodo in en obrazec. Od tu pa je samo še majhen korak do vsiljevanja drugim take politike, ki streže interesom samo enega obraza oziroma ene politike. In nadaljnja nujna posledica je obsojanje tistih, ki rušijo tovrstno

Veliko komunističnih partij meni ne le, da so preživeli, ampak tako tudi ravna, kar v znanju meri oboje pritiska in vsiljevanje ene same volje. To ni samo načelna stvar, ampak ima tudi praktične posledice, ki jih je videti predvsem v načinu pripravljanja bodoče konference evropskih KP in tudi v poteku varšavskega pripravljane sestanka.

Ena bistvenih novosti — ki resda še ni do konca izbojevana, ki pa se močno uveljavlja — je, da takšna konferenca ne sme imeti ideološkega značaja, ampak le politični pomen. Torej se na njej ne sme razpravljati o pravilnosti politike te ali one partije, ampak le o tistih konkretnih stvareh, pri katerih lahko sodelujejo vse partije, ne glede na morebitne razločke v pogledih. To seveda pomeni izključuje možnost obsojanja posameznih partij zaradi njihove politike in načina, kako in za kakšne poti socialistične preobrazbe se borijo v svojih deželah. Z drugimi besedami, to pomeni priznanje, da so vse partije samostojne in neodvisne.

Za spoštovanje tega načela je bistvenega pomena, da so konferenca sama in priprave nanjo demokratične, javne, da vsakdo lahko

tudi posvetovanj, z vsebino pa taktizirati, odvisno od trenutnih razmer. Toda že prej smo poskušali vsaj v zelo grobih oblinah pojasniti, zakaj je kakršnakoli oblika institucionalizacije v sedanjih razmerah nemogoča, oziroma zakaj povzroča škodo. Zato ni nič čudnega, da so mnoge partije pred posvetovalnim sestankom v Varšavi in na njem jasno povedale, da morebitna konferenca evropskih KP ne sme biti ne nadaljevanje prejšnjih konferenc, ne stopnička na poti k morebitnemu novemu svetovnemu posvetovanju partij.

S taljšča in načela, ki smo jih navedli, v bistvu sestavljajo okostje pogledov ZKJ na smotrnost takih posvetovanj. Jugoslovanska delegacija jih je v Varšavi zelo jasno razložila in s tem tudi dala bistven prispevek k demokratizaciji priprav in poznejše same konference. Ti pogledi seveda niso novi, saj jih je ZKJ brala tudi ob prejšnjih posvetovanjih, novo pa je, da se je krog partij, ki se tudi zavzemajo za enak ali podoben pristop, toliko razširil, da ni več mogoče organizirati takih zborovanj na star način.

Varšavski pripravljani sestanek je namreč prvi v praksi uveljavil načela, za katera se zaseda ZKJ in mnoge druge partije (med katerimi so najpomembnejše še KP Romunije, KP Italije, KP Francije, KP Španije in še nekatere druge) — javnost dela, spoštovanje samostojnosti partij, soglasni sklepi, nekritiziranje drugih partij, neizključevanje tega sestanka v kontinuiteto prejšnjih in morebitnih prihodnjih. Seveda pa to še ne pomeni, da so zdaj izginili razločki v mnenjih. Logično in normalno je, da še vedno obstajajo, in bistvena novost ni, da bi bili pogledi zdaj morda enaki, ampak to, da je vsaj formalno priznana možnost in normalnost tudi drugačnih pogledov. To ne pomeni, da posamezni različni pogledi ne bodo tudi v bodoče izpostavljeni pritiskom in poskusom vplivanja, pomeni pa, da se to ne bi več smelo dogajati za zaprtimi vrati, da ima vsakdo možnost braniti svoje poglede odkrito in javno ter da se s tem ne izpostavlja nekakšnim izobčenjem ali »prekletstvom«, kot se je to dogajalo v preteklosti. To pa je seveda bistvena novost, ki omogoča sodelovanje tudi tistim, ki so imeli slabe izkušnje s prejšnjimi posvetovanji. Krejti duh sedanjih priprav — ponekod so mu že nadeli ime »varšavski duh« — je tak, da obeta koristno izmenjavo mnenj, izkušenj in načrtov za konkretno sodelovanje tam, kjer je to mogoče, manj pa je nevarnosti, da se konferenca spremeni v nekakšno ideološko razsodišče.

In tako smo spet pri misli, ki smo jo že omenili: sama po sebi takšna posvetovanja niso ne dobra ne slaba — odvisna so od metod, vsebine in ciljev. Razmere pa tokrat niso naklonjene starim prijemom.

Janez Stanič

varšavske novosti

KP edine, ki so poklicane za njihovo reševanje. Boj vseh naprednih sil za pozitivne spremembe ni samo vprašanje komunističnih partij ali samo socialističnih držav, ampak zadnja zelo širok krog levih in naprednih sil. Učinkovitost tega boja zahteva sodelovanje vseh, ki lahko kaj prispevajo, praktični vidiki tega sodelovanja — metode, poti, taktika itd. — pa se spreminjajo od dežele do dežele in so odvisni od konkretnih razmer, odnosa sil in številnih drugih dejavnikov.

● In ne nazadnje se je položaj, vsaj v mednarodnem okviru, bistveno spremenil tudi z razvojem in utrjevanjem politike neuvrčenosti, ki je v mednarodno življenje prinesla težvren in nov pristop k boju za mir, enakopravnost in demo-

enotnost. Končni rezultat so spori, ki ničesar ne koristijo.

Paksa minulih posvetovanj in njihove posledice so dovolj jasni in zgovorni dokazi, da je temu res tako.

Po vsem tem postaja bolj razumljivo in vsebinsko vprašanje, kaj se je zdaj toliko spremenilo, da je ZKJ sklenila sodelovati na varšavskem pripravljalnem sestanku in da je načelno pripravljena sodelovati tudi na predvideni konferenci evropskih partij.

Predvsem je treba omeniti, da so ideje (in prizadevanja) po popolni enotnosti mednarodnega komunističnega gibanja, ki naj bi bilo vodeno iz enega centra, že izgubile dobršen del tal pod nogami.

pove svoje mnenje in o tem tudi obvesti javnost, ki ima tako možnost sama presoja o morebitnih različnih mnenjih. Doslej je bila namreč praksa, da so različna mnenja razčiščevali za zaprtimi vrati in da so pred javnost prišli samo s skupnimi rezultati, ki so bili pogosto posledica raznih pritiskov. V tesni zvezi s tem je tudi zahteva, da morajo biti sklepi sprejeti soglasno, ne pa s prelasovanjem.

Posvetovanja komunističnih partij sama po sebi niso ne dobra ne slaba; vse je odvisno od načina in ciljev. To sicer popolnoma očito resnico je treba povedati zato, ker obstajajo tudi mnenja, da so posvetovanja sama po sebi čisto dobra stvar, da pa v preteklosti morda niso bila najbolje izpeljana. To je v resnici poskus ohraniti insti-

Bogdan Kavčič
Participacija ali samoupravljanje? 18

Mladen Oljača
Ali ima pisatelj pravico biti zastava?

Jože Javoršek
Dnevnik 19

Boštjan Markič
Ob knjigi za novi učni predmet

Niko Isajevič
Zapisovanje o železnici 20

Peter Božič
Sindikat čim bliže delavcu

Drago Vresnik
Več kot samo vpliv

Lojze Kante
Ogrodje je postavljeno 21

Janez Kajzer
Subvencija ne bi smela biti miloščina

Jože Horvat
»Daleč od ljudi«

Janez Mesesnel
Nove tiskarjeve podobe 22

Igor Mandić
Mitologija vsakdanjosti

Miša Grčar
Živi Dovženkov duh 23

Težišče je v umetnosti, ki se razvija mimo elitizma

Božidar Borko
Kremplove »Dogodivščine« 24

Marian Sorli
Universitas magistrorum et scholarium

Miloš Jevtič
Sodobnost in kultura 25

Primož Zagar
Pot k množičnemu izumiteljstvu

Marian Kunej
Živa šola v »hudičevem vrtu« 26

Peter Breščak
Amintore Fanfani

Andrej Novak
Ob Marchaisovi izjavi

Božidar Pahor
Spor med Belo hišo in kongresom 27

Anton Rupnik
Helmut Schmidt na prvem izpitu

Janko Lorenci
Nemirna Etiopija

Branko Savič
Narajanova (kontra) revolucija 28

Andrej Novak
Junta — novo jedro opozicije

Mitja Meršol
Waleški zmaj ima dva jezika 29

Milan R. Dimitrijević
Mišične bolezni po svetu in pri nas

Pierre Rossion
Hemotipologija — nova znanost 30

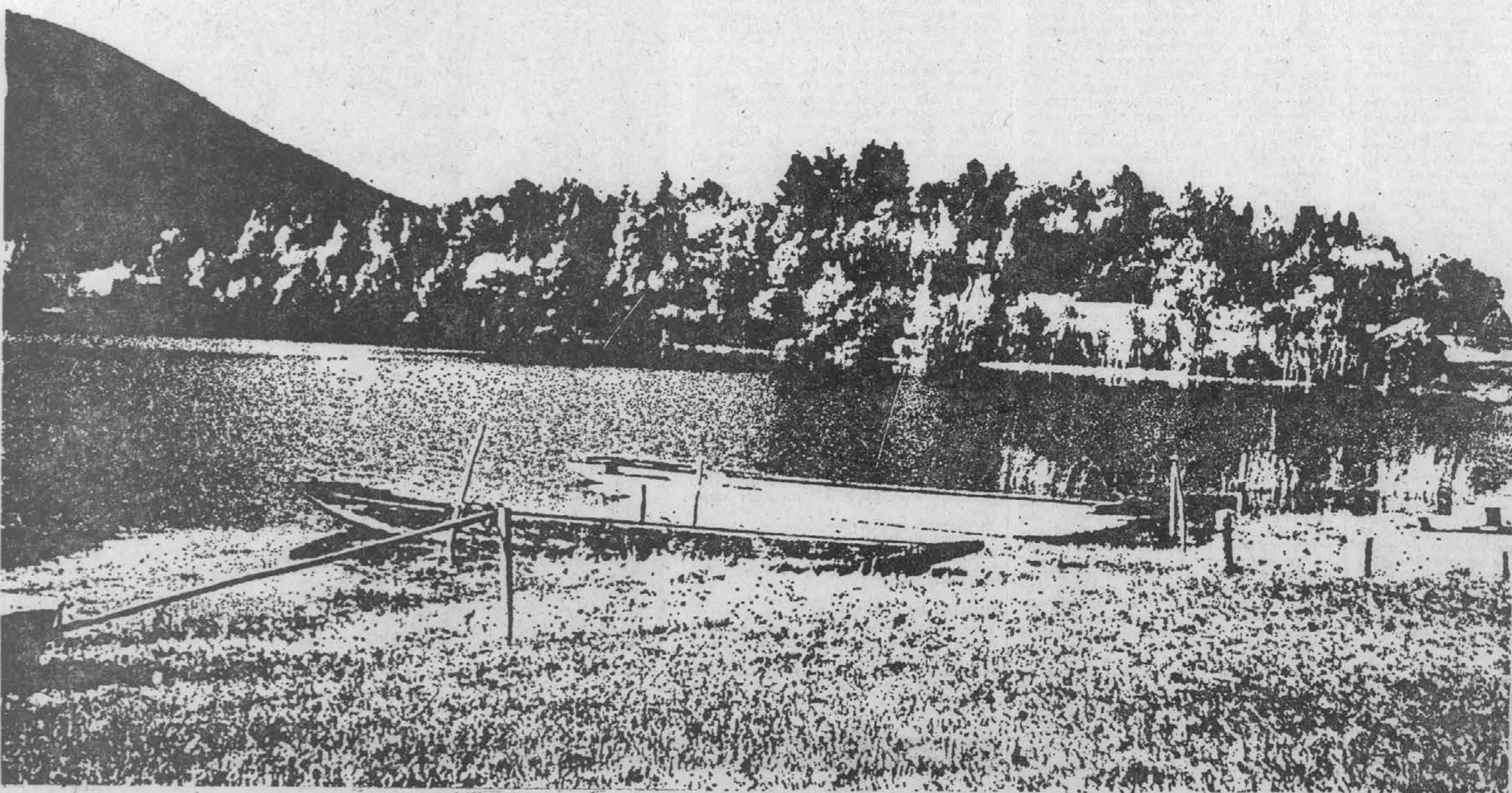
Ivan Nemanič
Soseska v Beli krajini

Bogdan Novak
Čaršija nad čaršijami 31

Josef Skvorecky
Eva je bila naga

Sadi Rudeanu
Snidenje

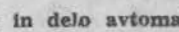
Slavko Pregl
Basni 32

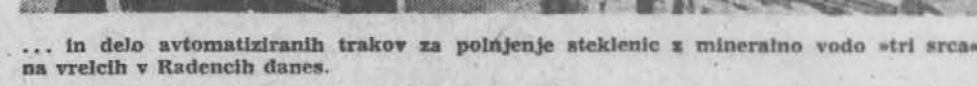
Participacija ali samoupravljanje?

Proces samoupravnega organiziranja celotne družbe

NA KRATKO ...

... in delo avtomatiziranih trakov za po
na vrelih v Radencih danes.

Ali ima pisatelj pravico biti zastava?

Dragocena izkušnja: „Nikar kot umetnik ne delaj kompromisov z dnevno politiko!“

»Politik nasprotniki sovražni, pesnik ga objokuje.« je pisatelj Mladen Oljača trdil že v naslovu svojega prvega prispevka, ki smo ga natiskali v zadnji sobotni prilogi Dela. Danes objavljamo zaključni del njegovega razmišljanja na temo revolucije in življenjskega.

Zanimivo je primerjati, kako se je spreminjal odnos do Malrauxa ali Sartre ali Garaudyja ali Fischerja in Lukácsa. Birokracija vidi v zahodnih pisateljih revolucionarje le dotle, dokler ima vtis, da ne nasprotujejo njenemu konceptu. Vabi jih na primer na kongres sovjetskih pisateljev, tako kot tistega Malrauxa ali Gida, denimo, ko je bil Gorki še živ. Toda brž ko kak tak človek izrazi mnenje, ki je v nasprotju s stališči birokracije, se birokracija začne po malem obregovati obenj, ga napadati v časnikih, kdaj pa kdaj nanj zavpije ali kaj napiše proti njemu, potem naglas povdome o njem, ga poveže z razrednim sovražnikom, na koncu pa je razglasila za izdajalca, odpadnika, kontrarevolucionarja, podleza, morilca itd. To je zares značilno.

Poglejmo si tega nesrečnega Malrauxa, ki je bil talec v španjski državljanski vojni, ki je napisal knjigo o Španiji, izdal izredno knjigo o Kitajski in kitajski revoluciji, ki je bil komunist, vojak revolucije, ki je ostal na neki način pokončen in neomadeževan do smrti, ki je bil v odprtem gibanju polkovnik, ki je skoraj živali sovražil fašizem in ki je iz nekakšnih čisto pesniških, čudno prečudnih sanj gledal v pokojnem de Gaulleu ideal (ta de Gaulle pa je v življenju delal vse mogoče)... Zaradi tega in zaradi nekaterih drugih stvari je doletena vrsta komunističnih ideologov in propagandistov Malrauxa popolnoma podpisala.

Primer Ernsta Fischerja

Roger Garaudy je bil celo v politbiroju francoske komunistične partije, tako kakor je bil Fischer v politbiroju avstrijske komunistične partije. Kdor je toliko star, da je poslušal oddaje moskovskega radia med vojno, glas, ki je pozival nemško ljudstvo,

na se upre, naj ga zdaj spomnim, da je bil ta napovedovalec moskovskega radia Ernst Fischer. Ernst Fischer je zvesto služil celo tej birokraciji, začel si s sovjetsko, pa vse do lastne partijske birokracije na Dunaju, potem pa, na stara leta, v sedemdesetem letu, je poskušal ponovno pretresti svojo pot in svoj odnos, da bi si odgovoril na vprašanje, ali je bila vsaka njegova misel iskrena in ali je bila v skladu z resnico (kar je se pomembnejše); lahko je privrela iz srca, a je bila vseeno neresnična, lažna in bedasta. Zaradi te iskrenosti so Fischerja vrgli iz komunistične partije, Sovjeti so ga napadali kot izdajalca mednarodnega delavskega gibanja; ogorčen, zagrenjen in tragično zamišljen se je poslovlil od tega sveta — potem ko je vse življenje služil revoluciji, proletarski revoluciji.

Revoluciji je služil tudi György Lukács, čigar življenjski opus — zlasti pa še njegovo življenje — ponazarjajo dramo revolucionarja in marksističnega esteta, ki se je s sreom in dušo zapisal revoluciji, a je kar naprej ne samo prihajal navzkriž z revolucionarno gardo, avantgardo, ki ji je služil, katere vojak je bil, temveč se mu je skoraj zgodilo, da bi ga ta avantgarda pokosila z rafali, ki so ubili Imra Nagyja in druge na Madžarskem; Lukácsa so zdaj izključevali iz partije, zdaj spet sprejemali vanjo, ga imeli zdaj za izrednega marksista, zdaj za revizionista, oportunistična itd., ga zdaj pozivali, naj bo govornik partije, zdaj pa skrivali pred novinarji, ljudmi, ki so ga želeli videti, pred družino itd.

V bistvu gre za vprašanje: ali ima pisatelj pravico biti zastava, ker ima socializem svojo zastavo (proletarsko, komunistično, ki jo partija simbolizira)? Ali ima tudi pisatelj, ki je del tega gibanja, ki je na primer tudi del partije in njen član, pravico biti zastava? Če služi dnevni politiki, se mu utegne zgoditi, da ga bo ta dnevna politika izigrala in pustila na cedilu.

Ponovno se vračam k Skenderju, pritelju in pesniku, čigar pesem o materi Skenderji sem poslušal kot eden od preživelih kozarskih partizanov, po strojenih 19. avgusta 1942 na Paležu — to je bilo takrat, ko je bila Kozara opustošena, prekrita s trupli, takrat ko je veter po njenih pobočjih nosil perje iz otroških zibelk, praznih zibelk (otrok nismo videli, ker so jih pre-

gnali v taborišča ali pobili). V tistih urah je pesnik zapel svojo Stojanko, nam jo zrecital kot zastavo, kot klic k orožju, kot bojni klic.

Taisti Skender, pesnik, je tudi pomeje skušal ostati umetnik in hkrati naprej služiti svoji partiji. Komu naj bi služil, če ne tisti partiji, s katero se je povezal že kot mlad študent, na katere poziv je odšel v boj?

Takrat je partija ustanovljala zadruge. Kdor je starejši, se jih sam spominja, kdor je mlajši, pa bo vedel, o čem govorim, če je kaj bral o njih. Partija je ustanovljala zadruge nekako takrat, ko nas je Stalin strašno kritiziral, ko je govoril, da se v Jugoslaviji krepijo kulaki, da nimamo socialistične politike na podeželju — in naša partija se odloči, da bo čez noč ustanovila zadruge. To se godi tam v letih 1949—1950. Na II. plenumu partije prebere Kardelj referat o ustanavljanju zadrug kot socialistične oblike na podeželju. Kmetje se združujejo na prostovoljni podlagi, na vasi bosta tekla med in mleko...

Drama pisatelja-komuniste

Pridem na Kozaro in začnem prigarjati materi Stani, naj stopi v zadruge, v kolhoz. Mati pa mi odvrne: »Dragi moj Mladen, imela sem štiri sinove, eden je umrl, ostali so mi trije: Gojko, Vojin in Mladen. Gojko in Vojin se nista izsolala. Ti si šel v Šole. Misliš, da si pameten, zdaj pa vidim, da si bedak tako kakor ona dva.« To je drama pisatelja-komuniste, o kateri govorim. Pisatelj, kakršen je Oljača, kakršen je Skender, kakršen je Copic, hoče biti v prvi vrsti boja, ki ga bije njegova partija, v tem praktičnem boju, ker brez praktičnega boja ni napredka.

O boju lahko pripoveduješ, biti pa ga ne moreš. Zato Križar upravičeno pravi, da je politika človekova usoda. Torej tudi pesnikova usoda, da mu je to pač usojeno. V tem praktičnem boju poskušamo kot člani partije in revolucionarji kaj prispevati k programu svoje partije. Toda kot umetnik moraš videti obenem tudi solze matere Stane in njene besede, da smo bedaki. To moraš zapisati, ohraniti kot knjigo.

Mladen Oljača

Skender je takrat poskušal razviti in okrepiti zadruge. Spisal je roman, štiristo strani dolg, in priobčil 80 strani v časopisu »Nova misao«, pod naslovom »Njegovo«. Koliko znoja, koliko trpljenja, koliko truda, boja, trake, krčev, razvozlavanja vozlov, kakor bi se sam izrazil (takrat je pisal tudi studijo »K vozlu«, v kateri je poskušal pojasniti položaj umetnika in revolucionarja). Skender je krepi naše zadruge, čas je tek, minila so tri leta, roman je dozoreval za tatis, Srpska književna zadruga je napovedala, da ga bo izdala, hoče ga izdati, potem pa partija zadruge razpusti. Partija se pač odloči, da jih bo razpustila: zadruge niso mogle dokazati, da lahko obstajajo v naših razmerah, ker so bile tuja kopija, ki je ne želimo uporabljati.

Zavrženi roman

Kmetje izstopajo iz zadrug, Skender pa jih sili vanje! Kaj naj zdaj počne z romanom? Ne preostaja mu nič drugega, kot da ga zavrže, in to je tudi storil. Ko ga je pred leti zadel srčna kap, sem ga obiskal v bolnišnici Dragiša Mitrovića v Beogradu. Rad ga imam in ga kličem kar »Striček«. Skender leži dva meseca negiben in zdaj prav zloščeno klepetava. Pravim mu: »Ti ne smeš govoriti, pripovedoval ti bom o spletkah iz beograjskih književnih krogov.« Skender mi zastavi to ali ono vprašanje. Jaz pa vprašam njega: »Striček, kaj bi mi lahko sporočil s svoje pozicije?« Kakšna pozicija je to? To je, skoraj bi lahko rekli, pozicija človeka, ki odhaja. Toda Skender me s svojim turobnim glasom opomin: »Nikar kot umetnik ne delaj kompromisov z dnevno politiko!«

O tem govorim, da bi doumel, kakšne težave ima ustvarjalec, ki želi biti revolucionar in služiti svojem gibanju, hkrati pa ostati umetnik.

Zanimivo je, da nimamo velikih umetnikov, ki bi obdelali temo revolucije. Nobeno obdobje jih nima. Veliki pisatelji niso optimistični, ni jih, ne poznam nobenega velikega dela, ki bi bilo izrazito veselo. Vzemite Andrića, pa boste videli, koliko mrakobe je v njegovih knjigah; vzemite Križarja, Doszjevskaja. Neverjetno, koliko je pozivov, naj bodo umetniki veliki, in kako malo je velikih umetnikov v res-

nici. Vzemite Svetožarja Markovića, Hasana Kikića, Cesarca, Jovana Popovića, Copic, Kulenovića in druge, pa boste videli, da so veliki v svoji želji, v svojem človeškem krču, v klicu k boju itd. Poistovetili so puško in pesem in takrat je njihova beseda odmevala kot salva, toda pozneje je dr. Bandić v Politiki mirno in ne da bi se mu bilo treba bati, da ga bosta bodi partija ali milica poklicali na odgovor, začel spodbujati celo pomen Stojanke, matere Knežopoljke. Odrakal ji je tudi jezikovne vrednote, čeprav so nesporno, saj je Skender mojster našega jezika.

Hotel sem samo posebej poudariti nekatere teme, npr.: kako umetnik gleda na revolucijo in njeno problematiko! Nekateri rajši slikajo množico (kot Copic), drugi posameznika: vzemite Majakovskega in Jesenina ali Babljo in Gorkega ali Mihaila Lalića in Davida ali Dobrico Cosića in Milivoja Petrovića, ki verjetno večini od vas nič ne pomeni, na žalost pa tudi kritikom ne, ker ga niso brali, a je vseeno izreden pisatelj, spisal je kakih deset knjig, imel sem priložnost, da sem jih prebral in se prepričal, da je to resen »mračnjak«, dober pisatelj. Ali pa pogledajte Miljkovića.

Nadalje pomislite na razmerje med svetlim in temnim. Na primer: Tihi Don in Kako se je kalilo jeklo? Pogledajte odnos do zmagovalca in odnos do sovražnika kot značilni temi. Celot pri Mihailu Laliću boste opazili, da je četinik ničvrednej, da je Italijan navaden zmešan, manj kot nič, strahopetnej tja do desetega kolena. To je posledica silovitega sovražstva, ki je pravzaprav politična primes v pesniku na začetku tega razmišljanja sem zapisal, da politik nasprotniki sovražni, pesnik pa ga mora objokovati.

Ali je lahko srečen človek, ki ubija

Vzemite odnos do zmage in človeka, ki je zmagal. Ali je človek, ki je zmagal, lahko srečen? In ali je lahko srečen človek, ki je ubijal, ki je prišel do zmage prek človeških kosti? Jaz že ne poznam pametnega človeka, ki je srečen, če je šel čez kupe trupel, čez grobove pokopanih nasprotnikov. Nad

temi kostmi se mora zamisliti, saj so to ljudje, kakršen je tudi sam. Videl je, da so umirali na bojiščih, tako kot njegovi tovariši: govorili so o otrocih, govorili so o materi, spominjali so se česar koli, kar jim je bilo najbolj dragoceno. Verjetno jih je takrat preblijnilo spoznanje, da je bila pot, po kateri so šli, napačna, tako kakor pot majorja Dieterja iz mojega romana »Kozara«, ki nam hoče povedati, da je tudi on človek, da sovraži vojno, da vojno prezira, da je pred Moskvjo do umel grozoto vojne, ko je padla vsa njegova četa, ko je izgubil nohte na rokah in nogah, toda pozno se je spomnil, da bi nam to povedal, in medtem ko ga ubijamo v kozarskem gozdčku, nihče ne potrdi solze za njim, samo ptica krikanje, ko zasliši rafal, ki mu prebije prsi.

Ali je lahko srečen človek, ki ubija — ne glede na to, da je ubijal tudi za revolucijo, za napredek in za svetlo prihodnost človeštva? Ne more biti srečen, če razmišlja, če se kot človek vrača na prehojeno pot; svoje dejanje lahko zagovarja, toda moral se bo globoko zamisliti, zakaj je tako na svetu, zakaj je moral človeštvo prehoditi tako težavno pot od svoje prazgodovine do te nove družbe. Zdi se, da je naredilo prav majhen korak, korak, ki ga lahko naredi tudi opica, ne pa človek, toda ta človekov korak je povezan s strašnim ubijanjem, s strašnimi žrtvami, s strašnimi zločini. Zaradi tega naj bi se človek zamislil.

Nasprotnik, ki je izgubil bitko, se bo vsekakor zamislil. Zato je Mihail Solohov svojega Grigorija Melekhova na koncu romana popeljal pod hladno sonce, z otrokom v naročju, potem ko je vse izgubil. Lahko bi bil komandant rdeče armade in je tudi bil. Lahko bi bil maršal Sovjetske zveze, toda usoda mu je namenila drugo pot. Usoda ga je potisnila, kot bi rekel Križar, na drugo stran. Izgubil je vse, čeprav je bil močna osebnost, v boju boljši od mnogih rdečearmancev, ki jih je pokosil s sabljjo; toda izgubil je bitko in ostal mu je še ta otrok pod hladnim nebom. A niti ta ni več njegov.

Se tega mu bodo odvzeli, tudi tega bo izgubil. Razloženo se vidi njegov popolni zlom, človeški konec. To je zame potrdilo, da je Solohov velik umetnik, čeprav je zadnja leta govoril stvari, ki so ravno z umetniškimi stališči absolutno nesprejemljive...

Deževni sitni oktobrski dnevi

Fresneto smo zanimivi! Res, pritožbo res! Kaj takega pa še ne! Že od začetka oktobra opazujem, kako mi ličniki skačejo iz svojih zased nad avtomobiliste kot ujele na plen ter jim jemljejo v pregled jetra, želodce, in včasih tudi srce. In nato avtomobilisti zdrstijo s čisto rahlo žalostjo naprej, ličniki pa se skrivajo v nove zasede, da bi novim žrtvam, če bi se pregrešile zoper nove cestno prometne postavbe, iztrgali, kar je iztrgati treba. Kako človeško je, da bi rad, če bi pregledali (mehaniki) srce tistega, ki se je zaletel v auto moje svakine Rajke, ko je vozila moja dva rosoletna sinčka, moja žena in tudi mene — ter nas obiščel. K sreči je spremenil v harmoniko le sprednji del avtomobila in le meni obdral nogo. A kaj? Kdo ga bo kaznoval? S svojim nesramnim obrazom bo živel samozavoljno naprej, tako kot tisto večer no uro, ko je s feudalno ledenostjo gledal na našo nesrečo.

Zato zdaj razmišljam še z večjo jezo kot sicer o slovenskih grozih. Te groze niso zakoreninjene samo po kulturni območju, po vsepovršnem pridobitništvu, po našem skriptnem obrtništvu in gospodarstvu, te groze nosijo črno zastavo tudi v prometu. Zakaj Slovenci smo v Evropi po številu cestno prometnih nesreč čisto prvi na lestvici in seveda tudi med prvimi na svetu. In ker je to res, je res tudi to, da smo med prvimi na svetu, kar se tiče avtomobilskih nesramnosti na cesti.

Leta in leta že opazujem, kako se avtomobilisti vedejo na prehodih za pešce. Prizore, ki jih človek ob tem opazovanju doživlja, je v resnici zelo težko popisati, tako so zapleteni, čudni, lahko nepomembni a vendarle glooko usodni. Smisel teh prizorov bi lahko osredotočil na osnovno spoznanje: avtomobilist je skrajno nadut, vase zagledan in omejen bedak, ki bi ga se najlaže primerjali z nadutim, vase zagledanim grozom, pešec pa je srednjeveški tlačan, s katerim lahko plemič počenja natanko čisto vse, kar se mu zljubi. Novo slovensko avtomobilistično plemstvo

je v glavnem brez sleherne vesti, seveda pa tudi brez slehernega obzira. Pred prehodom za pešce, ki je namenjen prvenstveno pešcem in bi morali avtomobilisti pred njim počakati ter v vsakem primeru pešcu dati prednost, lahko stopi otroci ali starčki ali nosne ženske ali ženske z otroškimi vozički ali slepci s svojimi belimi palicami ali pa hiperleptice, mar je grofu grofovskemu, on se nikoli in nikdar ne bo ustavil, ampak bo dirjal z naduto samozavestjo naprej ter pešca rajši povozil kot pa bi mu dal prednost. (Grozljiva smrtna oznanila v časopisih, da je nekdo umrl na prehodu za pešce, so se verjetno v svetovni kriminalistični literaturi pojavila samo na Slovenskem.) Še pred nedavnim sem se začudil, če se je kdo ustavil, a takoj ugotovil, da je avtomobil tujec, da ga vozi ali Italijan ali pa morda Anglež... A še zdaj, ko so začeli veljati novi cestno prometni predpisi, pešci na svojih prehodih trepetajo v smrtnem strahu, zakaj v resnici nihče ne ve, kaj ga čaka.

Uboj iz oholosti, ki ga je človeku vcepila divja mehanika, je pri nas na dnevnem redu. Ampak kar je grozljivo: nihče se več ne zgraža, kaj šele čudi, zlasti pa nihče več ne protestira. Ko se je zadnjega avgusta letošnjega leta zgodila na zagrebški železniški postaji strašna prometna nesreča, smo vsi onemeli pod njeno grozo, od psihičnega stresa nam je šlo na bruhanje, nihče pa se ni pomislil ni, da je na slovenskih cestah v juliju in avgustu pomrlo več ljudi kot v zagrebški železniški velenesreči. Ampak kaj! Naša koža je že čez in čez podpal postala, celo nesramni izraz »cestni krvni davek« smo izumili za grozo cestnih ubojev, kakor da bi morala za vzdrževanje naših cest teči kri, tako kot je nekoč tekla za našo svobodo.

Grozljivost brez primere. Še bolj kruto pa je ponašanje naših srednjeveških plemičev — avtomobilistov, ko povzročijo nesrečo. Grof je s svojimi mehaniziranimi konji (kar mislite si kotičje z vprago šestdesetih ali stotih konj) — podiri tlačana, šestdeset konj ga je pregazilo, grof s kočijo pa je oddrvel naprej. Še malo se ni zmenil za svojo žrtev na cesti, zakaj zanj nekaj veljajo le njegovi številni konji, njegova kočija in njegova oholost. Žrtev pa naj crkne ali počne karkoli, kaj to njemu mar! Če pa se še samaritansko ustavi, bo vedno prikrikljal svojo krivdo. Zato ni čudno, da je lani na naših cestah umrlo 625 ljudi (zamislite

se si čisto vas, ki bi jo kdo poklal), letos pa do 15. oktobra že 425 žrtev. Dolgo mi še tidi v glavi nečrt, da bi napisal knjigo o šoferjih, a ne samo zavoljo njihovega modernega grofovstva, ampak tudi zato, ker ni nič bolj značilnega za kakšnega človeka kakor način, kako vozi avto. Pol ure sediš ob njegovem krmlilu na desnem sedežu avtomobila, pa že veš vse o njem: od njegovih javnih in skritih grehov — do skrivnosti, ki so zaklenjene s tisoč ključki v njegovem srcu. Ves njegov značaj privre na dan. Res pa je, da so slovenski šoferji v svetovnem merilu posebnost zase. V bistvu se je namreč slovenski kompleks manjvrednosti, ki nas je obdeloval stoletja in stoletja, zdaj nenadoma raztrgal v avtomobilizmu, slovenska grozljivost je bruhanja na dan in obliki jare gospode avtomobilistov, ki teknujejo med seboj v lepoti in kvaliteti svojih avtomobilov, teknujejo v hitrosti na cestah, v prehitovanju in v drugih avtomobilskih neumnostih, pri tem pa so izgubili sleherni merila najbolj osnovnih človeških vrednot in sposobnosti.

Očitno je, da pretiravam. Zal, ne pretiravam zaradi tega, ker je vreme deževno in sitno in me skopost dejstev sil v kratke stavke, pretiravam iz resnice. Ista nora prenapetost, ki izključuje sleherni človeški občutljivost, se namreč kaže tudi drugod, ne samo v avtomobilizmu. — Naši ljudje postajajo čedalje bolj nedoumno napačni. Nekoč so se fantje na vasi stopli, prišlo je do pobojev in celo ubojev, a večina sama zavoljo prečustvenih ljubezni ali drugih romantičnih strasti. Danes so vzroki za zakol tako različni in tako laripularistični, da si večkrat zamaž ubijaš glavo, kaj se je zgodilo z notranjo stavbo naših ljudi. Hudodelstva se dogajajo »iz štosas«. Zaradi tega, ker nekdo nisi všeč »po facta«, pa jo že dobiš.

Jože Javoršek

Dnevnik

Samo zaradi tega, ker ne vedo, kam s prenapetostjo energij, samo zaradi tega, ker se izgubljajo občutek do bližnjaka. Danes lahko kolovratijo plance po cesti (ali markoman), omahne in pade na tla, za mimoidoče je ta pogled nekaj čisto navadnega... Lani je bilo v Sloveniji pred sodniki za prekrške 9.354 ljudi, od tega samo 6063 iz Ljubljane. Na območju Uprave javne varnosti mesta Ljubljana je šel pred sodnika za prekrške vsak petdeseti državljan, v samem mestu Ljubljani pa vsak štirideseti. In če zraven pomislimo, da je bilo lani v celotni Sloveniji 4011 izgrediv, in od tega 3327 samo v Ljubljani, potem nam je vsaj približno jasna podoba naše ljudske prestolnice. (Podatki iz Dela dne 25. maja letos.)

In živ krst se ne zgane. Vsi si mislijo: prava figa. Natanko isto se namreč dogaja tudi v slovenski kulturi. Za današnji slovenski kulturni položaj je bistvena popolna neobčutljivost, ki je podobna kot neobčutljivost pri grozljivkah našega prometa in naše splošne varnosti, a ta naj bi bila, kakor se temu klasično reče, vredna kulturnega človeka.

Vsa slovenska kultura ali skoraj vsa je pod pretkano strahovladno pešice (bolj ali manj ostarelih) razumnikov, ki so z umnim ubadanjem in z velikansko vztrajnostjo ustvarili nekaj svojih krogov, ti krogi se med seboj sukajo, včasih, če je treba, stapljajo, predvsem pa enotno nastopajo v obrambi svojih kulturno političnih zasnov. Njihove kulturno politične zasnove bi lahko za svoje oklicale, recimo, republika San Marino, Andorra, kneževina Monaco ali kvečjemu še Luxemburg, tako so provincialno omejene in predvsem nesmiselne. Hkrati pa grozljive, ker zaradi srednjeevropske inercije našega kulturnega prostora v resnici vladajo nad deželo, ki bi bila po svoji moderni usodi lahko člen naj-

višjih kulturno političnih dogodkov na svetu. Ti intelektualci, katerih notranja duševna oprema je v glavnem še iz idiličnih starih svetov, čeprav na zunaj sicer obsejajo gostilniška znamenja strukturalizma, eksistencializma, personalizma in lažna najrazličnejših vrst, so »psihično« zasedli skoraj celotno pokrajino slovenske kulture. Kako je do tega prišlo, je zgodba zase, zdaj lahko samo ugotovljamo dejanske oblike njihove strahovlade, ki pa je tako močna in močna samo zaradi tega, ker so njene žrtve vsi politični intelektualci, in sicer zavoljo svojih slabše izoblikovanih primerjalnih spoznanj ali primerjalnih možnosti. In seveda vsi tisti, ki jim megle najrazličnejših onstranskih svetov megiljo pogled na naš svet. Tega staveja seveda neče nihče ne videti in ne priznati, ker je naša koža, tako kakor za prometne ne-rešče, postala tudi za vprašanja kulture čez in čez podpal.

Občutljivi postajamo samo v enem primeru. Če kdo zoper strahovladno, o kateri sedajle pišem, zine najmanjšo zopervalno besedo, se iz otopele zapanosti zbudi slovenska vest, kot bi se zbudila vest čudakov iz preteklih stoletij in bi se čutili vselejmu XX. stoletja, rekoč, da smo pokvarili idilo. Zakaj neki? Zakaj se brezbržnost, ki jo opazujemo v slovenskem vsakdanjem življenju in ki je skrita v tolikih tragičnih smrti in polomljenih življenj, kdaj pa kdaj nenadoma prebudi in razkaže urbi et orbi svojo gospodiniškarsko občutljivost? Zakaj? Zato, ker se slovenski politični intelektualci, ki so pod strahovladno svojih sanmarinsko — luxemburških gospodarjev, bojijo slehernih pretresov in slehernih idej, ki bi jih lahko vznemirile v njihovem vsakdanjem vzpostavljenem življenju. Z dvajsetimi prsti si tiščijo ušesa pred kakršnokoli polemiko, pred kakršnimkoli razkrivanjem slovenskih nevednosti in pred kakršnimkoli svobodnim javnim mnenjem. V njihovi gnili idili, za katero mislijo, da so si jo po revoluciji temeljito zaslužili, jim je čezmerno vse, kar je kritično ali od-krivalno. Če v DELO kakšno soboto zjutraj preberejo nekonvencionalne trditve, ki žalijo njihove z lažjo in šablonsko oliko nabite predstave, še v pižamah skočijo k telefonu in po vsem mestu javkajo: »Joj, kakšna svinjarja! Kaj se je zgodilo! Joj, prejo!« — A njihov strah izvira iz čisto preste osonce: »Joj, prejo! morda pa si bo le treba navsezadnje izprašati vst?!«

Zakaj njim je vseeno, da se godi, kar se godi, in bilo bi jim neskončno bolj mehko in prijetno pri srcu, če bi ne bilo nikogar, ki bi rekel, da mu ni čisto vseeno, da se godi, kar se godi. Zakaj njim je v resnici vseeno, če se mogoče sploh v poletnih in drugih časih shajajo v prvih gostinah za mejo z mogočnimi »stebri slovenstva«, ki slovenstvo »podpirajo« v daljnih deželah z najbolj pretkanim sovražstvom do vsega, kar slovenstvo danes je. Z njimi pač »doživljajo« dvojnost svojega politično kulturnega življenja. Njim je vseeno, da svetohlinsko tožijo o stoterih težavah sodočne slovenske družbe, v resnici pa se teh težav veselijo, saj govorijo po Nemškem vaju (Deutsche Welle) neumnosti in neokusnosti brez primere, itd. itd...

Jaz nisem nič, družbeno vzeto — vsesplošno nič. Predvsem nisem nikakršna trobenta, zlasti pa ne trobenta česarkoli ali kogarkoli. Ampak že dolgo, dolgo je tega, kar sem približno tako kakor nekatera dragocena bitja srbskega nadrealizma očarano od veličine naše revolucije in našega življenja, ki naj bi bilo dočela z njo prepojeno in je v nekih območjih že. Prepričan sem, da smo v družbenih območjih nekaj takega, kakor je bil v območjih poezije svoje čase Lautréamont ali Rimbaud, a da so vsi ti prežvekovalci dandanašnje kulture, ki danes vladajo na Slovenskem, v bistvu natanko takta nadzadnjaška družba, ki je za toliko revolucionarjev poezije. — Poleg tega pa hodim vsak dan na obisk k nekemu, ki je bil del mojega bitja, pa so ga pred leti njegovi prijatelji istih duhovnih razsežnosti in družine, na katere zdaj mrko in z ogorčeno kritiko gledam, poslali zelo daleč od naše Zemlje. To je kraj, ki se suče precej više od nekaterih sovjetskih ali ameriških vesoljskih steez, a reči moram, da se od tam zelo natanko vidi naša Zemlja, s pripravami najrazličnejših povečevalnih stekel pa se prav posebej naša dežela. Zato vidim, kar vidim. In govorim, kar govorim. A dolgo ne bom. Kot Candide se bom lotil obdelovanja svojega vrta, tel zakrinkani, samoljubni in neobčutljivi plemiči srenji, ki drugim in sebi kopije grob, pa tudi za ceno najbolj častiljivih obletnic ne bom prepeval hvalnic, pa čeprav bi si s tem zaslužil čast in slavo, ki bi odmevala od Buenos Airesa do Trsta, od Trsta do Slovenskih gor in do Slovenskih gor do Nemškega vaju.

Ritem (foto Stojan Kerbler)

Ogrodje je postavljeno

Dejavnost sindikatov v novogoriški občini

V novogoriški občini imajo po novem šest sindikalnih konferenc in štiri odbore. Vendarle pa to še ni dokončna shema sindikalnega organiziranja. Postavljeno je komaj ogrodje, ki ga bo treba dopolnjevati tako v horizontalni kot v vertikalni smeri. Toda to ogrodje že dobiva karkoli za življenje od neposrednih proizvajalcev iz organizacij združenega dela.

Tak je trenutni najbolj grobi posnetek dosedanjih naporov, da bi se sindikalna organizacija preobrazila iz nekakšnega predstavništva delavcev v orodje uresničevanja njihovih sedanjih in trajnih interesov. Razprave o osnutkih kongresnih dokumentov, ki so se odvijale v zadnjih tednih, so se pokazale, da nova organiziranost omogoča kritično in neposredno preverjanje razmerja med teorijo in prakso, med besedami in dejanji. Delavci začnejo čuti, da so subjekti v združenem delu, čeprav ne pozabimo, da gre pri njihovem razrednem osvoboditvi za proces, ki je ponekod hitrejši, drugod počasnejši, odvisen od vrste specifičnih okoliščin.

Delavci v proizvodnji čutijo težave pri ustvarjanju dohodka, zato tudi realno razpravljajo o njegovi delitvi, da družbene službe pa tega še ne bi mogli trditviti v popolni meri. To je

zlasti videti pri preverjanju programov njihovega dela. V tem je morda tudi osnovno bistvo nesporazumov ter v določeni meri pregrada med neposrednimi proizvajalci in delavci v družbeni reži. Če hočemo, da bo naš nov organizem polno zaživel, bomo morali najti ustrezno funkcionalno povezavo v organiziranosti med enimi in drugimi, je med drugim dejal predsednik občinskega sveta zveze sindikatov Viljem Pahor, ko je razmišljal o sedanjem sindikalnem trenutku v občini.

Bera problemov zadnjih mesecev ni skromna. Izhajajoč iz večje solidarnosti delavcev v združenem delu, so v občini načeli nekaj pomembnih vprašanj, ki bodo terjala dolgoročno angažiranost ne samo občinskega sveta zveze sindikatov, marveč tudi drugih dejavnikov. Delavci v šolstvu in otroškem varstvu zlasti v majhnih kolektivih in na podeželju čutijo, da jim niti stanovanjski skladi niti uveljavljeni solidarnostni posegi ne zagotavljajo poti do reševanja njihovih stanovanjskih problemov, zato so se izrekli za združevanje denarja na občinski ravni ter potem prek izobraževalne skupnosti iskanje poti k smotrni investiranju.

Druga solidarnostna ideja, ki sega od gospodarstva do družbenih služb, pa se nanaša na skupne rekreacijske objekte. Opažajo, da ponekod nesmotno uporabljajo denar v te namene, medtem ko drugod nimajo pogojev za organizacijo letovanj. S skupnimi

silami bi lažje prišli od objektov, ki bi jih tudi bolj smotrno izkoriščali. In tretji problem, ki so ga aktualizirali zadnji čas, je obrat družbene prehrane v občinskem središču. Nova Gorica, ki ima že okoli 20.000 prebivalcev, je še brez spodobnega objekta, ki bi nudil zaposlenim v mestu tople obroke po primernih cenah. In slednjič je vzklikla v več organizacijah združenega dela zamisel o graditvi nekaj samskih domov, v katere bi vlagali skupna sredstva in tako omogočili delavcem, ki prihajajo od drugod, ustrezne življenjske pogoje.

Cepprav ta vprašanja vzbujajo na prvi pogled občutek, da gre pretežno za standard delavcev, imajo globljo družbeno vsebino. Z rešitvijo problemov bi se izboljšali pogoji za delo, s tem pa bi tudi narasla storilnost, kar bi v končni posledici imelo ugoden vpliv na poslovanje organizacij združenega dela.

Na občinskem svetu sindikatov takoj rekoč z obema rokama podpirajo zamisli, ki so jih izrekli na sestankih in konferencah delavci v združenem delu. Ob nekaterih izmed njih pa se tudi zaustavljajo, ter terjajo globlje analize ter sočasnja širša in ožjih interesov. Med take sodijo na primer zahteve, ki so jih posredovali delavci v blagovnem prometu. Potem ko so v občini odpravili nedeljsko delo v trgovini, želijo sedaj trgovci imeti zaprte trgovine tudi ob sobotah popoldne. Njihov problem zadeva ob interese potrošnikov in seveda tudi ob

Dobrih štirinajst dni nas še ločuje od 8. kongresa Zveze sindikatov Slovenije. Prav nič pretirana ni ugotovitev, da bo prav ta kongres prelomnica v delovanju te najširše organizacije delavskega razreda.

Obdobje dveletnih priprav, ko se je prav v njej delavski razred ponovno »preštel« in organiziral, je za nami, pred nami pa so v vsej svoji obsežnosti najbolj konkretne naloge, ki sledijo predvsem iz neposrednega odločanja delavskega razreda o njegovi lastni usodi in usodi naše družbe. Prav zaradi tega ni pretirana misel, da ima ta kongres svoje zgodovinsko obeležje, saj obsega čas najostrejših bitke za uresničitev take vloge delavcev, kakršna je zapisana v ustavi, za vsestransko osvoboditev dela in človeka. Pričujejoči zapisi so le drobci teh prižadevanj.

Pred slovenskim sindikalnim kongresom

Sindikat čim bliže delavcu

Ponekod se ustavlja učinkovitost odločanja zlasti na ravni osnovna sindikalna organizacija — delovna skupina

Poglavitne naloge, ki jih je imel sindikat pri iskanju in organiziranju najbolj ustreznih samoupravnih oblik v delovnih skupnostih, so opravljene. To velja tudi za novomeško in trebanjsko občino. Najbrž ni niti toliko presenetljivo, da je bilo to najboljše opravljeno v velikih delovnih organizacijah, povsod tam, kjer je bilo samoupravljanje dokaj razvito, v tistih pa, kjer je bilo upravljanje izrazito »vertikalno«, pa so še sedaj hude težave pri prenosu pristojnosti, njihovemu uveljavljanju in oblikovanju na ravni TOZD.

V enaki meri sama samoupravna in sindikalna organiziranost ne predstavlja težav tudi v tistih obratih, katerih sedež matične delovne organizacije ni v isti občini. Takih obratov je največ v samem Trebnjem in okolici, npr. obrat delovne organizacije iz Novega mesta »Kremen«, obrat »Novolesa«, obrat »Elmek« iz Ljubljane itd.

Dokaj zapleteno vprašanje ekonomske samostojnosti in s tem tudi samoupravljanja rešujejo vsak po svoje. Vedeči je namreč treba, da so ti objekti predvsem investicijski objekti matičnih delovnih organizacij, kar praktično pomeni, da niso do celice ekonomsko samosvoji. To so mladi obrati, največkrat na začetku lastne proizvodnje ali pa v začetnem obdobju izgradnje. Posebno vprašanje, ki se pojavlja zlasti tukaj, je vprašanje minulega dela, saj delavci iz matičnih TOZD vsiljajo vanje velik delež lastnega minulega dela. Ponekod so to rešili tako, da so minulo delo delavci, ki ga je prejel delavec v matični delovni skupnosti.

To je le en način, za katerega se zavzemajo osnovne sindikalne organizacije, saj pretirana ekonomska odvisnost takega obrata od matične delovne skupnosti izrazito krni manevrski prostor samoupravljanja.

V obeh občinah je precej manjših delavnic, kjer organiziranost samoupravljanja in sindikata ni nič slabše uveljavljena.

Osnovna celica sindikalnega odločanja

Povsod so uveljavili načelo večjih delovnih skupin in bitka osnovnih sindikalnih organizacij se ne suče več le okrog organiziranja, temveč za dejansko uresničevanje delegatskega sistema in neposrednega odločanja delavcev. Spoznavajo namreč, da ta oblika uveljavljanja meri omogoča neposredno odločanje delavcev. V delovni organizaciji v Trebnjem »Trimo« npr., ki šteje 320 zaposlenih, ni bilo pomembno ali je TOZD ali OZD, temveč prav tako, ali je sindikat organiziran po delovnih skupinah, kjer lahko prihajajo pobude prav iz delavske baze.

To je v obeh občinah uspelo povsod, nekaj težav pa so vendarle imeli v transportnem podjetju »Gorjanci« v Straži. Pojavila sta se namreč dva problema: prvič, kako silovito zbor delovnih skupin glede na to, da je delovni čas delavcev zlasti šoferjev in sprevoznikov, tako različen, in drugič, zaradi velikega prelivanja delovne sile, zaradi česar je zelo težko doseči kontinuiteto pri izvajanju nalog, ki si jih zadajajo osnovne sindikalne organizacije in delovne skupine.

V obeh omenjenih organizacijah je bilo mogoče kar dobro opaziti precej pogosten pojav, da prihajajo pobude »od zgoraj« (iz občine, iz osnovne sindikalne organizacije itd.), medtem pa ko pobud od spodaj, namreč iz samih delovnih skupin, zdaj skorajda še ni. Udeležba je bila skoraj stoodstotna. Delavci so na sestankih osnovnih sindikalnih organizacij hoteli dokaj natančno vedeti, za kakšne kulturne akcije ali dejavnosti (npr. v Trebnjem) bodo prispevali del svojega dohodka, predvsem pa so hoteli vedeti, kje je razlika med starim in novim načinom finansiranja. Delavci iz delovnih organizacij v Trebnjem, delno pa tudi v Novem mestu (zlasti Novoteksa, Krka itd.), so že dolga leta nazaj redno »subvencionirali« s precejšnjim delom svojega dohodka celo vrsto kulturnih akcij, vendar pa je bilo osnovno finansiranje še vedno »upravno«.

Sindikati so tako na ravni občine kot na ravni osnovne organizacije to razliko pojasnjevali in pojasnili delavcem, poudarili pa so predvsem načrtnost takega neposrednega finansiranja preko samoupravnih interesnih skupnosti, kajti če so doslej dajali denar posameznim delovnim organizacijam poleg davkov in prispevkov, so se ti prosilci oglašali, ne da bi potrebe natančneje opredelili po pomembnosti za kraj, za delavce itd. In tako se je ta del dohodka uporabljal včasih tudi za manj pomembne potrebe, medtem ko so morale bolj nujne čakati. Ob teh razpravah se je izkazalo, da je in da bo tudi v prihodnje delo

sindikata zlasti tukaj izjemno občutljivo.

Pri tem velja omeniti, da je prav na začetku šepalo tudi tukaj, saj so bile neposredne vezi in pretok pobud prekinjene že na ravni občinskega sindikalnega sveta in osnovnih sindikalnih organizacij. In kjer te neposredne zveze ni bilo, je tudi razprava o teh stvareh velikokrat ticala na mrtvi točki ali pa je bila popolnoma formalna.

Dokaj hitro so npr. v Novem mestu, kjer je bilo to vprašanje zlasti pereče, vzpostavili trdno vez med občinskim svetom in osnovnimi organizacijami, pri tem jim je bilo v nemalo pomoč na novo ustanovljeno glasilo »Obvestila«, ki izhaja dvakrat na mesec, po potrebi pa tudi večkrat.

Vendar pa je treba pogledati resnici v oči in ugotoviti, da neposredno odločanje, kjer bi pobude izhajale »od spodaj«, še zdaleč ni zadovoljivo. Tako npr. v »Trimo« iz Trebnjega, v »Gorjancih« in tudi drugod. Ta vidik odločanja in neposrednega oblikovanja svojih pobud in interesov še ni uresničen. Neposreden proizvajalec še zmeraj večinoma ne najde prave poti, da bi sam oblikoval svoje predloge, in prav na tej ravni šepa delo osnovnih sindikalnih organizacij, ki še niso uspeli do te mere aktivirati delavcev. Toda to še zdaleč ne pomeni, da delavci niso zainteresirani. V »Trimo« je naravnost zgledata delavska kontrola, vendar pa je značilno zanjo, da prihajajo na njen naslov v obliki pritožb tudi tista vprašanja, ki bi morala prihajati v sindikalno organizacijo in v delegacije v obliki predlogov. Praktično pomeni to, da je osnovna sindikalna organizacija zelo dobro organizirala delavski nadzor, ni pa vzpostavila metod dela in tako se spreminjajo pobude delavcev v pritožbe.

Podobno je tudi v »Gorjancih«, »Kremen«, »Novoteksu« itd. itd., skratka povsod, kjer delavski nadzor dejansko deluje, tam pa, kjer tega ni, ni mogoče ugotavljati močnejšnosti delavcev drugod, kot smo ga poprej, namreč pri veliki udeležbi na razpravah, ki so organizirane »od zgoraj«.

Pomanjkanje ustreznih metod dela je vseeno le del tega vprašanja, večji delež krivde, zakaj tega ni v taki meri, kot bi si želeli, ali pa sploh ne, leži v pomanjkljivi strokovni in družbenopolitični izobrazbi delavcev in v premajni obveščenosti. Zdi se, kot da obveščenost, ki je v zadnjem letu doživela vendarle strm vzpon, vsaj v delovnih organizacijah na teh dveh območjih še nima ustreznega učinka.

Dobra obveščenost brez ustreznega učinka

»Kremen« ima naravnost zgledata glasilo. Nič slabše ni glasilo »Dane« iz Mirne, »Labodae«, »Novoteksa«, »Krek« itd. Pred letom dni so sindikati zahtevali taka glasila in glede tega je bil napravljen kvaliteten korak, saj o nekdanjem načinu, ko so bila ta glasila večinoma dekorativni vzorci, skoraj ni več sledu.

Vendar pa je očitno, da je pogoj za tako samopravo, kjer prihaja predvsem od pobud in predlogov iz same baze, le izobrazba in ustreznost kadrovske sestave. To je najboljše mogoče videti v Trebnjem, in sicer v štiri šolah, kjer je lahko sleherni učitelj sindikalni delavec in kjer kar naprej prihajajo iniciative in pobude ter predlogi, o katerih tudi razpravljajo, odločajo itd.

In prav na tej ravni bo treba doigrati ta boj za neposredno odločanje predvsem v delovnih organizacijah. Kot smo dejali že prej, je zato nekaj objektivnih ovir, saj tako kadrovske sestave, torej izobrazbene stopnje delavcev, ni mogoče doseči čez noč. Iz nje pa izhaja motiviranost za poseganje v vso problematiko, ki se tiče njih posredno in neposredno. Vendar pa je res tudi, da ta zastoj ni samo odsev objektivnih ovir, temveč tudi subjektivnih, saj je udeležba na tečajih, ki jih prirejajo za posamezna vprašanja v Novem mestu za štiri občine (Metlika, Črnomelj, Novo mesto, Trebnje) in ki trajajo dva do tri dni, dolga velika, vendar pa zelo pila udeležba delavcev iz neposredne proizvodnje na seminarjih, ki so temeljiteljsko in kjer gre za celovito družbenopolitično izobrazbo. Za te večmesečne tečaje, ki jih organizira sindikat, pa v posameznih delovnih organizacijah še ni tistega zanimanja, so pa ravno ti pomembni, da se usposobi delavec za tisti vidik samopravnega odločanja, kjer je pobuda v njegovih rokah in je pogoj za nepretrgano delo.

Za konec velja pripomniti, da so doslej doseženi uspehi vendarle veliki, sploh če upoštevamo rezultate raziskave, ki so jo opravili sindikati in kjer ugotavljajo, da se je samopravnega določanja doslej udeleževalo le 20 odstotkov upravičenih. Ta odstotek pa je bil danes po pilih dveh letih široko zasnovane družbenopolitične aktivnosti neprimerno večji.

Peter Božič

Več kot samo vpliv

Izviren način samopomoči in varčevanja v ruški tovarni dušika

V ruški tovarni dušika je sindikat prisoten povsod, vključen je v delo samoupravnih organov, društev in organizacij v podjetju in v kraju. Tako je že zato, ker je članov sindikata 1455, prav toliko kot zaposlenih. Seveda prisotnost pri delu in odločanju je ne more pomeniti tudi odločilnega vpliva na pomembne odločitve, na njihovo pripravo in reševanje notranjih odnosov v samoupravljanju, četudi je ves kolektiv dejansko sindikat. Kako je s tem vplivom v tovarni dušika, v petih TOZD in delovni skupnosti skupnih služb?

Lahko že uvodoma rečemo, da pri tej sindikalni organizaciji ne gre samo za vpliv, ampak že za nekaj več, namreč za trajno prisotnost v življenju kolektiva, njegovih samoupravnih organov in pri načrtnem ter strokovno zelo dognanem sistemu reševanja problemov družbenega standarda. Skorajda težko je posebej razbrati delo sindikata v sistemu samoupravljanja v tem podjetju, ki je med redkimi zelo dobro izvedlo samopravno konstituiranje temeljnih organizacij združenega dela. Težko v tem smislu, da bi si sindikat moral posebej prizadevati za določene rešitve, ker se člani sindikata prav na vseh ravneh ob-

našajo kot člani. Seveda pa se prisotnost, vpliv in delo sindikata najbolj nazorno pokažejo, ko gre za družbeni standard.

V tovarni dušika so že pred leti, ko še nismo z resolucijami in političnimi sklepi pozivali k skrbni za stanovanje delavce, uvedli izviren način samopomoči in varčevanja. Uspeh te akcije je bil velik, saj so k 450 »tovarniškim« stanovanjem v zadnjih dveh letih dodali še sto stanovanj. Letos so iz solidarnostnega sklada sezidali dva bloka s 40 stanovanji za delavce, ki so živeli v slabih socialnih razmerah. Z oročanjem sredstev pri banki pa so povečali tudi posojila za zasebno gradnjo. Čeprav vseh problemov ni bilo rešeno, so vendarle zaposleni precejšnjo vrzel v stanovanjski graditvi. Zato ni naključje, če v pravniku o delitvi stanovanj tudi ni omejitev — ni namreč treba čakati leto ali še več, da se lahko oglašiš s prošnjo za stanovanje.

Letošnja pridobitev je tudi povsem prenovljen in povečani delavski klub, ki je postal sodoben obrat družbene prehrane s kuhinjo in restavracijskimi prostori. Odločili so se, da bodo vse dejavnosti družbenega standarda posebna TOZD. V podjetju dobivajo delavci tako malice kot kosila po regestrirani ceni. Cena malice: 2,50 din, cena kosila: 10 din.

Ze dolgo imajo urejeno letovanje članov kolektiva v lastnem domu v Novem Vinodolu, hkrati pa omogoča-

jo tudi zamenjave v domovih drugih kolektivov. Letos so delavci z najnižjimi osebnimi dohodki plačali 11 din za pension (na družinskega člana), medtem ko so za preostale kategorije uvedli ustrezno socialno lestvico in je najvišja cena pensiona znašala 41 din.

V kolektivu deluje vrsta športnih aktivnosti, ki se vsako leto pomerijo na sindikalnih tekmovanjih. Deluje društvo delovnih invalidov s 53 člani. Delaven je aktiv krvodajalec s 110 člani. Krvodajalci dobivajo za dan odsotnosti z dela 80 din nadomestila od kolektiva. Posebno skrb posvečajo tudi nekdanjim članom delovne skupnosti, ki jih vabijo v podjetje, medtem ko so stalne noveletne nagrade upoko-jencem, poleg obdarovanja otrok zaposlenih, že tradicija. Sindikat posebej skrbi še za ožimnico in kurjavo. Letos so oskrbeli člane kolektiva z jabolki in krompirjem, poceni in brez posrednikov.

Nič manjše ni tudi sodelovanje sindikata pri organizaciji ruškega letnega odra in razstavah likovnega salona v kraju.

Ze stalna praksa je, da povabijo mariborsko gledališče na brezplačne predstave za ves kolektiv. Letošnjo jesen je pripravil sindikat v sodelovanju z delavsko univerzo tudi akcijo za dopolnilno izobraževanje delavcev brez osemetke. Posebna novost so tudi sindikalni izleti posameznih TOZD, katerih namen je seznaniti de-

lavce z delom sorodnih in drugih podjetij in v življenjem v drugih krajih. Takšne socialne pridobitve, poleg tistih, ki izvirajo že iz zakonov, so dokaz izredne solidarnosti v kolektivu. Zanimivo je nemara že to, da združuje blagajna vzajemne pomoči prav tako vse zaposlene in vse člane sindikata. Z obvezno vlogo 5 din na mesec si lahko delavec v primeru potrebe pridobi pravico do 2 tisoč din posojila.

Tovarna — to so hkrati Ruše. Večina akcij v krajevni skupnosti poteka ob sodelovanju sindikata in samoupravnih organov tovarne dušika: urejanje naselja, asfaltiranje cest, oskrba z vodo, olepševanje. Ko se delavci tovarne zvrstijo vsako leto za prvi maj v prvomajski bakladi — to ni le neka zunanja manifestacija. To je praznik delavskih Ruš, kjer se sindikalna tradicija iz preteklosti poveže s sodobnim utripom moderno urejenega kraja.

Biti član sindikata v tovarni dušika pomeni biti dejansko samopravljalec. Ta zavest se je ob številnih pridobitvah zadnjih let še bolj okrepila. Tod je za delavca poskrbljeno. Ampak navsezadnje si je delavec to ustvaril sam s solidarnostjo in s pomočjo strokovnih služb, ki so do potankosti proučile potrebe in zahteve zaposlenih pri delu in v prostem času.

Drago Vresnik

Kolikšna je v resnici družbená podpora knjigi?

Subvencija ne bi smela biti miloščina

V povprečju slovenska knjiga ne dobi niti enega dinarja podpore

Družbena podpora (subvencija)
Knjigi je, kot bo razvidno iz našega zapisa, v resni krizi. Kulturna skupnost Slovenije, ki neposredno razdeljuje subvencije, se bo na današnji skupščini v Semicu odločala, ali ostane vse pri starem, torej pri sedanjih sorazmerno majhnih denarjih ali pa se bo celotna vsota subvencij nekakrat povišala, kakor zahtevajo potrebe.

»Knjiga sodi, zlasti še v socialistični družbi, med temeljne kulturne dobrine in vrednote. Dostopna mora biti slehernemu delovnemu človeku, saj mu pomaga graditi njegov spoznavni, etični in estetski svet ter oblikovati samoupravna družbena razmerja... Zato ni mogoče dopuščati, da bi delovnemu človeku karkoli preprečevalo poseganje po dobri knjigi... Velikega pomena za branje, izobraževanje in razgledanost imajo družinske knjižnice. Slehera družina naj bi med drugim imela temeljno literarno dela, potrebne splošne družboslovne in druge strokovne priročnike (od slovenskega pravopisa in slovarjev do leksikonov. Zato bi morale biti cene zlasti takih knjig tudi za delovne ljudi z nižjimi osebnimi dohodki.«

Gornji citat je vzlet iz osnutka resolucije o knjigi, ki ga je na sklepni seji petletnega mandatnega obdobja letos spomladaj sprejel prosvetno-kulturni zbor Skupščine SR Slovenije.

Daleč od lepih želja

A kako daleč smo v resnici od lepih misli, zapisanih v resoluciji? Knjiga je vsak dan dražja in vsak dan manj dosegljiva zlasti ljudem z nižjimi osebnimi dohodki. Vzrokov je veliko. Eden izmed njih je gotovo ta, da naše založbe ne vzdržijo visokih da-

jatev, ki jim jih nalaga družba. Saj so založbe sedaj povsem izenačene z drugimi gospodarskimi organizacijami, ne glede na njihovo posebno izobraževalno vlogo.

Družba po drugi strani daje založnikom za posamezne knjige subvencije in jim tako omogoča, da lahko knjigo ponudijo kupcem ceneje. Kakšna je vloga subvencij v resnici? Ali subvencije zares cenijo knjige? Kulturna skupnost Slovenije bo po svojem programu razdelila letos kulturni v najširšem smislu zajeto vsoto 50.020.000 (novih) dinarjev. Od tega denarja bo šlo za knjige, revije in časopise komaj dobro petino. Za same knjige pa manj kot desetino celotne vsote, natančneje — 4.330.900 dinarjev.

Na Slovenskem izide na leto kakih 1500 knjig in brošur v približno 6,5 milijona izvodih. Vsak izvod knjige je torej v povprečju deležen približno 70 par družbene subvencije. Nekatere knjige so deležne še drugih podpor, na primer notranjih subvencij založb, vendar subvencija na posamezno izdano knjigo nikakor ne presega enega novega dinarja. Vsota je zares malenkostna.

Seveda niso subvencionirane vse knjige enako. Kulturna skupnost Slovenije se je letos odločila, da razdeli vsoto, določeno za subvencije, le približno 180 knjigam posebnega družbenega pomena, knjigam, ki naj bi bile cenejše zato, da bi res prišle v roke bralcem in knjigam, ki jih brez družbene pomoči sploh ne bi bilo mogoče izdati, pa je iz takšnih ali drugačnih razlogov nujno, da jih izdamo.

Kulturna skupnost daje pri sofinanciranju prednost kvalitetnim domačim in izvirnim mladinskim delom ter zbirkam za mladino, nadalje dobri slovenski izvirni knjigi pa domači in tuji družboslovni literaturi, posebej s področja filozofije, sociologije, politologije, sistema komunikacij itd. Družbene pomoči so zatem deležna še temeljna dela s področja družbenih oziroma humanističnih ved, znanstve-

na in strokovna dela z različnih umetniških področij, likovne monografije, dela, namenjena širši kulturnovzgojni dejavnosti in glasbeno založništvo. Tako v načelu.

Dvakrat zapostavljena mladinska literatura

V praksi pa je letos dobila največ denarja, petintrideset odstotkov celotne vsote — strokovna in znanstvena literatura. Slede: leposlovje — 18 odstotkov, družboslovna dela — 13 odstotkov, redne letne zbirke — 13 odstotkov, mladinska literatura — 12 odstotkov, drugo (različna področja) — 6 odstotkov in umetniške publikacije — 3 odstotke.

Najzastopljenejši je spisek strokovnih in znanstvenih knjig. Družba daje podporo 38 knjigam s tega področja. Seznam je zelo pisan, saj obsega najrazličnejša področja, od slovarjev do zgodovinskega pisanja o NOB, od Prešernove bibliografije do zbornika o slovenskem čebelarstvu. Večidel teh knjig je namenjen ožjim skupinam bralcev, zlasti strokovnjakom, nekatere knjige pa so pravzaprav namenjene bolj knjižnicam kot zasebnikom (npr. Katalog rokopišnih fondov NUK).

Kulturna skupnost si letos prizadeva pomeniti štirinideset leposlovnih knjig domačih pisateljev (27 slovenskih avtorjev, 7 iz drugih republik). Zastopani so avtorji vseh generacij in različnih smeri, poudarek pa je na mlajših in najmlajših avtorjih.

Med družboslovnimi deli dobi subvencijo 17 knjig posebnega družbenega pomena (npr. Marksizem in družbene vede, Izbrana dela Antonia Gramscija, Slovenci v Italiji, Izbrani eseji Borisa Žihnerja, zbrana dela Josipa Broza—Tita, Družbeni konflikti in socialistični razvoj Jugoslavije itd.).

Denarne podpore sta zatem deležni še obe množični knjižni zbirki pri

Prešernovi družbi in Slovenski matici.

Mladinska literatura je s skromnimi dvajsetimi odstotki že tako in tako skromne vsote šele na petem mestu. Iz seznama je razvidno, da si Kulturna skupnost prizadeva pomeniti predvsem slikanice ter knjige za najmlajše bralce. Ob številnih naslovih in skromni vsoti pa je seveda družbe prizadevanje komaj kapljica v morje potreb.

Vrnimo vsaj tisto, kar jemljemo

Kulturna skupnost Slovenije si mimo načrtov o močno zvišanih vsotah za sofinanciranje knjig prizadeva tudi predukratiti sistem razdeljevanja. Založniki naj poslej ne bi več prosili za podporo posameznih knjig, ampak naj bi Kulturni skupnosti predložili celotne programe. Ustrezen odbor Kulturne skupnosti pa naj bi sam presodil, kaj je vredno posebne družbene podpore, katere knjige naj bi bile vsaj malo cenejše.

Po povedanem je jasno, da dobi subvencije komaj peščica knjig, vsote pa so skromne, tako da v resnici znatno pomeje le knjige, ki izidejo v izjemno nizkih nakladah in ki so torej namenjene ozkim plastem bralstva, če že ne samo knjižnicam in za strokovno rabo.

Podpora knjigi, subvencija, dotacija, sofinanciranje... to so v resnici malo ustrezni izrazi. Saj s temi denarji knjigi le skromno in preskromno vračamo tisto, kar ji jemljemo s predragim papirjem in z dragimi drugimi surovinami ter z neustrezno visoko obdavčitvijo založniškega poslovanja. Besede resolucije o dostopnosti knjig delovnemu človeku za sedaj ostajajo na papirju. Bilo bi zelo narobe, če bi se silele ko prej spremeniti v svoje nasprotje.

Janez Kajzer

225 let Goetheja

„Daleč od ljudi“

Slika, ki da je utrjevala mit o pesniku

Frankfurtski »Städel« sem obiskal 9. oktobra popoldne. Po dobrih sto metrih južno od glavne železniške postaje sem se nenadoma znašel na širokem, izbočenem mostu čez Maino, ki je lenobno, enakomerno gubala svojo vodo in je bilo videti, kot da ne odteka nikamor. Potem pa je bilo kot na vseh mostovih: razsežna konstrukcija se je rahlo tresla in drhtela, da je bilo razločno čutiti, kako njena moč nudi živ, gibek odpor teži prometa, ki se je na videz slepo valil na sever in jug. Drugi breg reke mi je počasi, peš prihajal naproti.

Za gostim drevoredom, ki se je onkraj ob Maini vlekel nemara več kot kilometer daleč, sem poleg stopil v »Städel«, zgrajeno instituta za likovno umetnost in v mestno galerijo. Se prejšje se je z njenega visokega stopnišča pogled lanko prosto prenesel nazaj čez reko, na stari del mesta, mena-ja ravno na tistega, ki se je proslavil na plakatni oziroma zakrkljivem kolažu »Goethe nad Frankfurtom«. Lepljenka je bila sestavljena iz običajne mestne razglednice ter slike Goetheja, ki jo je slikal prijatelj Wilhelm, »Goethe v Campagni« in vse v Goethe, ki ga je Tischbein nasukal na pol ležečega v pokrajini, se je na lepenki prevlečno dotikal pomanjšan stih svojega rojstnega mesta in desno nogo namakal v Maino.

Letos je Frankfurt doživel pač še poseben dogodek: Goethe je imel 225. letnico rojstva. Očitno se nikoli ni imel tako visokega jubileja, zato mor- da niti ni nenavadno, da so ga njegovi meščani praznovali tako temeljito in tako blestoma, v prizadevanju, da bi bili izvirni in ustrezno vsemu kulturno političnemu ozračju v deželi, da bi svojega »olimpijca« in vse v zvezi z njim tolačili »kritično« in podobno. V okviru te vneje je »Städel« postavil na ogled v obliki kulturnozgodovinske razstavitve ravno Tischbeinov sliko »Goethe v Campagni« iz leta 1787, ki da je v marsičem pripeljala k utrditvi nekega prepričanja in pojmovanja o pesniku in umetnosti naslovljen, kakršno je ustrezalo Bismarckovi državi ter se ohranilo dolgo časa. Razstava, sicer le v eni dvorani, je prikazovala vrsto gradiva v zvezi s to sliko, to se pravi vse najpomembnejše avtorje, ki so gnetli Tischbeinov slikarski nazor, in kajpada več njegovih risb in poskusov z Goethejem, čeprav so zdaj nič več kot le zgodovinski dokumenti.

V umetni, zadušeni tišini muzejev in galerij človeka navadno obhaja utrujenost, ki se je bila zahrbtno nabirala v mestnem tršču. Pa je treba priznati, da so lepe, idilične podobe na stenah, tedanja moda in izraz slikarjev, sproščujoče podeljevale svoj mir prostoru in obiskovalcem. Osrednja Tischbeinova slika je s tem vsaj na prvi pogled prekašala vse druge, postavljena pa je bila v sredino ekspozicije. Goethe sloni (ali leži?) na podrti antičnem stebriču, za katerim se izgubljajo ruševine antične arhitekture, »in razmišlja o usodi človekovih del.« A niso govorile slike same; vsaka je imela ob sebi besedilo — izvešček iz kataloga — ki je tako rekoč polemiziralo s sliko in po potrebi tudi z gledalcem. Goethe pred nami je »daleč od ljudi«, obrača se »k naravnim in zgodovinskim predmetom ter razmišlja o tem, kako jih ogroža čas... Je privzdigljen nad svoje naravno bivanje. To pa tudi osvobodilno, saj je bil v sredini ekspozicije, tedaj videli Tischbein in njegovi sodobniki. Pesnik je tu olesan... umika se iz praktičnega človekovega delovanja, da bi se ob pogledu nanj dvignil nad njega. V tem ko to počne, proizvajajo »lepe predmete« umetnosti ter izpolnjuje svojo nalogo... ki je v tem, da mu ni treba skrbeti za številne družbene smotere; njegov »izključni poklic« je, da ustvarja za višje potrebe človeštva, se pravi, da urešničuje namen vsake umetnosti, ta namen pa je v predstavitvi in uživanju lepote kot »najbolj našega v naši naravi...« pojasnjujeta napis oziroma katalog.

Iz literarne zgodovine vsakdo ve: delo »Goethe v Campagni« je nastalo v času znamenitega Goethejevega bivanja v Italiji leta 1786. Toda mojster Tischbein slike ni končal v Rimu, kjer je stanoval z Goethejem in z njim proučeval antično kulturo, temveč le to pozneje v Neaplju, kamor se je bil oddelil, in portretirani svoje podobe bile nikoli ni videli. Šele po sto letih, torej leta 1887, je delo prišlo iz tujine v frankfurtski »Städel« in bilo do dandanašnjih dni postavljeno na najbolj vidno mesto v hiši, slehernemu na ogled... »Portret je (torej) postal nemški javnosti dostopen v času, ko se je čaščenje Goetheja bližalo vrhuncu... Številne biografije so prišle na trg. Biografije pa so bile jasen dokaz za to, da je zanimanje za pesnikovo osebnost izpodrinilo njegova dela. Prikazovali in povečevali so ga kot

izjemnega človeka. Ta kult genija se je razvila v okviru prevelikega poudarka na velikem posamezniku... čes da zgodovino ustvarjajo veliki mošje, ki potrebujejo ljudstvo, da bi si pridobili odmev svojih misli ter spodbudo za ravnanje... Umetniku so pripisovali posebno vlogo, čes da njegova ustvarjalna sila presega druge velike podobe človeštva, iz tega pojmovanja je nastala mitizacija Goetheja, ki ga je dvignila nad vse zgodovinske pogoje in nad vse miselno dožemanje...«

Tischbeinov portret je torej držal podporo tej mitizaciji s tem, da je Goethejevo osebnost po poznejšem mnenju podal v »njenem polnem pomenu«, ko »povzvali z občutki neke prihodnje dobe« ter silili dal stoli-ko idealnega, brezčasnega...«

Se pravi, da je razstava s konico svojega smotra hotela dregniti v mit o Goetheju, oziroma dokazati, da je bilo nastajanje tega mita odsev družbene prakse. Skratka, s svojimi sredstvi in možnostmi je hotela biti kritična do preteklosti in kajpak do tiste sedanosti, ki umetnosti ne razlaga kot odsev družbenih protislovij. Svojega sporočila, kot rečeno, ni posredovala le s slikami, temveč tudi s komentarji, ki so ekspozicijo, tako rekoč, izpred nosa poželjivo dobesedno razpoložljive obiskovalceve pozornosti. In ne bi ušel, da je bila toliko kriva moja utrujenost; podobe mi nemara iz vjdnosti niso preveč stregle ne s svojo vsebino ne z obliko...

Pogled s stopnišča zgradbe je imel pred sabo znova stari Frankfurt. V času Goethejevega rojstva je imel 30.000 prebivalcev, dandanes jih nasteje malodane milijon. Neurejeno si pod oblake prizadevali nebotičniki. In čim više so si nalagali svoja nadstropja, tem manjši, se je zdelo, je na videz postal rojak Johann Wolfgang... Oh resen, strog, a dandanašnji ritualu so njegov rojstni dan 28. avgusta proslavili, vzporedno, tudi z malce razbrzdanim, burkastim slavljen, na katerem je mlado in staro lahko pokušalo tudi Goethejeve »najljubše jedle, torej ne le njegovo duhovno, temveč tudi telesno hrano.

Goethejev jubilej je pač padel v čas, ki dozdnevno ne priznava in ne časti avtoritet, po drugi strani pa od izdelovalcev umetnosti zahteva preverljivo socialno relevantno njihovih izdelkov. V tej zvezi je razumljivo, da so najnovejši Böllov tekst »Izgubljena čast Katharine Bluma« nekateri proglasili za delo, ki je »Zvezno republiko zadelo naravnost v srce«, sicer pa je že nekaj časa na vrhu bestsellerske lestvice. Razumljivo zato, ker se preprosto in jasno zavzema za pravičnost, obsoja korumpiranost nemškega bulvarnega tiska in razkrinka protilevčarsko histerijo — napisan v tehniki napetih kriminalnih zgodb, ki obnavljajo umor in policijsko preiskavo, zmoro uspešno potešiti bralčev radovednost. Dela »olimpijca« Goetheja navidez nimajo tovrstnega konkretnega socialnega naboja; letos se je nabralo npr. 200 let, odkar je izšla njegova knjiga »Trpljenje mladega Wertherja«, ki je tedaj sprožila navdušenje, moralno obsodbe, samomore idr., torej malodane vse, razen konkretne, prave revolucije — a sedanji čas avtorju na znanj ni ravno naklonjen. Proslave njegovega jubileja so sicer same sebe opravile tudi s tem, da bodo s svojo netradicionalno obliko nemara spodbudile moderno ljudstvo na pot k njegovim delom, se pravi k branju, a nikjer še kajpak ni potrjeno, da takšne metode pravišljavjajo dajajo bralne učinke... Razstava Tischbeinovega portreta s svojimi obsebnimi komentarji gledalca ni naravnala k soodenju s slikami, prej s teksti...

A »Städel« ni bil prazen. Odhajajoč iz njega sem na njegovi ograji še enkrat videl plakati so z Goethejevi mi portreti opominjali na »225 let Goetheja — Goethe, kot ga je narisal Tischbein — portret in njegova zgodovina« ter vodili tako svojega pesnika kot marsikakšnega popotnika v razstaveni prostor. Voda v Maini pa je zaradi ladijskega prometa še vedno delala videz, kot da koraka na mestu in se samo nenehno nasmejava vetru, ki se je vzdolž nje selil v neznan smer. Čim bliže sem bil mestu, tem jasnije je bilo silati, kako se hrup živno preriva po njegovih ulicah. V mestu, seveda, nikjer sledu o jubileju... »Goethe nad Frankfurtom? Bil je morda Goethe nad Frankfurtom, kot tisti čas Däniken nad Münchenom: dan prej je tisk poročal, da so v bavarski prestolnici ustanovili »Društvo Ericha von Dänikena«, ki se bo bojevalo za uveljavitev Dänikenovih izjav, t. j. bojevalo proti »čvrstjanim znanstvenim predpostavkam o izvori človeštva: Däniken je, znano, med drugimi odkril tezo o bogovih-astronavtihi, ki da so v davnini obiskali zemljo in zaplodiili dandanašnjega človeka.

Vendar spet nova avtoriteta? Karkoli — njegove knjige se prodajajo v stotisočih izvodih, Goethejeva, seveda, v znatno manjših nakladah.

Jože Horvat

Jože Tisnikar je razstavil letošnje slike

Prehod v življenje

Pogosto umetno in neupravičeno enačenje samouštva in naive

Daleč so že časi, ko je slovenski grafični pomožni delavec v prosekuri tamonje bolnišnice Jože Tisnikar prvič zbudil pozornost s svojimi slikami. To so bili še dokaj neobgledni slikarski poskusi, prvo tipanje v svet oblikovanja optičnih znakov z nekaterimi znaki naivnega gledanja na svet, življenje in upodabljanje; pa vendar se je že takrat budila v njem neka svojska težnja upodabljati bolj tisto, kar je v njem, kot ono, kar ga obdaja. Njegov takratni svet je bil njegovo mrakotno službeno mesto, prosekura in bolnišnica, njegova vsebina pa življenje ob smrti.

Spoločka je bila najbrž bolj nena- vadna tematična tisto, kar je zbudilo pozornost nekaterih umetniških strokovnjakov. Ljubitelji in knalji tudi širšega občinstva. Šele kot drugotno so opazili in knalji že začeli ceniti Tisnikarjev oblikovalni pristop: namesto iskane izbrušenosti v posnemanju konvencionalne sheme iluzionističnega posnemanja se je — v tem trenutku ne smemo prezreti pravočasnega in dobro miselnega nasveta njegovega mentorja, slikarja in profesorja Karla Pečka — prepustil svojemu svetu in počasi kultiviral tiste oblikovalne zmožnosti, ki so pač zrasle z njim. Hkrati pa se je razraščal in vkoreninil njegov značilni pogled na svet, ki je bil v prvih letih predvsem in skorajda samo mračen, morbiden, pretresljiv, tragičen in brezupen. Ta pogled, posredovan z njegovo zanimivo, okorno, vendar pogumno risbo in v posebnih hladni barvni lestvici se je pokazal kot poln ekspresionističnih prvih, bil

je v svoji naivni neposrednosti učinkovit, udaren, zaprepasčujoč.

Tisnikarja so seveda takoj razglasili za naivca, kar je bilo v skladu s takratnim splošnim pojmovanjem, ki je v prodoru naivne umetnosti tistih let razumelo samo splošne obrisne poteze pojavnosti, ni pa še tenko razločevalo med, denimo, dvema osnovnima pojmovoma samorastništva in naive. Res pa je, da je bil mladi slikarski zagnanec takrat še zelo blizu naivi po svojem razmerju do razloga ustvarjanja in je zelo daleč po svojem posrednem pristopu k upodabljalvi tematici.

Tisnikar tje takrat reagiral na po- jave razmeroma primitivno, čutno in čustveno in le svojemu prirodnemu talentu in razmeroma veliki občutljivosti in volji se ima zahvaliti, da je že takrat nastajalo nekaj več, vsaj v zametkih, kot sočasno v Hlebinah in v Žireh (z izjemo predvojnih Hlebincev in Janeza Sedeja seveda). Toda bil je garač, bil je zanesenjak in bil je odprte glave: kar je silšal in verjel, je preskusil, ne zaletavo, temveč počasi, previdno, postopno in temeljito. Noči in noči je prebeled nad knjigami in skripti o slikarski tehnolo- giji in nad papirji, na katerih so nastajale vselej nove verzije in različice njegovih »svetlih« tem: vivisekcija, prosekura, smrt, mrtiški voz, žanjčci, bolnišnica, telegram s tragičnim sporočilom, groteskni bolniški karnevali, operacije... Jajčna tempera je dobivala na njegovih slikah vedno drugačen, nov, globlji, bolj prečiščen lesk in postala je Tisnikarjevo temelj- no tehnično izrazilo, kot pri starih mojstrih.

Vzporedno z izkušnjami je seveda zorelo njegovo splošno znanje, čeprav je še vse do danes ohranil čisto svoj sistem vzvodov med trenutkom zana-

ve, časom dožemanja in razumevanja, ter napetostjo poustvarjanja z očmi umirjenega, nekoliko ekspresivnega tragičnega vizionarja. Ta sistem seveda nima mnogo skupnega niti s klasiko, niti s sodobnostjo, zgrajeno na preučeni teoretskih osnovah. Rasla pa je spotoma tudi njegova estetska ali vsaj oblikovna in izrazna občutljivost in prebujala v njem vselej nove zahteve po — kakor jo je sam pojmoval — perfekciji.

Vsaka nova fraza, ki je počasi in povsem organsko rasla iz prejšnje in jo prav tako počasi in logično pre- raščala, saj Tisnikar ni preskočil no- bene stopničke v svojem razvoju, pa je značila prejšnjo morebitno zado- voljnost z doseženo stopnjo perfekcije in predstavila novo raven in postavila v njem in morda tudi v nas nove za- hteve prav zato, ker smo se zavedeli novih možnosti. Tisnikarjev svet pa se je v tem tudi počasi, vendar bistve- no spreminjal in navsezadnje tudi spreminil.

Na letošnji oktobrski razstavi v starem slovenskogramskem Umetnostnem paviljonu se nam je s štirinštridesetimi podobami na les in platno v teh- niki do tancin dognane jajčne tempere predstavil zreli Tisnikar. Spremenila se ni dokončno samo tematika, vse- bina njegovega slikarstva, tudi ni sa- mo dognal tehnične in oblikovne iz- vede svojih zamisli, temveč — kar je pomembnejše — se je spremenil njegov odnos do sveta in umetnosti. Zdal na njegovih kompozicijah — za čudo dobro obvlada že tudi prav velike formate — ne najdemo več morbidne tematike prosekure in bol- nišnice, mrtvašnic in prizorov vivisek- cije, od obupa izžetih bolniških likov in otroških smrti. Snov je postala bolj »človeška«, včasih kar klasična s varianto; čeprav v teh podobah se

vedno prevladujejo zadržana, otožna ali skoraj tragično vizionarska razpo- loženja pa se je slikar iztrgal iz svo- jega prvotnega sveta, ki mu je resda na samem začetku poti ponujal eno najzvirnejših snovi v umetnosti, ga je pa hkrati tudi utesnjeval, nazorsko vkljeni in ga zvrtil v krog vedno istih ali podoben osebnih odzivov.

Cikl »Po katastrofi«, »Jubezena«, »Vrane«, »Rampela« se v različnih iz- peljavah vključujejo v Tisnikarjev osebni svet in v njegov oblikovalski inventarji. Kombinacije in variacije niso sebi namen, ampak služijo neki širši in še vedno poglobljeni (Tisni- karjeva dediščina iz zgodnjih obdo- biv) humanistični problematiki in iz- žarevajo poglobljeno estetsko občut- livost slikarja, ki je svoje delo v dvaj- setih letih dognal samo s postopnim in neprestanim bogatenjem in bruše- njem vseh njegovih duhovnih in teh- ničnih sestavin. Njegovo razmerje do sveta zdaj ni več izključno čutno in čustveno, ampak razumsko nespeku- lativno urejeno in kaže osebnost, ki se zaveda ključnih vprašanj človeka in človeštva ter jih rešuje na umet- niški ravni: ne s pomočjo resnično prvinke naivne ali drugotno spekulat- tivne detailne opisnosti, temveč v ob- liki simbolnih situacij, zasnovanih in slikarsko obdelanih zavestno in pre- misljeno, neprastano s končnim, viš- jim smotrom pred očmi.

Samouk se je tako s pomočjo svo- jega talenta, ki je pomagal najti pota in oblike njegovemu intenzivnemu, že v zametkih vizionarskemu razmerju do okolja in življenja, razvil v mojs- tra, ki je prerasel vse svoje (in sploš- ne), morebiti kdaj res naivne po- stulate.

Janez Mesesnel

V počastitev 80-letnega rojstva velikega sovjetskega režiserja Aleksandra Petroviča Dovženka je bila v Moskvi v organizaciji Zveze filmskih delavcev ZSSR slavnostna konferenca, ki so se je udeležili predstavniki enajstih dežel. Poleg zanimivih referatov in ogleda Dovženkovih filmov pa se je bilo moč seznaniti tudi z novo sovjetsko filmsko proizvodnjo.

Aleksander Dovženko je umrl že 1956. leta, vendar je njegovo delo po njegovih osnutkih nadaljevala žena Julija Ipolitovna Solnceva, v današnje dni pa ga nadaljuje njegovi dediči in učenci. Njegovi učenci so tudi govorili na slavnostni konferenci, pripovedovali so o njem kot o človeku in ustvarjalcu, v rokah so držali jabolka z jablan, ki jih je sam zasadil in ki jih je polno v njegovih filmih. Govorili so o njem kot o človeku, na katerega spomin nikoli ne bo zatonil.

Ne gre samo za to, da so njegovi lirski filmi, tudi tisti, ki so stari že petdeset let, zanimivi še vse v današnje dni, marveč gre tudi za to, kako je njegovo delo vplivalo na številne ustvarjalce po svetu, tudi v Sloveniji. O tem vplivu so govorili tudi referati mednarodnih predstavnikov, dodobra seznanjenih z Dovženkovim ustvarjalnostjo. Prav neverjetno je, kako ostaja živ in nepozabljen, na njegovem grobu na moskovskem pokopališču Novodevičje (ki je, mimogrede povedano, prava galerija skulptur, saj so na njem pokopani najbolj znani ljudje iz sovjetske kulture, politike in znanosti, med njimi tudi Hruščov in pred kratkim preminuli režiser Sjuksin) je vedno sveže cvetje, čeprav ga te dni pokriva jesensko listje neštevilnih dreves. Jesen, a vendarle tako čudovito lepa, topla, sončna in brez dežja sredi oktobra, ko je udeležence peljala pot iz Moskve v Kijev, v studio, ki nosi Dovženkov imeno, saj je tam Dovženko delal in živel za svojo Ukrajino. V Studio A. Dovženka so spet čakala jabolka, njegove sončnice pa so že uvenele. Toda bili so še njegovi tovariši, sodelavci, snemalci, ki je snemal njegovega *Ščorsa* ob cesti v Dovženkov rojstno vas Sosnice.

Zgodba o perici

Njegova rojstna hiša je preurejena v muzej. Tu so shranjeni njegovi osebni in ustvarjalni predmeti, tu so slike iz njegovega življenja, iz njegovih filmov. Tu so tudi njegove jabolke okrog spomenika. In spet pot nazaj, 350 kilometrov je dolga do Kijeva, pelje tudi čez Desno, ki ji je posvetil film *Začarana Desna* (pri nas prevajamo z *Začarana vasjo*), prek obširnih ukrajinskih polj, na katerih ni več žita. V Kijevu imajo štiri specializirane studije. Dovženkov je samo za igrane celovečerne in televizijske filme. Z njimi je tudi titografski stu-

Filmski sprehod po Rusiji in Ukrajini

Živi Dovženkov duh

Slavnostna jubilejna konferenca in pogled na nekatere nove sovjetske filme

Iz sovjetskega musicala *Melodije verijske četrti*

cembru, ampak zraven pa še tudi *Sadiki* z izvrnimi gruzinskimi napetimi.

Zapoznali bobnar

Med gruzinskimi filmskimi umetniki zanje posebno pozornost Otar Ioseliani, ki je uspel že s svojim prvim filmom *Jesen* (Listopad), polnim lirizma, ki ga ponavlja tudi v svojem drugem filmu *Bil je pojoči drozg*. To je čudovit film, ki je med ustvarjanjem nosil naslov *Dan naš vsakdanji* — in to film tudi je. Vsakdanji dnevi glasbenika, frfotajočega mladeniča, ki mora vsak večer v opero, da tam dvakrat ali trikrat udari po bobnu, priteče vedno v zadnjem trenutku, tako da ga ima dirigent in vsa uprava že čez glavo, a kaj, ko je tako priljubljen, da mora biti na več koncih hkrati, zraven pa se še srečevati z vrsto deklet in tako frfota toliko časa, da za vedno zamudi svoj udarec na boben. Film od daleč spominja na češki *Novi val* v začetku šestdesetih let po svoji sproščenosti, po iskanju domala dokumentarnega današnjega trenutka, hkrati pa nosi v sebi še nekaj, kar bi lahko imenovali parabolčnost.

Prav ko se je začela konferenca v čast Dovženkovega rojstva, so v Moskvi pokopali izrednega sodobnega režiserja, njegovega nadaljevalca, kar zadeva ljubezen do domače zemlje do rodne vasi, komaj 45-letnega Vasilija Sjuksina. Bil je igralec, pisatelj in režiser petih filmov in bil je tako neumorno delaven, da mu je odpovedalo srce, ko je pisal in se hkrati pripravil na vlogo v novem Bondarčukovem filmu. Najprej je posnel film *Živi takšen fant*, ki so ga burno pozdravili kot komedijo izredno nadarjenega režiserja. Toda, ko je Sjuksin postavil svojega Pašo na široko sibirsko cesto, nikakor ni mislil na komedijo. Vse hkrati je: nežen, žalosten in vesel, zdaj takšen, zdaj drugačen, kakršen je pač človek v različnih situacijah.

Ni bil zadovoljen s tem, da so film imenovali komedijo, a vendar je tudi v svojih naslednjih filmih tak. Ukvarja se z vprašanjem odnosa med vasjo — *Vas sin in brat*, *Čudni ljudje*. Vprašanje civilizacije je zanj osrednjega pomena bodisi v njegovi literaturi ali v filmih. Prišel je pač iz vasi in odtod njegova neskončna ljubezen do spontanosti, od civilizacije neokrnjenih ljudi, do njihovega vsakdanjega življenja, humorja, komunikacije. Ko je ustvaril film *Peč in klopce*, je poslal ta naslov sinonim za filme s podeželsko tematiko. *Peč* v tibi in okrog nje klopi, na katerih sede preprosti a pametni ljudje in kramlajo med seboj, so postali simbol za rustikalno filmsko tematiko, neizbrano in priljubljeno med milijoni ljudi.

Poslednji film nadarjenega režiserja

Takšen simbol pomeni tudi naslov njegovega zadnjega filma *Rdeča dobrvita* (prevod po slovarju za *skalnica*). Dobrovita pomeni drevo, ki belo cvete in ima rdeče drobne jagode ter raste samo v nekaterih delih Sovjetske zveze. Če je pesem skalnic zaslovela po vsem svetu, je (zda) film *Rdeča skalnica* nov uspeh sovjetske kinematografije in žal zadnji nadarjenega Sjuksina. Spet se njegov junak — igra ga spet sam in zraven njega spet njegova žena, igralka Lidija Fedosejeva — podaja v vas, potem ko je nekaj časa preživel v zaprtosti in se tam po pisnih seznamih se ne ločeno vaščanko. Seveda je njegov prihod v vas poln vsakovrstnih dogodivščin, zaposli se kot sofer v drugi, potem ga pa spet nadjejo njegovi nekdanji pajdaši, ki pa se jim noče pridružiti. Ta odločitev se zanj tragično konča.

Situacije so res polne duhovitih preobratov, katerim se je moč smejati, boljše, smehljati, ker so nežno grenke in nerodne v svoji preprostosti, občudovati je iskrivi dialog, ki izhaja iz Sjuksinove literature nadarjenosti, hkrati pa se sklene film tako trpko, da pozabimo na prejšnji smeh.

S Sjuksinovo prerano smrtjo prav gotovo nista izgubili le sovjetska in svetovna kinematografija, marveč tudi ljudje, ki jih je opisoval. Na njegov pogreb so prišli iz najbolj oddaljenih vasi, še nekaj dni potem so barmena prihajali v Moskvo in zaspali njegovo gomilo s cvetjem ter mu tako izražali svojo hvaležnost.

S temi nekaj naštetimi filmi prav gotovo in nikakor ni izčrpana vsa vrsta zanimivih novih sovjetskih filmov. Novega Tarkovskega filma *Ogledalo* še ni bilo moč videti. Morda pa bo obiskal Ljubljano v tednu novega sovjetskega filma, ki že po tem, kar smo videli, nikakor ne bo zaostajal za tistim v februarju letos.

Miša Grčar

Piše Igor Mandić

Mitologija vsakdanjosti

Z namenom, da razbijemo obroč zaprtosti zgolj v lastno geografsko območje in zaljubljenost v edinole veljaven način razmišljanja, smo povabili k sodelovanju tudi Igorja Mandića. Zagrebški feljtonist se nam v današnjem prispevku predstavlja na svoj poseben način, z razmišljanjem o svoji novi (tretji) knjigi feljtonov, ki je zdaj v tisku. Z Mandićem, čigar feljtonistični izrazi so že večkrat tako vznemirili hrvaško javnost, da so odmevi vznemirjenj pljusnili tudi k nam, smo se dogovorili, da bo v prihodnje redno pisal tudi posebne feljtone za sobotno prilogo Dela.

»Mitologija vsakdanjega življenja« mora najprej zboti v oči tiste, ki menijo, da je sodobnost brez vsebine. Zlasti zato, ker je ta knjiga sestavljena ravno kot *apologija sodobnosti* in ker se s to sodobnostjo ukvarja na ravni vsakdanjega življenja, saj spuša (ali povzdiguje?) vse te meje na raven človeka. Reči hočem, da se v tej knjigi ne ukvarjam z razsvetljevanjem kolektivnih slik in množičnih fenomenov globalno, kot je v navadi v ustreznih znanostih (filozofiji, sociologiji, kulturni antropologiji, psihoanalizi, etnologiji, klasični mitologiji, lingvistiki itd.). Ker imam v glavnem ilustrativno-feljtonistične ambicije in zmožnosti, sem skušal mite vsakdanjega življenja prikazati v vsakem posebnem primeru čim nadrobneje in konkretno. In ker zavračam zahteve globalne moderne mitografije, sem si prizadeval, da bi izločil iz vsakdanjosti tiste fenomene, ki se s svojo for-

mularnostjo, konsistentnostjo pesniško obarvanostjo, s kompleksnimi in pobudnimi pomeni vsiljujejo kot svojevrstni miti. Po Mitologijah Rolanda Barthesa, ki mu moram brž izreci priznanje kot svojememu vzoru, se ta moj poskus iz sodobne (naše) mitografije potemtakem ponuja kot indikativno raziskovanje četudi ponekod publicistično poenostavljeno. Raziskovanje in opisovanje mitov vsakdanjosti se mi zdi indikativno, ker se s tem obračamo k najbolj zapuščeni in najbolj prezreli področju našega življenja — področju, ki komajda odmeva v naši kulturi in umetnosti — to se pravi vsakdanjosti. (Ker že leta delam v javnih občilih, sem morda tudi zaradi profesionalne deformacije dobil priložnost, da opozorim na nekatera od tistih področij, čustev in stanj, ki v vsakdanjem življenju gredo mimo nas neopažena ali razvrednotena.) Funkcija mitografa ali mitologa je, da postavi pred oči tisto, kar je vsakdanjosti vsebinskega in pomembnega, kar je projekcija kolektivnih imaginarnih sil, kar jih zbira, omogoča in ponovno emitira. Tak poskus, da bi vsakdanjost, srehabilitirali, da bi aktualni trenutki izločili, opisali in poudarili, je prav gotovo indikativen v našem okolju, saj je že tako ali tako sorazmerno osamljen.

Ali živimo v antimitičnem času?

Kajti pri nas je posebno poudarjeno negativno stališče skoraj vseh dejavnikov javnega mnenja in kulturne klime do sodobnosti (in vsakdanjosti). V naši književnosti še zmeraj vztraja pastoralno-ruralna

struja, ki se zagrizeno upira kakršnimkoli priznanju vsebinskega množične kulture; naši fini duhovi in humanisti že desetletja pridigajo o »vratitvi k virom«, čeprav se sami kopajo v bazenih današnjega časa; naši kulturniki imajo v načelu negativno stališče do vseh množičnih občil in zastopajo pozicijo otočnih »hvalivcev preteklih časov«. Seveda je to še provincialna varianta in odmev tiste »mitologije greha«, ki je napadla naše stoletje, to obdobje je avtomatizacije in računalništva, atomske bombe in kontracepcije, elektronike in vesoljskih poletov. Gre za pozicijo, ki temu času odreka kakršnokoli pomembnejšo vsebinskost na področju imaginarnega, saj domneva in trdi, da je obdobje popolne racionalizacije in totalne znanstvenosti absolutno osušilo vse priložnosti za mite...

Res je, da je to naše stoletje popolne desakralizacije in totalne laicizacije odrinilo ob stran vse številne podmeje za formuliranje mitičnih obrazcev, vsaj takšnih, kakršne poznajo pretekli časi. V današnjem svetu ni nič več skrivnost, vse je objavljeno in izčrpano, in tudi sama narava je nadomestena s tehniko, ki pomeni »podiranje vsakega mita«. Greh našega stoletja je v tem, pravijo, da je nepesniško, suhoparno, popredmeteno, brez oaz, v katerih bi se lahko oddahnila, izdihala, razveselila in obnovila človeška duša. Celotno umetnost samo obtožujejo takšne »dehumanizacije« oziroma nagnjenja k tehničnemu, zato ni več področja v naši sodobnosti (od dela do zabave, od filozofije in umetnosti), ki ga ne bi obtoževali, da je »odtujeno« in »odtujujoče«, prazno in stehnicizirano popredmeteno, neimaginativno, nevzdržljivo, skratka, antimitično...

Izlet v imaginarno

Znano je, da je takšna pozicija, s katere sodobno kulturo globalno kritizirajo, že dobila ime »apokaliptična«. Nasprotno druga pozicija, ki razglša brezpozorno privolitev v današnjo in zanika kakršnokoli kritično distanco, pa je dobila ime »integrirajoča«. Opisovanje mitov v vsakdanjosti pa bi hotelo tavati nekeje po nikogaršnjem svetu med tema dvema skrajnostima. Kajti nujno je, da naposled spoznamo, oziroma se okrog sebe — da tudi ta čas, čas baje vse premagujoče tehnike, ni mogoč uničiti *tradicionalnega in imaginarnega* v ljudeh, kar veje skozi resničnost, kjer si zaželi. To se pravi, da je samo pošteno priznati, da tudi ta čas dopušča, omogoča, išče in vsiljuje določene simbole, mite, rituale in legende, ki jih je treba prepoznati kot take. Tiste »moči projekcije«, ki omogočajo polet iz realnega v imaginarno, delujejo v našem stoletju tako kot nekoč, le da so danes spremenjene in se nam ponujajo v oblikah, ki so samo navidezno nepesniške. Bilo bi absurdno trditi, da bi dvomili, da naše obdobje ni regeneriralo in podaljšalo mnogih pravadnih in antičnih mitičnih shem ter jih samo prilagodilo »duhu časa«, oziroma, da ni ustvarilo brezštevilnih novih shem in modelov, v katerih dobiva kolektivni zanos priložnosti za izživljanje.

Zavedajoč se torej, da se konstatirajo miti vsakdanjosti *znotraj množične kulture* našega časa, tukaj predlagamo opisovanje odločno zavrača »apokaliptično« pozicijo. Po drugi strani pa — snemajoč tancice posvečenosti z določenih spoznanj mitov (najrazličnejših pop-kultov,

modernih množičnih obredov, na primer športov in zabavnih dejavnosti, nadalje obredov, ki so preživel vse čase, mednje sodi proslava novega leta, ali določeni »mlakomiti« — odkriva takšna analitična feljtonistika tudi lastno distanco v razmerju do raziskovanih pojavov. Mitografija predstavlja demitologizacijo, čeprav mora nujno pripeljati tudi do remitologizacije, vendar je to že poseben problem. Rad bi samo poudaril, da apologija — če je že obramba — še ni odobravanje. Prej bi lahko rekli, da nastopa mitolog ali mitograf tukaj kot nekakšen zagovornik po službeni dolžnosti.

Kolektivna poetika in družbeni govor

Kaj je torej mitologija vsakdanjega življenja? To je *kolektivna poetika* oziroma *poetika kolektivna*. Drugače rečeno, gre za tiste točke naše sodobnosti, v katerih se zbira cilji in motivacije posameznikov, razpršenih v masi, in ki se prikazujejo kot kolektivne slike. Mit je »sklovenost«, torej posebna priložnost, v kateri prihaja do kolektivne eksaltacije (recimo: pop glasba s svojimi idoli, športni dogodki, festivali, veselejši, proslave splošne stvari, množični turizem »nacionalni avtomobil...«), vse to pa daje udeležencem poseben občutek skupnosti. Tako so sodobni miti svojevrstno *kolektivno lepilo*, ki razodeva, da imaginarno tudi v današnjem času ni mrtvo in da se prebija skozi pore resničnosti v popolnoma nepriznanih oblikah. Te posebne oblike

seveda pogojuje narava množične družbe, v kateri živimo, spodbuja, omogoča in emitira pa jih moč množičnih občil. V tem je tudi posebna značilnost sodobnih mitov, ki niso nič manj vsebinski, spodbudni, poetični in plodni od mitov davno minulih časov. Tako lahko rečemo, da oblikovanje današnjih mitov potrjuje odpornost kolektiva, ki svoje težnje projicira v slike, in to kljub razdiralnim silam sodobnega sveta.

Miti so vrsta »družbenega dogovor«, gre pa samo za to, da jih je treba zagledati, prepoznati in dojeti. Za primero naj navedem samo nekaj »večjih« mitov, ki se nam vsak dan vsiljujejo: »Pop glasba kot elektricična drama«, »Mitologija fikcije«, »Romantika zrakoplova«, »Glasba gimnastike...« ki so predmet take raziskave. Skratka, vse naše okolje je posuto z mitičnimi obratci, ki se nam ponujajo za smiselna mesta našega bivanja. Samo tisti pasivisti, ki prezirajo čas, v katerem živijo, obenem z njimi tudi utopisti, ki od drugih zahtevajo, naj vse žrtvujejo za neko nejasno prihodnost — samo ti lahko zanikajo obstoj močno oblikovanih sodobnih mitov. Kajti v nadomestilo za to, da živimo v času tehnike, smo se navadili da tudi njo samo podrejammo lastnim imaginarnim težnjam. Če nismo čisti »pastoralni« tipi (ki toliko govorijo o »vratitvi k naravi«, kakor da bodo zdaj sami začeli muliti travo), se lahko kljub vsemu znajdemo tudi v okolju, ki nas obdaja. Znajdemo se tako, da projekcije svojih duš skladamo v impresivne kolektivne slike, prave moderne mite, ki nas potem hranijo in krepijo.

Vprašanje slikarju Kiarju Mešku: Ali je umetnik zamenjal diktaturo potrošnika z diktaturo strokovnjaka?

Težišče je v umetnosti, ki se razvija mimo elitizma

Likovna umetnost in obrt se ponovno zblížujeta, talent igra večinoma manj pomembno vlogo

S tovarišem Kiarjem Meškom, akademskim slikarjem in akademskim učiteljem, sedaj tudi predrektorjem ljubljanske Akademije likovnih umetnosti, smo se pogovarjali predvsem o treh snoveh: najprej o (ne)objektivnih merilih pri ocenjevanju moderne umetnosti, potem o (ne)svo- bodi današnjih slikarjev, končno pa o tem, kakaj likovni izdelek, tudi najpreprostejši med njimi, niso dosegli- vi tudi širokim plastem ljudi s tanjšimi denarnicami. Spraševala sta Janez Stanič in Janez Kujzer.

— Kakšen je po vašem mnenju položaj slovenskega umetnika danes?

— Če bi hoteli poiskati bistveno razliko med položajem likovnega umetnika v preteklosti in v sedanjosti, bi prišli do ugotovitve, da je likovni umetnik postavljen izenačen z ostalimi področji človekove dejavnosti. S tem izgublja po eni strani sijaj nerazločljivih lastnosti, ki ločijo umetnika in snavadnega Zemljana, po drugi strani pa mu zagotavlja relativno zanesljivo obstoj brez usodnega tveganja, da bo na jesen življenja socialno ogrozan. Mogli bi celo trditi, da je dandanes med likovnimi umetniki manj bohemov kot v ostalih poklicih. Likovna umetnost in obrt se ponovno zblížujeta; talent igra večinoma manj pomembno vlogo. Če neko čuti željo, da bi se ukvarjal z likovno umetnostjo, bo to počel pa naj ima še tako skromno mero nadarjenosti: slikajo in razstavljajo tudi gospodinje, upokojenci. Kritika jim daje strokovne ocene, jim priznava likovni izraz, odprti jim je umetnostni trg. Likovna umetnost postaja vsakdanji poklic. Morda danes likovna umetnost dobiva še vlogo zavestnega proučevalca medsebojnih človeških odnosov. Človeka pa naj bi še vedno plemenitila in to v kakršnikoli obliki — v obliki uporabnosti na duhovnem področju ali pa v obliki uporabnosti na področju estetske narave. To nalogo tudi še danes opravlja.

— Ravno ta uporabnost je lahko v naših razmerah sporna. Nekeč so likovni izdelki služili predvsem za opremo cerkva. Krog uporabnikov je bil takrat zelo širok. Danes je lahko likovna umetnost deloma uporabna v moderni arhitekturi. Še pred nedavnimi so podijela nakupovala slike in jih razobešala. Ali je mogoče reči, da se slike sedaj iz javnih prostorov vse bolj selijo v zasebna stanovanja?

— Likovna umetnina ima lahko duhovno ali dekorativno funkcijo. Likovna umetnina, ki pretežno izžareva na področju duhovnosti, je seveda dostopna na drug način kot likovna umetnina, ki služi predvsem dekoraciji. Prva vrši svoje poslanstvo, če je dosegljiva porabniku in muzeju ali galeriji, na javnem prostoru, kjer jo lahko vidi, gleda, opazuje. Ob njej torej uživa veliko ljudi; pretežno dekorativna likovna umetnina pa je funkcionalno bolj izkoriščana, če jo ima uporabnik na svojem domu, kjer krasi njegovo okolje.

— Če nekoliko pretiravamo, obstajajo torej slikarji, ki delajo bolj za potrošnike in slikarji, ki delajo bolj za javne namene?

— Nobenega področja nočem diskvalificirati. Vsak umetnik izraža svoj svet. Kolikor bolj ustrezno ga izraža, toliko večje so možnosti komuniciranja s potrošnikom. Sicer na prava umetnina pa živi svoje polnoživno življenje ne glede na svoj namen. Obstaja zmotno prepričanje, da je dekorativna umetnost manj vredna. Na drugi strani pa spet stara umetnost, ki nam je vsebinsko že odmaknjena, učinkuje na nas predvsem s svojo dekorativnostjo.

— S kakšnimi merili je mogoče izmeriti uspešnost ali neuspešnost kakega likovnega izdelka? Ali ne postavljajo kriterijev tudi potrošniki s svojo zmožnostjo dojemanja?

— Kvaliteta naj bi bila pri umetnosti objektivna, pojem in objektivna vrednost. O kvaliteti se lahko najbolj upravičeno pogovarjajo strokovnjaki. Druga stvar je sposobnost umetnine, da vpliva na uporabnika. Tudi vplivnost je pravzaprav hoten dejavnik umetnine. Včasih je bilo to zelo jasno, ker je imela umetnina določen namen. Ni bila sama sebi namen, ampak je v preteklosti največkrat krasi- la določene prostore. Kar zadeva kvaliteto izvedbe, pa je bila le-ta dosežena z izredno konkurenco na tem področju. Norme in kvalitete pa so na vsebinskem in oblikovnem področju tedaj bile vendar jasnejše. Danes se pogosto sprašujemo, kakšna je objektivna ocena kake umetnine.

— Zavzemate se za strokovno ocenjevanje, prav, toda kakaj ne bi slik ocenjevali tudi laik, saj slika ni namenjena samo strokovnjakom? Zakaj naj bi bilo

strokovnjakovo mnenje najbolj objektivno?

— Mislim, da strokovno mnenje najbolj ustreza, kadar želimo strokovno oceno kvalitete ali kadar želimo priti do jasnih, razločljivih stališč. Torej ali je umetnina dobra po strokovni plati. Vsekakor pa je sicer upravičeno ocenjevati likovno umetnost vsakdo, ki čuti do nje kakršenkoli osebno odnos. O postavitvi javnega spomenika na primer naj bi odločali tako strokovnjaki kot nestrokovnjaki. Spomenik, ki stoji na javnem prostoru, je končno namenjen predvsem nestrokovnjakom.

— Pri sodobni umetnosti je zelo težko ugotoviti objektivne kriterije. Upal bi si celo trditi, da je objektivnih kriterijev zelo malo, velikokrat nič. Kritiki pogosto nabirajo le velike besede in kujejo čudne stavne zveze, ki so primerne predvsem za snobistično rabo. Kakšni so po vašem mnenju objektivni kriteriji za ocenjevanje modernega slikarstva?

— Zmotno je prepričanje, da je bilo včasih lažje ocenjevati strokovno ocenjevati kvaliteto likovne umetnine. Če se danes potrošnik pasivno ukvarja z likovno umetnostjo — za kar ima več možnosti kot včasih —, to se pravi, da hodi na razstave in v muzeje, si šola in oblikuje svoj okus. S primerjanjem in ostrenjem odnosa do likovnih del se dokopije do meril o objektivni vrednosti likovne umetnine.

— Ste prepričani, da je to res? Potrošnik dobi na razstavah in galerijah vedno samo tisti izbur slik, ki mu ga predlagajo ali vsilijo strokovnjaki. Njegov kriterij se bo torej izoblikoval na osnovi tega izbora. Vsak umetnik, ki ga ne vzamejo v galerijo, bo vedel kaj pomeni o neobjektivnosti strokovnega izbora.

— Vprašamo se tudi lahko, ali je izbor, ki nam ga ponujajo veliki muzeji klasične umetnosti, najbolj objektivni. Posebno bi se spraševali o objektivnosti teh meril, če bi videli zbirke, ki so javnosti nedostopne. Trditi bi upal, da popolnih in objektivnih meril za ocenjevanje likovne umetnine v praksi nikoli ni bilo. Pravilo, da je čas edini pravi sodnik kvalitete, ne drži. Strokovnjaki, ki se posvečajo tem vprašanjem, pišejo o umetnikih, ki so bili priznani, pozabljeni pa spet priznani, cele knjige. Depoiji največjih pa tudi manj pomembnih muzejev so polni pozabljenih in še neodkritih umetnin. Dejstvo, da so trajala stoletja, predno so bili nekateri genialni umetniki odkriti, nam daje slutiti, da obstajajo tudi genialne umetnine, ki ne bodo nikoli odkrite. Torej nezanesljivost meril ni bolezen, ki spremlja le moderno umetnost. Razvoja o kvaliteti je bila vedno prepuščena določenim dejavnostim.

— Seveda je res, da idealne presoje ni bilo nikoli. Na presodo so vedno vplivali politični in drugi dejavniki. Toda pri klasičnem figurativnem slikarstvu je le bilo nekaj objektivnih meril. Slikar, ki se ni spoznal na anatomijo, gotovo ni sodil v vrh. Pri abstraktni umetnosti pa se zdi, da ni trdnega kriterija, ki bi opravičeval kategorično sodbo strokovnjaka: To je dobro, to je zanič!

— Brez dvoma je stopnja možne špekulacije v moderni umetnosti izredno velika. V dobi klasične umetnosti je bilo izredno natančno, zato je bila tudi stopnja objektivnosti zelo visoka. Danes je stvar precej drugačna. Likovno delo je pogosto samo osnovni motiv, ki spodbudi likovnega kritika k literarni kreaciji. Kritiki pogosto govorijo bolj na splošno o določenih občutjih, kot pa konkretno o elementih, ki sestavljajo vsebinsko ali oblikovno plat umetnine.

— Kriterije za sodobno umetnost torej le postavljajo strokovnjaki. Velik del občinstva se ravna po teh kriterijih, ker pač to ustvarja takolimenovani okus. Slikar je ob pomanjkanju objektivnih kriterijev odvisen od tega, kakšen okus mu menečer ustvari v javnosti, v bistvu je torej odvisen od mnenjstva, od vodstva, od strokovnjakov, ki ustvarjajo klimo in ustrezno ozračje za plasma te ali one zvrsti, pojava itn. Umetnikova kvaliteta, njegova izpovedna moč postane postranska pomena, v ospredje pa stopi njegova odvisnost od celotnega umetniškega businessa.

— Vaša trditve v marsičem držim. Prepričan sem, da je bil marsikateri — izem v moderni umetnosti umetna tvorba menezherjev. Takšen pojav je posledica številnih manipulacij, ki so sorodni s pojavi v trgovini in reklamni. Če stoji za določeno možnostjo likovnega izraza interes velike skupnosti ali pa velike države, potem je možnost, da bo ta — izem uspel, veli-

ko večja. Njegov prodor mu zagotove z vsemi instrumenti, ki so takšni veliki finančni moči na razpolago. Pride celo do takšnih spodbujajev, da se likovna usmeritev zelo šibkega značaja napihne do svetovnih razsežnosti. Objektivna kvaliteta ne daje, jamstva za priznanje in velik uspeh, o tem pogosto odločajo čisto druge stvari.

— Ki so pogosto odločilnejše. Za našega slikarja je dosti bolj pomembno kot kvaliteta, ki je tako in tako težko opredeljiva, kakšni so njegovi odnosi z dvema ali s tremi kritiki in z dvema, ali s tremi direktorji razstavnih prostorov.

— Nisem čisto vaših misli. Kvaliteto je mogoče ugotoviti do zelo visoke stopnje, vsaj med strokovnjaki. Slikarji sami med seboj v glavnem zelo dobro ločijo kvaliteto od nekvatete. Vpliv menezherja na slikarja naj ne bi toliko buril duhove, ker v svoji perspektivnosti ni tako pomemben. Slikar je dolžan delati predvsem dobre slike, se pravi po strokovni plati dobre. Če hoče dobiti ustrezna priznanja, jih mora dati na razpolago, na razstavi ali kot tržno blago. Možnosti za to je veliko.

— Ali ne mislite, da v želji po uspešnosti vsaj del slikarjev preveč prislubne zahtevam tržišča, da torej špekulira?

— To je vedno bilo in se bo verjetno nadaljevalo v nedogled, dokler bo likovna umetnost sploh obstajala. Mislim, da ni nujno, da je kvaliteta tistega, ki prislubne okusu potrošnika, zato že vnaprej obsojena na propad. Nasprotno, porabnik je bil pogosto zelo oster kritik. Včasih je umetnik prilagajal svojo umetnost okusu potrošnika tudi v pogledih, ki za strokovno kvaliteto niso bistveni. Danes je tega balasta rešen, ker je potrošniku popolnoma odvzeta strokovna razsoda likovnega dela.

— Umetnik je v bistvu zamenjal diktaturo potrošnika z diktaturo strokovnjaka. Nobenega jamstva ni, da je diktatura strokovnjaka bolj umetniška. Mogoče je le, da je umetniku lažje streči okusu strokovnjaka kot okusu potrošnika. V dirki, ki je značilna za sodoben svet, je treba nenehno metati na dan nova odkritja. Vsakdo, ki je odkril kaj novega, lahko računa, da bo prej ali slej prišel na vrsto, da ga bodo slej ko prej lansirali kot novo zvezdo.

— Ne morem se pridružiti vaši trditvi, da je umetniku lažje slediti diktaturi menezherja kot diktaturi potrošnika. Umetnik, ki dela po zahtevah tržišča, je prisiljen ustvariti določeno količino del. Zato je v nezavidljivem položaju, ker je oropan svobode raziskovanja, kolikor čuti željo po takšnem raziskovanju. Če se umetnik pri- jazni z dejstvom, da si na tak način zagotavlja svoj osebn standard, potem se pač sprijazni s tem odnosom in dela po teh merilih. Če pa čuti v sebi željo, da bi ustvarjal svobodno, potem ga lahko takšen odnos uniči.

— To je dokaz o določenih nesvobodi umetnika, o nesvobodi, ki ne izvira iz ne vem kakšnih družbenih, idejnih ali političnih norm, ampak izvira iz celotnega sistema funkcioniranja proizvodnje in distribucije umetnosti.

— Takoj, ko sprejme takšna pravila igre, je nesvoboden.

— A pravila mora sprejeti, razen če odločuje milijone, od katerih lahko živi. Drugače pa mora pravila sprejeti, tudi umetnik mora živeti... Umetniki pogosto tožijo, da slike ne gre- do v denar. Toda pri nas grede- kljub majhnemu nacionalnemu prostoru in majhni kupni moči v denar stvari, ki so še manj uporabne kot slike. Ljudje bi kupili veliko več slik, če bi bile ceneje. Pod slikami navadno prebiramo milijonske cene.

— Pri cenah se zgledujemo na za- hodu. Po cenah se nekako napačno presoja tudi kvaliteta likovnega dela. Umetnik misli, da bi svoje delo avtomatično razvrednotil, če bi postavil nižjo ceno. Cene so dvojne. Uradna cena je namenjena za uraden odkup, privatna cena pa je v glavnem nižja. Mislim, da prav pri oblikovanju cen urejeno tržišče odigra odločilno vlogo. Urejenega tržišča pri nas ni, čeprav se kažejo težnje, da bi se tržišče uredilo.

— Vzroke za neurejenost tržišča bi lahko iskali tudi v elitizmu samih umetnikov, ki se ne želijo spuščati v nizko potrošno komercialno. Človek ima včasih celo občutek, da se slikarji ho- jijo prevelike potrošnje slik, preprosto zato, ker bi tako na- stala veliko hujša konkurenca.

— Če bi slikarji pristali na najnižje možne cene, bi se podali v nego- tov položaj. Dvomim, da bi nizke ce-

ne grafik, ki se lahko, zlasti v tehni- ki sitotiska, razmnožujejo v skoraj neomejenih nakladah, razširile krog kupcev. Dvomim celo, da bi dose- dani kupci grafiki kupovali grafike, če bi jih prodajali za petino današnje cene, se pravi za minimalno ceno, ki bi se omogočila likovnemu umetniku, da živi od svoje proizvodnje. Dosti- krat igrajo pri nakupovanju velike vloge snobovska načela. Množičnost pa bi takšne kupce odvrgla.

— Očitno je pri nas plast zahtevnejšega, bolj snobističnega in tudi bolj denarnega občinstva tolikšna, da se vam ne splača iti v bolj množično produkcijo, v bolj množično prodajo. Ta krog kupcev je še zmeraj dosti ve- lik in finančno sposoben, da vzdržuje slovensko slikarstvo. Na drugi strani pa je velika plast ljudi, ki kupujejo le kič ali reprodukcije.

— Neki japonski umetnik mi je dejal: Daj tistemu, ki nima denarja, zastorki. Tistemu pa, ki ima denar, za- računaj toliko, da bo še zmogel pla- čati. Povsem se strinjam z njim. Umet- nina ima kompletno funkcijo šele ta- kar, ko dobi stik s potrošnikom, in to popoln stik. Veliko več mi pome- ni to, da ima kdo mojo sliko rad, kot pa da gleda v njej samo določeno vrednost, ki mu bo dala več možno- sti, da se bo postavil.

— To je zelo lepo, a je v praksi neuporabno. Potrošnja umetno- sti je pač zelo neidealistična. Po- gosto je to enostavno vlaganje denarja v nekaj, kar ohranja svojo vrednost, oziroma jo ce- lo povečuje.

— In vendar obstajajo tudi mož- nosti za zelo širok krog potrošnikov. Mislim na akcije grafičnih map pri naših razgledih in zdaj pri galeriji Labirint. Vendar kupci kljub nizkim cenam niso pokupili vseh grafik.

— Ali se vam ne zdi, da so tudi grafike predrage? Za eno samo grafiko je treba odšteti po pol slovenske povprečne plače.

— Za moje pojme so grafike res predrage. Toda če bi umetniki imeli zagotovljen odkup celotne naklade, mislim, da bi večina umetnikov zares močno znižala ceno.

— A kdo pravi, da ne bi imeli zagotovljenega odkupa, ob niž- jih cenah seveda. Zdi se, da si li- karji res niste zainteresirani, da bi široko prodili, ker bi to po- menilo preveč naporov, konkuren- cenčnih in drugih?

— V primeru grafik je včasih ust- varjeno umetno vzdušje, da se raz- vrednotiš, če postaviš preniško ceno ali če daš svoje grafike v trgovine. To umetno vzdušje vsekakor bolj us- varjajo tisti, ki imajo zagotovljeno eksistenco, da lahko svojo trditve pod- pirajo in zagovarjajo. Če pa je kdo v veliki stiski, bo svoja dela vsekakor zelo rad podnil najširšim množicam in po najnižjih cenah. Znan zagreb- ški slikar in grafik je v trenutkih krize, ko svojih grafik ni prodal ni- ti po nizkih cenah, odšel na zagreb- ški glavni trg in mimoidočim podaril ves svoj opus. Gre za ekstremen pri- mer. Nikar ne mislite, da so mu ko- legi to štel v dobro, čeprav je to na- pravil v trenutkih hude krize, ki je bila odraz njegovih finančnih stisk.

— Kakšni boljši časi se obetajo potrošnikom umetnin sprčo mi- selnosti, ki vendarle v veliki me- ri temelji na obrambi že pridobi- lenih pozicij. V današnjem po- ložaju ni nobene resnejše eksis- tenčne potrebe, ki bi silila umetnike, da skušajo prodreti čim širše.

— Mislim, da umetnikov cilj ni v tem, da bi finančno uspel. Merilo, da umetnik uspe šele takrat, ko uspe fi- nančno, je uvoženo iz zahoda. Tisti, ki misli, da bo uspel takrat, ko bo prodal na zahodno tržišče, si odreže možnost, da bi kot umetnik funkcio- niral v svojem okolju, ki mu je blizu in s pomočjo svojega okolja pozneje tudi v bolj oddaljenem okolju. Slo- venski slikarji naj bi si zares prizade- vali za kar najvišjo kvaliteto, tek- movali naj bi v svetovni areni, ni pa nujno, da bi se hoteli tudi v komerci- alnem pogledu zgledovati po svetovni areni. Če hoče kdo svojo umetnost pri- bližati sočloveku, potem se mu mora približati tudi s ceno. Besede so od- več. Tu so potrebna dejanja... Tudi delavec — privatnik je upravičen pričakovati, da bi mu bila umetnost do- stopna. Če bi se pokazala tendenca, da se to uresniči, bi jo marsikateri si- likar zagrabil z obema rokama. Prepri- čan sem, da je med slikarji še preveč- na večina idealistov, ki bi delali tudi pod takšnimi pogoji. Vedeti je treba, da gre marsikateri slikar skozi trdo- šolo življenja in grdo plačilo svoj en- tuziazem. Predvsem tisti, ki so se od- ločili za svobodno poklic. Deset let sem bil svobodni umetnik z vsemi du- brimi in slabimi posledicami tega sta- tusa. Popolnoma razumem slikarja, ki mu je zagotovljena ena osebna raz- stava na leto, da takrat slik ne more prodati po nizki ceni. Obenem pa za-

radi specifične svojega dela ne more iskati potrošnika med delavstvom in tudi ne more oblikovati cene, ki bi le- temu bila dostopna. Osebnost sem pre- pričan, da se delavcu umetnost ni pri- bližala prav zaradi visokih cen. Po drugi strani pa skromen obisk gale- rij in muzejev dokazuje, da ni samo umetnik kriv, da se duhovna vrednost ni približevala delavcu.

— Hočete reči, da je tudi de- lavec kriv, ker ne pride v gale- rije, ker se ne zanima itn?

— Krivica je pravzaprav težko naj- ti, ker je tempo življenja danes tak- šen, da sili človeka v eno samo vrato- lomno dirko za časom in je nemogo- če pričakovati, da bi ljudje mirno už- vali pred eno samo sliko v muzeju ali galeriji ter se predajali meditacijam.

— Morda pa ni res, da so samo tempo našega časa, lov za stan- dardom in moderni časi krivi majhnega obiska v gledališčih, na koncertih in tudi v gale- rijah. Veliko krivde je tudi na drugi strani, ki ne zna časa in občinstvu ustrezno reagirati, ki se zmeraj drži v slonokoščenih stolpih lastne elitnosti.

— Pustil bi elitiste, da elitizirajo. Mimo elitizma se lahko napravi og-

romno, skoraj vse: težje je prav v umetniškem ustvarjanju, ki se razvija in živi mimo elitizma. Prav takšnemu ustvarjanju pa bi morala dati družba vso prednost.

— Samo kdo naj da to pred- nost? Potrošniki ne odločamo o razstavi politiki različnih gale- rij, ne odločamo o repertoarni politiki gledališč, razen v zelo dolgem obdobju, ko doživi gle- dališče po desetih letih popoln polom. Ne moremo pustiti elitiz- ma čisto ob strani. Končno ima elita v rokah vse vzvode, s kate- rimi vpliva na javnost.

— Slovenske razmere ne moremo enačiti z razmerami v velikem svetu likovnega dogajanja, ker so v marsi- katerem pogledu le njihov skromni provincialni odsev — to velja tudi za elitizem in menezherstvo. Ne smemo spregledati dejstva, da je v sloven- skem prostoru preko osemdeset raz- stavnih galerij in vsak likovni umet- nik, ki želi stopiti v stik z občinst- vom, bo to željo lahko uresničil. Pred- vsem pa tudi uresničen samoupravni odnosi zagotavljajo umetniku in po- trošniku, da pripomoreta k razčišča- nju razmer. Seveda ne s pasivnostjo in kuloarskim prišepetavanjem ampak javno, z odkrito besedo.

Ob 130-letnici smrti štajerskega narodnega buditelja Antona Kremplo

Kremplove „Dogodivšine“

V Münchnu je izšel ponatis njegove zadnje knjige iz leta 1845

Letos v decembru bo poteklo sto- trideset let, kar je umrl eden izmed narodnih buditeljev v krogu štajerskih Slovencev Anton Krempel (1790—1844). Ta obletnica je že vzbudila nekaj od- mevov med njegovimi panonskimi ro- jaki, najpomembnejše dejanje v njegov spomin pa je izid druge izdaje Kremplo-vega poglavitnega spisa »Dogodiv- šine štajerske zemlje z posebnim po- gledom na Slovence«. To delo štajer- skega zgodovinarja in bogoslovnega pisca je izšlo v Gradcu leta 1845, torej nekaj mesecev po Kremplovi smrti.

Pri nas je bilo domala pozabljeno, slovstveni zgodovinarji mu doslej niso posvečali večje pozornosti, najpogod- nejše in najlepše je orisal Kremplo- janko Glazer v četrtem zvezku Kar- presenetljivo drugo izdajo »Dogodiv- šine« je pravkar izdal Kremplov rojak, münchenski založnik dr. Rudolf Tro- fenik. Ta najaktivnejši posredovalec slavistične literature na Nemškem je iz izdajo te 262 strani obsegaajoče knjige mikavno obudil spomin na Kremplo- vo »Dogodivšine« je dal natiskati v ne- spremljenem tekstu, uvod vanje pa je prispeval dr. Anton Sločnjak, ki je pregledno prikazal Kremplovo življe- nje in delo ter tako tudi utemeljil po- men te v ljubljani natisnjene in v Münchnu izšle klasične knjige sloven- skega zgodovinarja.

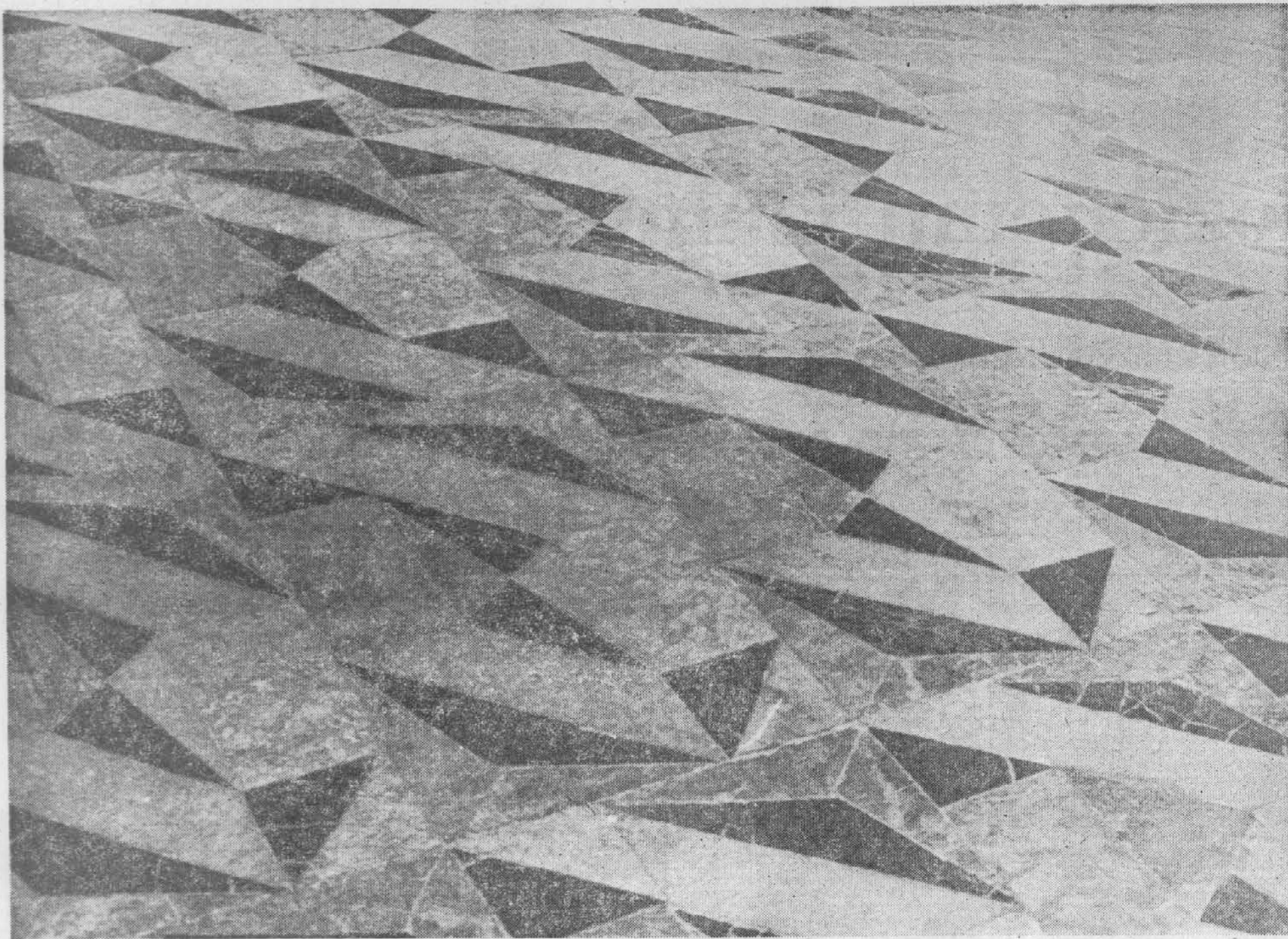
Krempel je razdelil svoj spis v osem razdelj (imenuje jih pretek) in vsako razdobje je razdeljeno na vrsto pogla- vij, ki skušajo orisati tedanja zgo- dovinska valovanja, sege in navade, druž- bene, politične in kulturne razmere, končujejo se pa — za danes kar ne- navaden pojav — z resumejem v ver- zih. Ta metoda Kremplova pisanja združuje zgodovinarja, pripovednika in

pesnika. Ti trije združeni ustvarjalci »Dogodivšin štajerske zemlje« dajejo spisu poseben zagon, ki je najbolj kre- pak tam, kjer pisec pripoveduje o ev- ropških teminah raznih dni, o stra- hotah spopadov med narodi in drža- vami.

Krempel se je pri tem naslanjal na razpoložljive vire, ni pa segal globlje v problematiko zgodovinskega dogaja- nja od prvih tedaj znanih pojavov obvladovitvenja skozi antično dobo in srednji vek tja do prvih desetletij do- venajšega stoletja. Pri zgodovinar- iz kroga štajerskih Slovencev kjer se le da uvažuje zgodovino štajerske de- žele, vendar sega v vseh poglavjih mnogo širše in sam pojem Slovencev mu je raztegljiv v slovenskem duhu.

Krempel je bil v vrstah štajerskih slovenskih rodoljubov in piscev med prvimi, ki so zavrgli staro pisavo in se oklenili gajice. Toda slovenščina, ki jo je sicer gojil z ljubeznijo, je v tej knjigi takda, da bo nevaženemu bralcu iz drugih območij slovenskega jezika delala težave: na Kremplovo pisanje vpliva njegovo priško narečje. Te na- rečne in arhaične lastnosti Kremplo- vega jezika in sloga, ki kažeta tudi germanizme, svojevrstno »inkuzujejo na današnjo bralec«. Kot primer naj- nedem samo tale stavke: »Vse je ali za Napoleon Bonaparta poterto, ome- neno, in vse iz členka verženo, samo njegova prevzetna glava se je ne vterla v tolih strahovitih, zdvoječih, nesre- rečnih nadlogah, težavah in nesre- čah, njegovo nesmilno serce se ne je vmedilo v tolih groznih kastrigah.« Ta starinski značaj Kremplova knjige pa bo v zlic vsemu marsikomu pritegnil. Značilno za tedanje čase je tudi to, da je knjiga ob koncu prinesla »imena predplatitelov, naslove več ko 200 te- danjih prijateljev slovenske knjige, ki so si vnaprej zagotovili Kremplove »Dogodivšine«.

Božidar Borko

Sta Giustina v Padovi, varljivo renesančni tlak. Ako sliko obračaš, se prostorski vtis likov spreminja: čuti naj bi bili nezanesljivi (foto: Andrej Pajer)

Arhitektura

Universitas magistrorum et scholarium

Nova miselnost

Uporabljanje marksistične teorije pri raziskovanju in ustvarjanju (Boris Majer: Marksistična vzgoja in marksizem v kulturi, Naši razgledi, 11. januarja 1974) je za oblikovanje, ki je dejavnost z izrazito družbenim značajem, še posebej pomembno. Zahteva pa ve liko pripravo, to ve vsak, ki to skuša. Veliko lažje je seveda opredelitev (angajiranost) razglašati; kadar pa je ta izpričana z delom, je razglašanje odveč.

Nadaljnja dejavnika pri oblikovanju novega načina mišljenja sta marksistična psihologija in kibernetika, ki smo ju šele začeli spoznavati.

Te metode imajo nekaj skupnega: poudarjanje prednosti hipotetičnega pristopa pred pozitivističnim sprejemanjem golih dejstev, in to pri vseh perceptualnih procesih, med katere šteje mo učenje, znanstveno raziskovanje in oblikovanje. Tako pristopa po svoji naravi že otrok, in to uspešno, če ga le vzgojitelji ne polzušajo preveč usmerjanje, ko je v »orientacijsko težavnem položaju«, drugače kot s spodbojanjem.

Tem metodam je postavljeno v programu K. Meška, če sem prav razumel, nasprotno stališče, v programu M. Bonče, J. Koželja in P. Rihtarja pa so moderne metode sicer najprej objubilene, v nadaljnjem besedilu pa ni sledu o njih. Najbrž ni mogoče reševati teh vprašanj z manifestom enega človeka, niti doseči kakšen premik z obsežnim pa pomanjkljivim programom trojice enosmernih strokovnjakov, brez sodelovanja drugih strokovnjakov, studentov in prizadetih organizacij združenega dela. Navreč, kar posameznik lahko prispeva, je, da študira dosegljivo gradivo in, upoštevajoč posebnosti svoje stroke, odpira vprašanja, oblikovanje predloga pa je zadeva komisij. To pa je dolgotrajen proces, ki zahteva mnogo truda in sodelovanja. Kdor ni bil zmlada navajen študirati in je le praktično delal, bo težko obvladal teorijo vsaj do take mere, ki omogoča sodelovanje. Tako nujno pridemo do vprašanja nenehnega izobraževanja.

Nenehno izobraževanje

Več kot sto let stara teorija je, da je izobraževanje nepretrgan proces, ki se prične v rani mladosti in konča

v pozni starosti. Ni naključje, da se je porodila v Veliki Britaniji, saj je bila ta takrat v razvoju daleč spredaj.

Iz te teorije je pred skoro sto leti nastalo gibanje »Arts and Crafts« za učenje, izdelovanje in priporočanje dobrega oblikovanja za vse ljudi. Ustanovil ga je socialist, arhitekt in slikar William Morris (N. Pevsner of Modern Design from William Morris to Walter Gropius, London 1960). V letih 1934 do 1937 se je na begu pred Hitlerjem ustavil v Londonu nemški arhitekt Walter Gropius, ustanovitelj Bauhausa, prve šole za vse veje oblikovanja, ki je temeljila na marksizmu. To je bistvo Bauhausa, čeprav je Gropius pozneje v ameriških razmerah to prekladal (Walter Gropius: Sinteza u arhitekturi, Zagreb 1961). Spet ni naključje, da je prav on skupaj z Maxwellom Fryem oblikoval Impington College, prvo splošno šolo za nenehno izobraževanje in aktivno udeležbo učencev.

Po drugi svetovni vojni, ko je laburistična vlada hotela nadomestiti izgubo kolonij z boljšo izobrazbo delavcev, je bila ta teorija izhodišče za šolsko reformo in iz te je nastala značilna oblika modernih šol.

Interdisciplinarnost

V programu Walterja Gropiusa so zaobjete vse točke, ki smo jih do sedaj obravnavali. Od takrat pa se je znanost nesluteno razvila in v tem se težave.

Verjetno se bodo zdale znanamcem te stvari veliko lažje, kot se zde nam zaradi naše pozitivistične izobrazbe, ki je bila antifilozofska, antipsihološka, antisociološka in antimatematična. To pa so ravno povezujoče discipline.

Ko beremo, da bi ta ali oni »bril kos matematike ali fizike« in podobno (dr. A. Kornhauser: Korenine novega sistema, Delo 29. junija 1974), razumemo, da je to poenostavljanje, ki se ga v dnevniku niti odlični strokovnjak ne more zmeraj izogniti. Prav tako bomo morali najbrž prevzeti tveganje dilematizma, ki se mu izpostavi strokovnjak, ko stoji na drugo področje. Na drugi strani je težava, ki jo imenujejo psihologi specialistična miselna pregraja, pogost pojav pri tehničnih strokovnjakih, ko se kak strokovnjak strahno razburi, če kdo stopi na njegovo področje. Kot izhod lahko vzamemo, da za strokovnjaka ene vede niso tolikan pomembni izidi raziskav druge stroke kot pa metode. To je temelj za sodelovanje z živimi ljud-

mi ali pa njihovimi predstavniki — knjigami.

Platonska delitev intelektualnih dejavnosti na znanost, tehniko in umetnost kot kategorije, ki se med seboj izključujejo, nam sicer tehnično še rabi, vendar danes stopa v ospredje vprašanja prehodov, medsebojnih poudarov in odnosov. V tem smislu se tudi umetnost od Williama Morrisa sem zmeraj bolj povezuje z življenjem, tako da postaja prehod med umetnostjo in uporabnim oblikovanjem neopazen. To pravzaprav ni več umetnost v akademskem smislu, ki naj bi sledila nekim eksaktnim zakonom estetike.

Beseda »estetika« se navadno rabi v zvezi z vejami oblikovanja, ki operirajo s surrogati, redkeje za oblikovanje, ki učinkuje neposredno (glasba, arhitektura).

Surogati

Mogoče celo kakšnega teoretika, če ravno ni na tekočem, izraz »surogati« moti, vendar je to terminus technicus, ki se uporablja v psihologiji piktorialne percepcije ali slikovne zaznave (Georg Kepes: Sign, Symbol and Image, London 1966) in nima peyorativnega pomena. Nasprotno, surrogati so izredno pomembna sredstva za miselne operacije in izmenjavo sporočil. Nesporazum nastopi le takrat, ko se surrogat vzame kot resnična stvar (idolatrija, optične korekture in iluzije).

Tudi v arhitekturi se surrogati uporabljajo, saj se projektira s pomočjo risanja načrtov in modeliranja in sporoča s temi sredstvi naročniku in izvajalcu. Arhitektura sama pa ni sporočilo, ampak svet, ki v njem resnično živimo, hodimo, sedimo, ležimo in počmarno še veliko drugih stvari.

Dunajski arhitekt Adolf Loos (1870 do 1933), ki je imel izreden vpliv na moderno arhitekturo, si je bil s temi stvarmi na jasnem. Opozarjal je na nevarnost samozadovoljevanja z lepimi risami, naslov »umetnost« pa je prihranil za vrhunske stvaritve. Te pa se ne menijo za neke absolutne vrednosti in zakonitosti estetike.

Oblikovanje

Iz vsega tega izhaja, da je težko govoriti o eksaktni estetiki, ker gre za nekaj eluzivno (recimo nedojemljiv) metafizičen koncept. Oblikovanje pa je primarna reakcija človeškega

organizma na okolje ter pogoj za njegov obstoj in razvoj.

Moderna oblikovna teorija temelji na psihologiji percepcije z (za sedaj) najbolj uporabno metodo psihofizične korepondence, počasi pa se razvija kibernetična metoda. Ševeda teorija lahko obvlada le del oblikovalnega procesa, tistega, ki se da formalizirati, intuitivni del pa se niti v matematiki ne da (teorija skupin). Mogoče bi lahko na področju oblikovanja v ta drugi del šli estetik.

Estetska smer ali tehnična smer

Ko smo že večkrat slišali o neki »ljubljeni šoli za arhitekture«, potem je treba ugotoviti, da sta v resnici dve. Eni se očita (mogoče z malo pretiravanjem) estetska usmeritev, druga pa naj bi imela tehnično usmeritev. Ako povemo to še bolj jasno, gre za vprašanje: arhitekt ali gradbenik?

Temu bi lahko rekli »napačno postavljeno vprašanje«.

Gradbeni inženir je lahko sam oblikovalec, če gre za tehnično zahteven programsko po preprosto objekt. Na primer Robert Maillart, švicarski inženir, Loosov in Plečnikov sodobnik, se je s svojimi mostovi uvrstil med umetnike prve vrste. Tudi Pierrelui Nervi gre v sodelovanje z arhitektom, ko gre za funkcionalno tako zamotano stavbo, kot je Pirellijev nebotalnik v Milanu.

Gradbeni inženir je enakopraven sodelavec arhitekta, toda ne edini, posebej ne pri sedanji specializaciji inženirjev. Tukaj so še druge tehnike, ne nazadnje tiste, ki posredujejo znanost o človeku, kot na primer higiena (fiziološka, mentalna, sociološka) ali pa veje uporabne psihologije.

Oblikovalec mora sam obvladati veliko tehnik ali jih povezovati, pa vendar oblikovanje ni tehnika. Oblikovanje je vendar sestavljanje, skladanje, komponiranje, organiziranje sestavnih delov in silnic v novo celoto. Sestavljanje in komponiranje sta dejavnosti, ki niso več posamezni, in dobe nove lastnosti celote: postanejo oblika.

To kar jih veže skupaj, pa je tisto, kar se ne da izračunati, ko stavbo ali podobo zagledaš in se ti zdi kakor izpolnitev želja, vsakdo pa ve, da bo ta izpolnitev vzbujala nove želje, še lepše.

Marjan Sorti

Miloš Jevtić

Sodobnost in kultura

Razvijanje lastnega kulturnega izraza

(Nadaljevanje in konec)

Vsestransko razvijano ustvarjanje je temelj kulturnega življenja in smisel uresničevanja pravic, ki jih imajo delovni človek in prebivalstvo naše socialistične skupnosti sploh do kulture. Pogoji za kulturo potemtakem niso samo in predvsem ustrezne materialne možnosti in druge socialne ugodnosti, temveč še zlasti nenehno negovane in razvijane ustvarjalne sposobščine. V naši samoupravni resničnosti je svoboda ustvarjanja aktiven in enakopraven del skupnih človeških svobostin.

Možnosti ustvarjanja, upoštevaje v marsičem novo, kompleksno pojmovanje kulture, dobivajo v samoupravni praksi širše, morda neslutene meje. Ustvarjalni izraz je čedalje manj izključni privilegij profesionalizirane in danes vendarle še premalo širokega kroga umetnikov. Tudi delovno prebivalstvo ima čedalje jasnejšo možnost, da se ustvarjalno izraža, pa čeprav samo amatersko. Zaradi vsega tega se po eni strani gotovo zmanjšuje še zmeraj zelo opazna razlika med fizičnim in duševnim delom, po drugi strani pa to prispeva tudi k širjenju vpliva samega ustvarjanja, saj mu omogoča tako nove prostore kot novo trajanje...

Ena jasnih perspektiv ustvarjalne navzočnosti v naši resničnosti je tudi dovednost za vse pridobitve kultur vseh časov. To označuje razvito in ustvarjalno živo medrepubliško in mednacionalno kulturno sodelovanje, v katerem bo poglobljeni pogoj vrednosti dosežka in pomembnosti umetniške vsebine. Prav tako to omogoča, da se — v posebnem kulturnem telekomuniciranju — razvija lastni ustvarjalni kulturni izraz in se bogati z novimi vsebinami in vrednotami.

Razumljivo je, da morajo ustvarjalna dela — če naj imajo vsestranski in trajen pomen — najprej delovati v svojem okolju. Torej mora obstajati razvit sistem komunikacije kulturnih vrednot. Tako pojmovana današnja navzočnost ustvarjanja marsikdaj zmanjšuje usodno razliko med metropolami in tako imenovano provinco. Eno temeljnih načel samoupravne družbe je ustvarjanje možnosti, da bo lahko vsak človek v svojem okolju izkoristil vse ustvarjalne dosežke in tako razširil možnosti in vire svoje kulture rasti... Vse to, tako zanesljivo in že tako vidno, je prostor za ustvarjalno napredovanje.

Tradicionalizem je obremenjeval

V našem kulturnem življenju dolgo nismo jasno opredelili odnosa do tradicije. Razponi navzočnosti tradicije so bili resnično široki. Slišati je bilo, niti tako redko, da so vse vrednote preteklosti, torej skupna tradicija, danes najvplivnejša vsebina in dejavnik kulturnega razvoja. To pa je, takih primerov se ne manjka, peljalo v tradicionalizem. Vse sodobno ustvarjanje, in niti ne v tako davnih dneh — je bilo tako po temah kot po načinu izražanja pretesno povezano s tradicijo, z vsem tistim, kar je preteklost, ne glede na to, ali v današnjih okoliščinah in ali je trajno človeku zveni humano in ali je trajno verodostojna narava. Bili so pa tudi taki, ki so zahtevali vse, kar je bilo ustvarjenega v preteklosti, ker so menili, da mora biti današnja kulturna resničnost izključno usmerjena v sodobnost. Obe skrajnosti, poenostavitve in v ravno zaradi tega enostranski, sta velikokrat trčili in sta dajali kulturnemu življenju nesprejemljive tone.

Najprej si je tradicionalizem prizadeval, da bi utrdil, uzakonil meščanski sistem vrednot ter koncentriral kulturni razvoj tako na tematsko kot izrazno skrajno dobesedno preslikavanje preteklih časov. Tradicionalizem je zaradi tega obremenjeval ustvarjanje kakor tudi kulturno življenje v celoti, saj je resno oviral nove vsebine in nove izrazne prostore. Po drugi strani pa so dogmatični nasprotniki tradicije pozabljali, da preteklost niso samo prejšnji časi, marveč da je preteklost tudi revolucionarni čas našega socializma, tista kontinuiteta, ki je omogočala veliko uspešnih dosežkov in ki je prinesla tako razgibanost in tako hitro kulturno preobrazbo naše države.

Vsekakor je nujno treba zagotoviti, da bo stališče do tradicije temeljilo na marksističnih načelih. Torej mora biti sedanja naša kultura, se pravi kultura vseh naših narodov in narodnosti naše socialistične skupnosti, dovedna za vse napredne, verodostojne in humane dosežke vseh preteklih časov, da mora biti sedanji kulturni trenutek v tem smislu nadaljevanje ter da si prihodnosti naše kulture dejansko in resnično ni mogoče predstavljati, če se sedanje ne bo ustvarjalno povezovala s preteklostjo, toda — v imenu prihodnosti in

za prihodnost. Nekritičen odnos do tradicije, pa naj gre bodisi za favoriziranje ali zavračanje preteklosti, ne koristi kulturi, še najmanj pa kulturi samoupravne družbe.

Socialistična kultura torej pomeni v svoji zgodovinski sklenjenosti sprejemanje potrjenih vrednot prejšnjih časov in prejšnjih kultur. Socialistična kultura ne more biti ločena od sveta, ne preteklega ne sedanjega, kajti kakor je zapisal Lenin, »za razvijanje resnične socialistične kulture lahko šteje samo nadaljnje delo na področju sprejemanja in predelovanja vsega dragocenega iz prejšnjih kultur, oživiljenega s praktično izkušnjo diktature proletariata«.

Naši kulturni in našem ustvarjanju je tradicija potrebna. Potrebne so tiste njene tematske in izrazne lastnosti, ki lahko humanizirajo današnje kulturno življenje, obogatijo ustvarjalno podobo in razširijo vpliv kulturnih vrednot. Posebej pomembno je gojiti revolucionarne tradicije, Revolucionarne tradicije so živa vez med prejšnjimi časi in sodobnostjo a tudi možnost za sodelovanje današnjega časa v prihodnosti.

Kulture narodnosti

Ena temeljnih značilnosti naše samoupravne kulture sedanjosti je svoboden in enakopraven razvoj nacionalnih kultur, torej kultur narodov in kultur narodnosti.

Kulture narodnosti so v sedanjem razvoju dosegle pomembno in uspešne rezultate in so si ustvarile vplivno torišče v skupnem kulturnem življenju. Danes javnost živo občuti dosežke madžarske, albanske, turške, bolgarske, romunske, rusinske, slovaške ter kultur drugih narodnosti. Če odštejemo ustvarjanje, so kulture narodnosti dosegle najvidnejše uspehe v organiziranju prireditve, s katerimi predstavljajo kulturne dosežke, in v razvijanju kulturnega izobraževanja.

Vsaka narodnost ima danes zelo razvito, čeprav v popolnosti še na vsestransko organizirano kulturno življenje. Organiziranost, s tem pa tudi možnost delovanja kulture vsake narodnosti, bi bilo treba izpopolniti. Samo tako bi ustvarili temelje za njihov vsestranski razvoj in popolnejše, tako potrebno vplivanje.

Spričo vsega tega so v kulturah narodnosti najbolj razviti literatura, založniška dejavnost in amaterizem. Vse narodnosti imajo svoje liste, časopise, radijske programe, televizijske oddaje in založniška podjetja. V njih objavljajo dela pisateljev narodnosti, najboljša dela drugih književnosti, a tudi dela iz matične kulture. Prav tako je zelo razvita in skrbno negovana tudi kulturnoumetniška amaterska dejavnost, zlasti še glasbeno-folklorni in gledališki amaterizem.

V krajih, kjer živijo narodnosti, organizirajo že tradicionalne kulturne prireditve, ki omogočajo širši javnosti, da se seznani z umetniškimi dosežki narodnosti. Te prireditve so sprito svojega umetniškega in kulturnega pomena vse izražajoči kulturni dogodki, pomembni in zanimivi za najširše okolje. Tako se lahko kulture narodov in kulture narodnosti primerjajo in povezujejo, tako lahko sodelujejo.

Zanimanje za kulturne dosežke narodnosti nam priča, da smo ustvarili splošne temelje za sprejemanje vseh verodostojnih vsebin ne glede na to, ali gre za eno ali drugo narodnost. Zanimanje je zlasti veliko, ker dela avtorjev narodnosti v enaki meri prispevajo k razvoju našega delovnega prebivalstva s svojimi humanističnimi in naprednimi vsebinami. Posebno pomembno je prizadevanje, da bi se najboljši rezultati kultur narodnosti čedalje enakopravneje vključevali kot sestavni, redni del v skupno kulturno življenje naše socialistične skupnosti. Takšna praksa omogoča vzajemno prežemanje nacionalnih kultur in prav gotovo prispeva k splošnemu kulturnemu napredku. Razvijanje kultur narodnosti bo treba tudi v prihodnje posvečati nenehno in sistematično pozornost. Zlasti je treba uveljaviti tiste kulturne in umetniške dosežke, ki s svojo vsebino in sporočilom prispevajo k razvijanju zavesti ter kulturnega in družbenega življenja. Glede tega imajo posebno odgovornost množična občila, zlasti še radio in televizija. Torej ne zadošča, če samo seznanja javnost z rezultati, ki jih razodevajo kulture narodnosti, temveč je potrebno te rezultate predstaviti, omogočiti, da se jim širši krog z njimi seznani in jih sprejme.

Kulture narodnosti kakor tudi kulture vseh jugoslovanskih narodov, ki aktivno sodelujejo in ustvarjalno vplivajo druga na drugo, pomagajo krepiti bratstvo in enotnost, kar je temelj tako sedanosti kot prihodnosti jugoslovanske, samoupravne in socialistične skupnosti ter hkrati nujna podlaga za kulturno napredovanje ne samo vsakega člana družbene skupnosti, temveč tudi družbe v celoti.

Ustvarjalne pobude

Pot k množičnemu izumiteljstvu

Pred skokovitim povečanjem proizvodnje železa?

Zadeva, o kateri bomo govorili, bi utegnila nemara pomeniti tudi uvod v kasnejšo, objavljenjo, proklamirano in vsekakor tudi bližajočo se široko inventivno-inovacijsko gibanje, ki naj bi vzpelo po Sloveniji in Jugoslaviji in prineslo v naše gospodarstvo svež dih ustvarjalnosti. In ne samo dih, ampak tudi nove, sveže in trdnije temelje celotnega proizvodnega procesa. Odpiramo (po letih nekakšne brezdušne apatičnosti) vrata gibanju, v katerem bo najmanj 10 odstotkov delovnih ljudi, zaposlenih v slovenski in jugoslovanski industriji (zdej jih pišemo okoli 0,2 odstotka) ustvarjalno sodelovalo v svoji in potemtakem družbeni proizvodnji ne le z običajnim, vsakdanjim in normalnim produkcijskim delom, ampak z izumi, tehničnimi izboljšavami, racionalizacijami in drugimi posebnimi kreacijami te vrste.

Z drugimi besedami, pripravljamo (po dolgoletni politični poti) prostor tako rekoč vseobsegajočemu procesu, ki bo množično inovacijsko delo napravila za naraven, neodtujljiv in visokovreden del redne proizvodnje, za visokovreden del samoupravnega gospodarskega sistema.

Na tem mestu ne bi več ponavljali, utrujeni od vsa zadnja leta enako slabih pokazateljev, da je naša država po številu prijavljenih izumov, pa tehničnih izboljšav, racionalizacij in tako imenovanih koristnih predlogov med zadnjimi državami na svetu, da prijavimo na leto manj izumov (o njihovi vrednosti ne govorimo) kot so jih v kreativnih letih svojega življenja znani izumitelji kot posamezniki (Edison, Tesla itd.), da za potencialne inovatorje dosihmal nismo imeli bogve kako blagodejnih moralnih in materialnih spodbud, prej ovire, in tako dalje. Pustili bomo to senčno zgodovino vniemar in začeli znova, s točke, od koder gre pot samo k zaželenemu napredku, čeprav seveda tukaj pišemo ne o enem izmed posamičnih primerov omenjenega vsesplošnega progressnega premikanja.

Iznajdba na preizkušnji

Nedavno tega je zveza izumiteljev in avtorjev tehničnih izboljšav Slove-

nije poslala raziskovalni skupnosti Slovenije, ki pripravlja svojo programsko usmeritev v prihodnjem letu, zanimiv in vsekakor spodbuden predlog. Njegovo jedro je v tem, da naj bi raziskovalna skupnost oziroma njen sklad Borisa Kidriča, ki na podlagi ustreznih sporazumov, sklenjenih z banko in konkretnimi organizacijami združenega dela, sofinancira prenos raziskovalnih dosežkov v prakso, financirala oziroma sofinancirala tudi razvijanje, praktično preizkušanje itd. iznajdb, tehničnih izboljšav in drugih inovacij naših novatorjev. Konkretno naj bi sklad Borisa Kidriča odprl denar za izdelavo prototipov, modelov, projektov ali pilotskih naprav, ki so potrebne za testiranje, dalje za demonstracijo izumov in drugih tehničnih inovacij, za izdelavo ponudbenega elaborata ter naposled tudi za stroške morebitne patentne prijave v inozemstvu.

Nepoučeni si najbrž težko predstavljajo, koliko težav in predvsem stroškov vznikne na poti, po kateri se določena iznajdba približuje prihodnji praktični uporabi. Iznajdba take, kot je, takoj praktično ni mogoče uporabiti, to mora biti jasno. Poprej je to potrebno preizkusiti, jo testirati in si tako nabrati tehnološke parametre, kot temu pravijo strokovnjaki, dobiti na primer podatke o tem, na kakšnih napravah bo moč določeno iznajdbo sploh izdelovati. Vzemimo pilotsko napravo, katere postavitev naj bi odsele tudi finančni sklad Borisa Kidriča. To je nekakšna zmanjšana tehnološka naprava, poskusni stroj, ki bo med svojim eksperimentalnim obratovanjem šele pokazal, kako bo izumljeni proces (če gre za proces) v resnici deloval. Z drugimi besedami, taka tehnološka naprava »proizvede« podatke o tem, kakšna bo morala biti prava, recimo, »velika« naprava, da bo novi, izumljeni proces stekel.

Na podlagi »pilotskega« obratovanja sestavijo avtorji inovacije ustrezen elaborat. V njem se lahko prihodnji proizvajalec ali uporabnik pouči o vseh tehničnih pa ekonomskih koristih inovacije, ki mu jo ponujajo. Zanimivo in značilno je, da mnogi naši izumitelji niso uspeli s svojimi iznajdbami v tujini samo zato, ker niso bili zmorni pripraviti zadostnega elaborata, zmorni pa niso bili zato, ker niso imeli denarja ne podpre za izpeljavo poskusnega postopka, o katerem smo malo prej govorili. V svoji razlagi smo se sicer osredotočili na preizkušnje nove metode, vendar pa velja podoben postopek tudi za iznajdbe,

ki pomenijo kasnejše nove izdelke, nove stroje, nove naprave. Tu pa je potrebno izdelati prototipe, modele itd., kar vse prav tako zahteva ustrezen poskusno preverjanje bodisi kot test, demonstracijski prikaz, bodisi kako drugače, predvsem pa velikokrat zahteva veliko denarja.

Denarna vprašanja

Po predlogu zveze izumiteljev, ki vsekakor ne bo mogel biti zavrnjen, se bo lahko za finančno pomoč sklada Borisa Kidriča potegovala raziskovalna organizacija, pri kateri je avtor iznajdbe zaposlen, in zares upravičenih primerih tudi avtor sam in naposled delovna organizacija, na katero je institut, v katerem je iznajdba nastala, ali sam avtor iznajdbe, prenesel svoja pooblastila za prenos inovacije v prakso. Samo financiranje inovacij pa je po zamisli zveze izumiteljev nekakšna zmes kreditiranja in čiste pomoči. Primer: če iznajdba, katere preizkušanje in preverjanje je finančni sklad Borisa Kidriča, ne uspe, tedaj ne avtorju ne raziskovalni organizaciji, pri kateri je le-ta zaposlen, denarja kajpak ni potrebno vrniti. Če pa se izum posreči, če s polno močjo zaživi v praktičnem življenju, tedaj se znesek, ki ga je dobila določena raziskovalna organizacija za razvijanje iznajdbe od sklada, spremeni v njeno kreditno obveznost do sklada. To je en vidik zadeve. Dalje pa so stvari urejene tako, da mora prosilec, brž ko dobi skladov denar, sklad vključiti v svoje patentne pravice (to je seveda vse zlahka merljivo z denarjem). In drugič, sklad in raziskovalna organizacija, ki je avtor izuma, si v dogovorjenem razmerju delita dohodek, pridobljen s prodajo licence. Omenjeno sodelovanje med skladom in nosilci izumov in tehničnih izboljšav je urejeno še z drugimi klavzulami, ki pa se jim v tem trenutku ne bi posebej posvečali.

Posledice novov

Za nas je v tem hipu bistveno dejstvo, da leži v arhivih slovenske raziskovalne skupnosti oziroma njenega sklada Borisa Kidriča okoli 90 odstotkov neizrabljenih raziskovalnih nalog, ki jih je v preteklih letih finančni sklad. Tudi ta podatek govori glasno, da ne more bolj, v prid načrtne

sodelovanja med izumitelji oziroma njihovimi zastopstvi in raziskovalno skupnostjo. Bistvo tega sodelovanja je v tem, da se raziskovalna skupnost oziroma njen sklad s svojimi denarnimi in usmerjevalno-političnimi potenciali, da se tako izrazimo (raziskovalna skupnost mora seveda voditi določeno raziskovalno politiko), prav določno naravnata na inovacije kot nujne produkte oziroma rezultate raziskovalnega dela.

Glede na to, da nam stanje v slovenski raziskovalni sferi vsekakor ni tuje, smemo mirne duše domnevati, da je vsaj del neuporabljenih, pa neizrabljenih raziskovalnih nalog, zdej ležečih v arhivih, rodil nekakšen gon nekaterih raziskovalcev po znanosti kot stvari po sebi in za sebes, se pravi po čisti znanosti, kjer je materialen rezultat naključje, se pravi, po znanosti in destilirani obliki. Financiranje takih raziskovalnih nalog, kjer uporaben rezultat ni predviden, ker nanj mislijo sploh ni spodbudno, pa so seveda marsikdaj prav tako samo po sebi in od sebe dosegla zveneca akademika imena njih izdelovalcev raziskovalcev. Dobro, tu se očitno izražamo pikro, vendar zgolj v prid poučnosti, pa čaščenju novih horizontov, kjer je vsa raziskovalna dejavnost, usmerjena; usmerjena h kratkoročnim ali dolgoročnim ciljem razvoja vse naše družbe, kjer ničesar izven družbe ni. K takemu obzorju pa že stopamo.

Več železa

Oglejmo si zdej neka primerov iznajdb oziroma tehnoloških inovacij, katere preizkus ali približevanje praktični uporabi naj bi, če bo predlog zveze izumiteljev in avtorjev tehničnih izboljšav Slovenije sprejel, financirala ali kreditirala raziskovalna skupnost Slovenije. Na prvem mestu naj bo inovacija, katere uresničitev, njen prenos v prakso bo pomenila stodstotno povečanje proizvodnje surovega železa v jesiški železarni. Konkretno gre za posebno rekonstrukcijo plavžev. Iznajdba, ki je že tako daleč, da samo še čaka na prenos v prakso, v proizvodnjo, naj bi vse stroške tega prenosa, se pravi rekonstrukcije plavžev, poravnala v treh do šestih mesecih. Od tod naprej bo samo še korist. Slovenskemu gospodarstvu bo prihranjeno uvažanje starega železa (uvozimo ga 200.000 ton na leto). Druga iznajdba zadeva prav tako železarno, vendar tokrat skopsko. Konkretno gre za izpopolnitev nedodelanega teh-

nološkega postopka za proizvodnjo železa na podlagi lignita. Z izpopolnitvijo postopkom na že zgrajenih napravah, ki pa zdaj mirujejo, proizvodnja ne teče, se bi v skopski železarni povečala proizvodnja surovega železa za 300.000 ton na leto, se pravi za sto odstotkov. Stroški za preizkus novega postopka in njegovo uresničitev bi znašali okoli 1.500.000 dinarjev. Ob tem je potrebno opozoriti, da je lignitska tehnologija eden najcenejših postopkov za proizvodnjo železa na svetu in da je potemtakem še zlasti uporaben za nerazviti svet, pa tiste države, ki imajo veliko lignita (med njimi je tudi naša država). Na splošno pa je dognano, da so svetovne zaloge lignita večje od zalog vseh drugih fosilnih goriv, včevši tudi nafto in plin.

Odpadek kot dohodek

Tretja inovacija obljublja, oziroma zagotavlja koristno predelavo odpadnih voda v tovarnah celuloze, pivovar-nah in v živilski industriji itd. v moč-nar krmila in krmilne substance (recimo, krmilni kvas). Z domačo tehnologijo, pravijo avtorji iznajdbe, bi proizvedli več močnih krmil in krmilnih substanc kot pa jih bo mogla naša živinoreja sploh porabiti. Gre torej za postopek, ki bi bistveno podprl izvajanje »zelenega plana«. Opoznamo moramo, da Italijani že zdaj kupujejo precej teh, za nas nekoristnih odpadkov in z njimi tudi velike količine dragocene citronske kisline vred. Tudi ta inovacija samo še čaka na preizkušnjo.

Četrta je med pomembnimi izumi in tehničnimi izboljšavami iznajdba postopka za predelavo odpadnih jabolk v kombinatu »Prespansko jabolko« v Resnu v Makedoniji v različne encime, dietalni kis itd. Ta orjaški pridelovalec sadja (na hektaru pridelajo vsako leto 10 ton jabolk) je, kot je moč slišati, v resnih denarnih škripcih. Iz njih naj bi jih naglo in zagotovo rešila iznajdba, vsaj tako obeta njena dokumentacija. Povprečno oberejo v resenskem kombinatu okoli 30.000 t jabolk na leto, pri čemer znaša vrednost obrabnih jabolk 110 milijonov novih dinarjev. Odpadnih jabolk je vsako leto kakih 12.000 ton. Ta zdaj brezvredno zginejo. Vendar pa bo predelava teh 12.000 ton odpadnih jabolk v omenjene snovi prinesla novo vrednost 173 milijonov novih dinarjev.

Proizvodi iz odpadnih jabolk bodo tudi za izvoz.

Iz pepela cement

Dalje, rodil se je posrečen izum, ki naj bi omogočil predelavo ali, bolje rečeno, uporabo odpadnega elektrofilter-skega pepela v kombinatu Kolubara, drugem poglavitnem ležišču lignita v Jugoslaviji. Tega pepela, ki nastane pri pridobivanju lignita, je že sedaj milijon ton. Prašni delci so doslej zasuli območje treh vasi. Ko bodo v kolubarskem bazenu pogrnali v tek nove energetske objekte, se bo tukajšnja proizvodnja lignita povečala od sedanjih 7 na 30 milijonov ton na leto. Temu ustrezno se bo povečalo pepelnato morje. Če po štirih do petih letih bo vsakolekna količina elektrofilter-skega pepela znašala 6 milijonov ton. Situacija pa rešuje iznajdba (domačega) postopka, na podlagi katerega bo moč vse te gore pepela predelovati v hidravlično vezivo, ki more nadomestiti tako apno kot cement. Jasno je, da državi ne bo več potrebno uvažati cimenta, brž ko (in če) bo iznajdba postala praktičen postopek.

Tako. V tem okviru naj bo dovolj razkazovanja posamičnih iznajdb, ki že na oko kažejo veliko gospodarsko in družbeno koristnost, čeprav imamo seveda pri roki še več nemara manj velikopoteznih, zato pa nič manj koristnih in učinkovitih izumov in tehničnih izboljšav. Dokaz o tem, kako nujno je predlagano sodelovanje med našo raziskovalno skupnostjo in izumitelji in sploh novatorji ter raziskovalnimi organizacijami oziroma organizacijami združenega dela kjer inovacije nastajajo, je po vsej verjetnosti uspel. Materialni učinki pa bodo ustrezno konkretnemu dogovoru ali sporazumu brez dvoma blagodejni za obe strani. Seveda pa je vsa stvar, tako kot smo opozorili že na samem začetku, le posamičen uvod v pripravljajočo in bližajočo se množično novator-sko gibanje, pomeni uvod v obdobje, ko bo izumiteljska, racionalizatorska in druga inovacijska dejavnost plemenit del proizvodnega procesa v vsej držbi, plemenit, visokovreden del samoupravnega delovanja (sistema) vsakega našega gospodarstva. Tudi v to smer so že utrle nekatere konkretne poti, vendar pa o teh vprašanjih nemara ob drugi priložnosti.

Primož Zagar

Motorizirani promet ob jezerih ter prek sadrastih pregraj ogroža liške blisere, pa se lahko primeri, da bomo že kmalu tragično presenečeni. Zato je potrebno do turistične sezone leta 1975 preusmeriti promet na obvoznice, predvsem pa na Rudanovac — Homoljac — Babin potok. To je ena izmed desetih zahtev oktobrskega simpozija o zaščiti Plitvičkih jezer (pod pokroviteljstvom JAZU), s katerim so — kakor tudi z drugimi prireditvami — predvsem delovno proslavili 25-letnico narodnega parka.

Neusahljiv dež, opustela cesta. Tako je neka manj kot dve uri, kolikor pač traja vožnja iz Zagreba do Plitvičkih jezer zdaj za tiste, ki ne misli za nekaj mesecev ostati brez vozniškega dovoljenja, takoj pa s prazno denarnico. V hotelu Jezero, zelo lepem in udobnem, pristižen živ-zav. Gostje so še, oja, le da so bolj redki. Plitvička jezera, ki so s sadrastimi zaporami pregrajeni del doline Korane in preoblikovani v vrsto jezer — pri čemer je značilno, da nastaja sadra po posebnem biokemijskem procesu — je letos »mračno« obdobje okrog 600 tisoč domačinov in tujcev. No, »neuradni« obiskovalcev — takšnih, ki so šli skozi skrinjke mimo vhodov, kjer je treba plačati vstopnino — pa je bilo še precej več.

Start od ničle

Marsikdo morebiti ne ve, da so jezera, ki jih je šestnajst, nastala pred 12.000 do 15.000 leti, torej odkar obstajajo gledano geološko — kratko obdobje. Plitvička jezera so do danes ohranjena zato, pravijo znanstveniki, ker so bila zelo dolgo bogu za hrbtom. D. Vukašević je leta 1777 zapisal, da so jezera »v najboljši zaraščenem gozdu na turški meji«. To je bil del zloglasnega gozdnega pasu, ki ga stari zemljevidi (iz 16. stoletja) in dokumenti imenujejo »nudičev vrta in podobno.

Človek se je srečal s tem delom Like in ga začel ceniti pravzaprav šele v zadnjem stoletju. Prvi občudovalci lepote plitvičkih pejsažev so bili krajiški častniki, ki so dali leta 1861 zgraditi prvo »turistično« oziroma »sarsko« hišo, devet let kasneje pa so v Plitvičkim Leskovcu postavili na noge nekaj gostin. Prava turistična izgradnja na tem območju pa se je začela šele po letu 1890, oziroma potem, ko je senjski trgovec Ante Devčić zgradil na Lebudovcu prvi hotel, povrh pa z drugimi gradnjami in »izumi« marsikaj škodljivo postavil na glavo. No, na Plitvičkah so gradili tako dolgo, dokler se niso pred drugo svetovno vojno dokopali do 634 postelj v hotelih in vilah ter 140 pri domaćinih. Hotel Plitvice je zgorel že leta 1938, kasneje, med vojno, pa so bili porušeni in zažgani tudi vsi drugi turistični objekti na področju parka.

Po vojni so morali na Plitvičkih jezerih torej startati od ničle. Najprej so obračunali z ruševinami, prve objekte pa so začeli graditi leta 1948, torej tedaj, ko je sprejel zakon o razglasitvi Plitvičkih jezer* za narodni park, ki ga je podpisal tedanji predsednik prezidija LR Hrvaške Vladimir Nazor. Zakon so sprejeli zato, da bi trajno zaščitili 20 tisoč hektarov površine kot posebno naravno,

znanstveno in turistično vrednoto.

V petih etapah, od leta 1948 do letos so zgradili pet hotelov, motel in vilo, kjer je nad tisoč ležišč, kamp, v katerem je prostora za dva tisoč ljudi, nekaj restavracij, trgovin, sobno stanovanjsko naselje, domala celotno infrastrukturo in objekte za preventivno zaščito parka. V četrto leto so odšli za vse to 150 milijonov dinarjev, samo letos pa bodo imeli (pri okrog tisoč zaposlenih, izmed katerih jih 200 stalno šolajo) blizu 100 milijonov dohodka.

Opozorila v veter

Če hočemo imeti jezera, je na simpoziju opozoril akademik prof. dr. Josip Roglič, moramo ohraniti ekološko sestavo, ki omogoča obnovo in rast, s črnatih zapor. V četrta, 1893. leta, je poskušalo za trajno zaščito in znanstveno raziskavo Plitvičkih jezer poskrbeti društvo za njihovo ureditev in olepšanje, ustanovljeno v Zagrebu. Na njegovo prošnjo so bila jezera že 1928. razglašena za narodni park, vendar le za eno proračunsko leto, kolikor je veljal poseben finančni zakon.

Po drugi vojni niso vse do 1960. kaj prida napravili na področju načrtne

gradnje, skrbi za park ter za organizacijo dela in življenja v njem. Dober temelj za to je dal šele splošni ureditveni načrt, po drugi strani pa je bilo koristno tudi to, da sta se uprava parka »Plitvička jezera« in hotelsko podjetje »Plitviček« združila 1970. v eno organizacijo, ki zdaj skrbi za zaščito jezer ter za razvoj turističnega gospodarstva.

Motorizirani promet, gospodinjstva kemična sredstva in pripomočki pa drugo že nekaj let ogrožajo Plitvička jezera. Zbor znanstvenih in strokovnih delavcev je že 1972. leta opozoril javnost na nevarnost, ki preti jezerom, posebej sadrastim pregrajam med Kozjakom in Milanovcem. Za drugi dokument je poskrbel leto dni kasneje delavski svet parka, ki je opozoril republiko vlado ter pristojne republiške in občinske organe, da bi morali določiti pravni režim zaščite, odpraviti tranzitni promet v parku ter poskrbeti za reguliranje imovinskih razmerij v narodnem parku, dopolnitev zakona o njem idr.

Ne botanični vrt in rezervat

Gre navsezadnje tudi za to, koliko ogroža jezera 1834 prebivalcev, ki živé

v šestnajstih vaških naseljih na tem območju. Ko je predsednik izvršnega sveta občinske skupščine Titova Korenica Budimir Korica govoril na simpoziju o tem, je dejal, da vsa naselja niso enako nevarna za biologijo voda. Najbolj direktno in največje nevarnost predstavlja vasi Plitvički Leskovac in Bijela Rijeka, ki sta zrastle na sami vodi (Bijeli Rijeki), pa je tako stik človeka s plitviško vodo neposreden in zato najbolj nevaren. Kompromisa ne more biti, čeprav traja »bomba« četrt stoletja: ljudje bodo morali od... Ahilova peta pa so tudi vasi Plitvice, ki je v območju stroge zaščite, povrh pa je »objelja« potok Plitvice, ki ustvarja enega največjih in najlepših slapov...

Razumljivo je, pravi Korica, da je potrebno razumno poskrbeti za proces preseljevanja. Upoštevati je treba interes ljudi in jim omogočiti, da sodelujejo pri izoblikovanju načrtov zaščite parka. Gre za to, da narodni park ne more biti botanični vrt, pa tudi ne rezervat za živali. Ko bi to lahko uresničili, ko bi vse domače prebivalstvo izselili, bi park izgubil mnogo svoje lepote, domačnosti in privlačnosti. Ne smemo navsezadnje pozabljati, da postajajo ljudje, ki so bili nekdanj predvsem gozdarji, zdej vse bolj turistični delavci.

Na robu parka je mestce Titova

Korenica ter osem večjih in manjših vasi ter zaselkov. Vsi so na poteh, ki peljejo na Plitvice, in povsod bodo postavili vhodne recepcije za narodni park, ko v njem ne bo več javnega prometa. Zamišljeno je, naj bi v prihodnje zato gradili nove zmogljivosti na robu parka — seveda potem, ko bodo nanovo določili njegove meje. V objektih različnih kategorij naj bi tako »zraslo« še 10 tisoč postelj, kar pomeni, da bodo lahko na tem področju zaposlili vsaj še 3000 ljudi.

Obracun s »črnilni« gradnjami

Znanstveniki zdej terjajo, da je treba modernizirati cesto vsa Plitvice — Poljanac — Seliste, medtem ko bi moral cesto prek sadrastih pregraje med Kozjakom in Milanovcem ter ob slapu Plitvice zapreti. V sklopih, ki so jih sprejeli na simpoziju, je rečeno, da je potrebno čimprej proučiti in določiti ukrepe, s katerimi bi tranzitni promet in turistični obisk regulirali v mejah, ki ustrezajo interesom zaščite.

Udeleženci zbora tudi zahtevajo, da je potrebno takoj preprečiti, da bi umazanija pritekala v jezera iz vasi nad njimi, po drugi strani pa je treba nadzorovati celotno izgradnjo družbenih in zasebnih objektov na tem območju. Gre še za to, da ima nezakonita gradnja v narodnem parku dramsne razsežnosti — gre menda za okrog 50 »črnilni« gradenj — s čimer bi morali učinkovito obračunati.

Na simpoziju, ki je bil na Plitvičkih jezerih, so ugotovili, da je zasebna last zemlje nerazdružljiva s statusom narodnega parka, ki bo sicer določil in ohranil specifične naselbinske vrednote.

Nacionalni park mora postati živa šola pozitivne socialne vzgoje. Njegovo dejavnost je treba razširiti, da ne bo le zaščitniška ustanova, temveč žarišče širokega vzgojnega in kulturnega vplivanja v svoji sredini, je rečeno v sklopih, ki se med drugim zavzemajo še za nov »plitviški zakon«.

Marjan Kunej

Površna interpretacija

Odsev konflikta med komunisti in socialisti

Ob Marchaisovi izjavi v knjigi „Popotovanje znotraj KP“ in ponatisu v „L'Expressu“

Od našega pariškega dopisnika

PARIZ, oktobra — Ravno zdaj, ko so Mitterandovi socialisti sprejeli projekt samoupravne socialistične družbe, je prvi človek KP Francije Georges Marchais ugotovil, da je samoupravljanje anarhija. In kot ilustracijo za to trditve si je sposobil Jugoslavijo. Njegova izjava, objavljena v knjigi „Popotovanje znotraj KP“ in ponatisnena v tedniku „L'Express“, ... ni torej zanimiva le zato, ker se v njej zrcali določen odnos do Jugoslavije, temveč predvsem zato, ker je odsev konflikta med francoskimi komunisti in socialisti.

Seveda ni mogoče, pa tudi ni potrebno, te domneve graditi na eni sami izjavi. Nezaupanje do samoupravljanja se vleče že leta in leta skozi izjave partijskih voditeljev, članke, diskusijske prispevke in dokumente. Najbolj zgovorna ilustracija tega je seveda skupni program združene leve. Edini posebej izraženi razloček med socialisti in komunisti v tem programu zadeva ravno samoupravljanje. V odstavku, posvečenem razširitvi pravic delavcev v poglavju z naslovom »Demokracija v podjetju in demokratsko upravljanje«, je rečeno: »Kadar bodo delavci podjetja izrazili tako voljo in če bodo strukture podjetja to dovoljevale, bo sodelovanje delavcev v upravljanju in vodenju podjetja dobilo nove oblike — ki jih vidi socialistična stranka v perspektivi samoupravljanja, komunistična partija Francije pa v trajnem razvoju demokratskega upravljanja...«

Georges Marchais je na zadnjem zasedanju CK KPF 29. maja 1973 izjavil: »Če pomeni samoupravljanje zoperiranje demokratskega samoupravljanja podjetij politični oblasti delavcev, potem je to povzemanje tez anarho-sindikalizma...« Član politbiroja CK

KPF Andre Vienguet izraža podobno misel v diskusiji, ki jo je objavil tednik KPF »France Nouvelle«, ko pravi, da »je mogoče v samoupravljanju najti marsikaj, samo nečesa ni nikjer, namreč politične oblasti delavskega razreda in njegovih zaščitnikov«. V isti diskusiji je šel član politbiroja Roland Leroy še dlje, ko je ugotovil v zvezi s kongresom sindikata CFTD, da »izkoriščajo besedo (samoupravljanje) kot izgovor za to, da se izogiba temeljni diskusiji in s tem krijejo anti-komunistično operacijo.«

V bistvenih točkah nikdar blizu

In vendar so se ravno komunisti pozneje odrekli »fetišizmu besede«. Georges Marchais je že junija lani rekel na kolokviju o demokratskem upravljanju, da »imeti samoupravljanje kot socialistično perspektivo, ni za nas nikakršno krivoverstvo, na drugi strani pa tudi ne pretresljiva novost«. Ta neobčutljivi duh spravljalosti je trajal skupaj leto dni. »Pomisli, ki jih je vzbujala komunistom beseda samoupravljanje, so se precej razgubili.« je zapisal letos februarja Jean Rony v partijskem mesečniku »Nouvelle Critique«. »Nihče se več ne čudi, da lahko danes ta izraz vključimo v naš besednjak. Seveda pa ne kot čudežno besedo, ki bi bila odgovor na vsa vprašanja, ki jih postavlja socialistična družba na vseh stopnjah. Če ne bomo pazili, se lahko spet zgodi, da bo beseda samoupravljanje začela zakrivati resnične probleme.«

Od tod do trditve, da je samoupravna družba anarhija, je seveda zelo daleč. Komunisti sicer niso nikdar sprejeli koncepta samoupravne družbe, o kakršni govorijo socialisti in še bolj sindikalisti iz CDFP ali sindikalisti skrajno leve PSU. Vendar pa je nekaj mesecev kazalo, da so se pripravili o tej temi pogovarjati in da celo želijo, da bi se na tem področju nekako sporazumeli s socialisti. Spomnili je bila celo formirana skupna komisija, ki naj bi pripravila na

tem kočljivem področju dopolnilo skupnemu vladnemu programu.

Zdaj se zdi docela nemogoče, da bi se dalo na tem področju kaj doseči. Razlago bi lahko v kratkem povzeli takole: Če so bili komunisti nekaj časa pripravljeni pogovarjati se s svojimi partnerji o samoupravljanju, so se za to odločili le zato, ker so se teze socialistov glede upravljanja v podjetjih in planiranja približale njihovim. Zdaj očitno v CK KPF položaj drugače ocenjujejo.

In vendar si v bistvenih točkah analiza KP in njihovih socialističnih zaveznikov nista bili nikdar blizu. Komunisti so prepričani, da samoupravljanje pelje v zmešnjavo. Vendar se tudi sami zavzemajo za to, da bi morali delavci v socializmu dobiti veliko večje pravice pri upravljanju v podjetju. Toda še vedno gre za sodočlanje, za kontrolo, nikakor pa ne za odločanje. V Marchaisovem socializmu bi eno oblast v podjetju zamenjali z drugo, sicer bolj demokratsko, pa še vedno hierarhično in seveda vezano na centralistične državne strukture. Po ocenah komunistov sta si samoupravljanje v podjetju in politično oblast delavskega razreda v nasprotju. In čeprav očitno socialistom in drugim, da se omejujejo zgolj na upravljanje v podjetjih, v resnici sami vztrajajo pri tej ločitvi, kajti če so se pripravili pogovarjati o nekaterih novih oblikah »demokratskega upravljanja«, pa jih stres mraz ob misli, da bi vsa državna oblast slone la na načelih samoupravljanja. Prav to zahtevajo tisti, ki se v Franciji zavzemajo za samoupravno družbo.

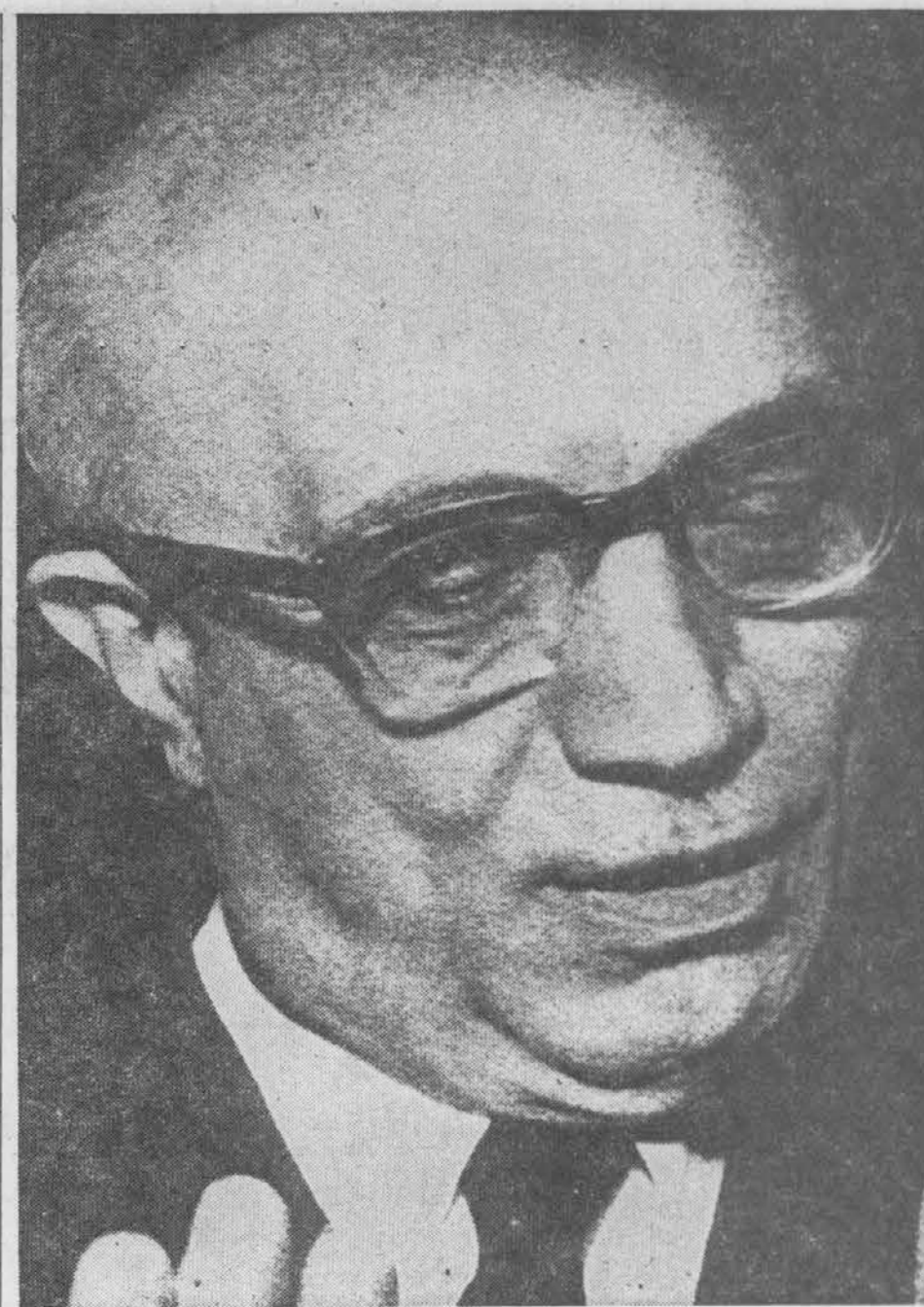
Odgovor za marsikaj

Socialistična stranka je nedavno na socialističnih dnevih sprejela dokument, ki je koncept samoupravne socialistične družbe. Ta projekt, okrog katerega so zbrani ne samo socialisti, ampak tudi mnogi sindikalni aktivisti

ter del združene socialistične stranke (PSU), je za vse skupine socialistične leve nove obveznost, ki jih na eni strani zbližuje, na drugi pa objektivno na področju politične teorije in prakse oddaljuje od komunistov. To sicer ne ogroža leve zveze in socialisti se tudi ob vsaki priložnosti sklicujejo nanjo. Toda medtem, ko je v levi opoziciji leta in leta odmirala komunistična partija, sta se zdaj v njej oblikovala dva približno enako močna pola, ki pa zahtujeta vsak svojo družbeno perspektivo. A ravno v trenutku, ko komunisti trdijo, da je treba pogledati resnici v oči in da nima smisla govoriti o socialistični družbi, če hoče levi priti na oblast, socialisti čedalje bolj razpravljajo prav o konceptu nove družbe in s tem širijo svoj vpliv. V malem se tako dogaja v francoski levi isti kot v mednarodnem delavskem gibanju v globalnih razmerah: komunisti in socialisti gredo po različnih poteh k različnemu cilju.

V tej polarizaciji je zdaj mogoče iskati odgovor za marsikaj, predvsem pa za ohladitev odnosov med komunisti in socialisti. Komunisti ne dopuščajo možnosti, da bi postali socialisti enak ali močnejši pol v opoziciji, češ potem bodo socialisti popustili »si-renskimi glasovoma« buržoazije in se vdinjali meščanski oblasti. Za zdaj sicer nihče ne misli na razkol, ker je pač leva zveza nujno potrebna vsem partnerjem. Toda jasno je, da se mora v prihodnjih mesecih odpreti med komunisti in socialisti velika debata o socialistični družbi, če naj ostanejo odnosi v združeni levi čisti. Nekateri morda mislijo, da bodo v tej debati delili udarce preko našega hrta. Tem bi lahko postregli z nasvetom, ki ga vedno dajejo francoski komunisti svojim sobesednikom, kadar jih ti prijemljejo zaradi slabosti v SZ, na Poljskem ali kak drug socialistični državi: »Gospodje, zdaj govorimo o Franciji. Ostanimo torej na domačem terenu...«

Andrej Novak

Portret tedna

Amintore Fanfani

Nikoli ni užival podpore dežele, bil je neprijatelj. Zaradi temperamentalnosti. Zaradi preproščine in nepotrpežljivosti. Toda njegova neprijateljnost ima globlje korenine. Ni dajal namreč vtisa, da je njegovo vodstvo metodično in trdno.

Tako je sredi šestdesetih let končeval knjigo o Fanfaniju Piero Ottone, knjigo o človeku, ki je bil štirikrat ministrski predsednik. Čeprav je bil nič kotlikokrat zavračani in so mu nekajkrat napovedovali popolni politični zatoni, je Fanfani ostal italijanska politična stalnica. Mnogokrat so ljudje stojali vzklikali: »Fanfani, Fanfani«, toda to je bilo v začetku italijanskega gospodarstva. Ko je čudež minil, so mu naprtili odgovornosti za krize. V bistvu se v njem zrcali vsa nekdanja uspešnost krščanske demokratske stranke v prvih desetletjih republike in njena globoka današnja kriza, ko skušajo okostenele strukture iz palače Sturzo zmanj podaljšati življenje »zgodo-vinskim zasnovam« stranke izpred dveh, treh desetletij.

Naloženo mu je bilo, naj sestavi novo vlado, vlado, ki bo že sedemindeseta po »vrednem« padcu fašizma v Italiji. Fanfani je mandat sprejel z velikim oklevanjem. Zavedajoč se, da politična nasprotovanja med strankami ne dajejo njegovi bodoči vladi kdove kakšnih perspektiv in da ogrožajo njegov že tako omajani politični prestiž, da bi bil pripravljen čakati na boljšo priložnost. Toda v imenu »vrednosti«, ki jo terja od njega Italija, je mandat sprejel.

Tudi ko je bil Fanfani ministrski predsednik, stika z univerzo ni pretrgal. Ekonomske in družbene znanosti, katerim se je zapisal po prvi vojni na katoliški univerzi »Sacro cuore« v Milano, mu izpolnjujejo ure, ki jih ne preživi v krščansko demokratski trdnjavi Sturzo ali pri slišanju. Mnogi zatrjujejo, da se drža univerze zaradi negotovosti v svojo politično pot, dejstvo pa je, da živi »Fanfani« državnik in »Fanfani« znanstvenik v zglednem sožitju in da je politiku v dnevi, ko so ga »odpisali«, prav delo na univerzi omogočilo vztrajati pri političnih vizijah.

In študij je bil že v začetku politično determiniran. V Milano se je poglobil v študij kapitalizma in te raziskave so ostale radeča nit njegovega znanstvenega dela. Z dvaindvajsetimi leti je Fanfani leta 1930 diplomiral in do leta 1940 postal na knjižni trg vrsto študij. Ko se je začela vojna, se je Fanfani znašel v Dossettijevem katoliškem krogu, ki je že razmišljal o Italiji brez fašizma in zahteval program mišljenja in katoliške akcije za obnovo v svobodi. Toda stik z domovino je bil kmalu pretrgan. Pred Nemci se je Fanfani zatekel v Švicco, kjer je nadaljeval s predavanji v italijanski zavodih v Zenevi in vodil univerzitetne tečaje za italijanske begunce. Njegov odhod v Švicco je kasneje pobujal številna sumničanja. Dossetti ga je leta 1945 poklical v Rim; De Gasperi ga je v prvi enobarni krščansko demokratski vladi postavil za ministrja za delo. S trdim delom v stranki in vladah, kjer je bil nekajkrat minister, zdaj za delo, zdaj za kmetijstvo, si je priboril zaupanje:

ko je leta 1954 De Gasperi izročil vodstvo stranke »drugi generaciji«, se je začelo Fanfanijevo vodstvo. Postal je vodja stranke in štiri leta kasneje ministrski predsednik, njegova moč je rasla, hkrati pa je rastle tudi število njegovih sovražnikov.

»Preizkusila je domala vse politične položaje, razen predsedništvu republike.« »Preizkusila je grenkobo porazov in slast liderstva, kateremu je težil — v drugih krogih — še pred vojno. Nobeno drugo politično ime ni bilo v sodobni Italiji tolikokrat zapisano kot njegovo. Ko je Ottone, sedanjí urednik časnika »Corriere della sera« sredi šestdesetih let sklepal knjigo o Fanfaniju, je zapisal, da mu bo morda čas prinesel tudi potrpežljivost, ki mu jo kot izvedenemu politiku in odličnemu organizatorju manjka. Toda udaril je v prazno. Svojo nepotrpežljivost je Fanfani pokazal letos ob glasovanju o razpoki, katerega je hotel izkoristiti za »krščanski vojni« proti komunistom. Zdelo se je, da bo to njegov »zadnji spopad«.

Očarjen s »protikomunistično historijo« je prirejal zborovanja po vsej Italiji, toda Italija je pokazala, da je sodobnejša, kot o njej misli Fanfani. Poraz na referendumu je odprl krizo v krščansko demokratski stranki, Fanfanijevo položaj se je močno omajal, zapuščati ga je začel tudi srednji sloj industrialcev, ki je začel iskati nasvete pri strankah leve. Odločenost, da tudi po porazu na referendumu komunistom ne popusti niti za ped, zavračanje dialoga z opozicijo nasprotno, vse to je Fanfaniju nakopalo none nasprotnike tudi v krščansko demokratski stranki. Zato se je cepil, njena kriza, zatrjujejo komunisti, je povzročila krizo pete Rumorjeve vlade, Fanfani s tako krščansko demokracijo ne more več reševati ne težkega položaja delavstva, ne izkopati države iz kriz. Škandalov in »državnih udarcev«. Toda Fanfani vztraja pri svojem protikomunistu in govori, da bi pomenila večja vloga komunistov v Italiji nevarnost za ravnotežje na Sredozemlju. V levitarskih krogih Rima se je čuti spominjajo Leninovih besed: »Vselej, kadar naredimo dva koraka naprej, naredimo tudi enega nazaj. In ker dela krščanska demokracija vse, kar je v nasprotju z Leninom, naredi dva koraka nazaj, ko stopi enega naprej.«

Fanfanija je naredila Zahodna Evropa. Medtem ko je navznotraj trd nasprotnik komunistov, ki mu zaman ponujajo »gledovinski sporazume«, se v evropskih razgledih zaveda, da Italija samo z dobrimi sosedskimi odnosi, tudi s socialističnimi državami, lahko išče pot k mirnejši prihodnosti. Kot državnik je imel Fanfani vpliv na razvoj odnosov med Italijo in Jugoslavijo tako v času, ko je bil ministrski predsednik, kot v dnevi, ko je vodil zunanje ministrstvo. Zaveda se važnosti dobrih odnosov med državama in kot izkušen človek, ki se je v dolgoletni politični karieri srečal z mnogimi največjimi državniki svoje dobe, jih bo gotovo znal ceniti.

Peter Breščak

Spor med Belo hišo in kongresom

Dvojna zamera

Ameriški kongres nasprotuje vojaški pomoči Turčiji

»Ali naj tukaj mirno stojimo in dovolimo, da se predsednik Ford in naš »vsevedni oče«, državni sekretar za zunanje zadeve Henry Kissinger, naravnost poživljata na zakon, ki velja že dvajset let? Dolžna sta spoštovati zakon, prav tako kot so ga dolžni spoštovati vsi člani tega telesa (senata)«. Govornik: ameriški senator Eagleton. Tarča njegovega izbraha: ameriški zunanji minister Kissinger. Prizorišče: ameriški senat.

Nedavni izbruh senatorja Eagletona je bil samo incident v najnovejšem spopadu med Belo hišo in ameriškim kongresom, v spopadu, ki se z odstavitvijo bivšega ameriškega predsednika Richarda Nixona nikakor ni stišala, še manj končala. Jabolko spora je nadaljnja vojaška pomoč Turčiji, ki jo je predsednik Ford rad odobril, a je kongres noče dati. Ker je kongres glasoval proti vojaški pomoči Turčiji, je predsednik Ford uporabil veto proti tej odločitvi. Toda če bo kongres vztrajal pri svoji odločitvi, bo čez nekaj mesecev vendarle dokončno obveljala njegova. Senator Eagleton je v bistvu obtožil predsednika Forda in njegovega zunanjega ministra, da kršita dvajset let star zakon, ki pravi, da ZDA ne bodo dajale vojaške pomoči tujim državi ali celo zaveznic, ki je napadla drugo ameriško zaveznico. In po določbah tega zakona je Turčija ravna la v nasprotju s tem zakonom, ko

je s svojimi oboroženimi silami posredovala na Cipru. Po tolmachenju ameriškega kongresa je s tem dejansko napadla ameriško zaveznico — Grčijo.

Toda spor med Belo hišo in kongresom sega globlje. V širšem smislu sodi tudi ta spor v dvoboj med izvršno in zakonodajno oblastjo. Kongres poskuša iztrgati predsedniku iz rok pooblastila in prerogative, za katere sodi, da po ustavi pripadajo njemu.

Opečeni prsti

V kongresnih krogih se hudejejo na Kissingerja, češ da si je ob Cipru opekel prste. Bolj nevaren je občutek, da je pri tej zadevi igral dvojni vlogi: da je najprej podpiral Grke, nato pa zavaroval hrbet Turkom, da so lahko vdrl na Cipr. S tem je povzročil zelo hudo škodo severnoatlantski zvezi, saj je Grčija zaradi podpore ameriške vlade Turčiji izstopila iz vojaškega odbora NATO.

Kissinger utemeljuje upravičenost vojaške pomoči Turčiji z mnenjem, da bi se ZDA zamerile se Turčiji, če ji ne bi dale vojaške pomoči, in tako bi se položaj v vzhodnem Sredozemlju — gledano iz Washingtona — še poslabšal.

Ne samo kongres, ampak tudi številni ameriški komentatorji mu odgovarjajo, da je prav vojaška pomoč lahko tisti vzvod, s katerim bo ameriška vlada morda pripravila Ankaru

k razumnejšemu stališču do Cipra in jo prisilila, da bo nekoliko manj »pogoltna«. Po mnenju teh krogov je 40 odstotkov površine Cipra, kolikor so jo zasedle turške čete — in povrh vsega še najbolj plodne površine — odločno preveč sprčo razmerja med prebivalci ene in druge narodnosti na otoku.

Člani ameriškega kongresa so razkačeni ne samo zaradi odločitve predsednika Forda o pomoči Turčiji. Sklepi jih tudi nedavna odkritja o vpletenosti CIA pri strmoglavljenju predsednika Allendeja v Čilu, ki jo na splošno ostro obsoja tudi zahodni tisk. Člani kongresa pa niso pozabili tudi tega, kako jih je Bela hiša vlekla za nos takrat, ko so ameriški bombniki »na skrivaj« bombardirali Kambožjo. Ta ogorčenost je manj moralne narave, bolj izvir iz zamer, da o zadevah, za katere je pristojen kongres, odloča Bela hiša, ki se potem še »laže« kongresu.

Zunanji odmevi

Spor med Belo hišo in kongresom je že vzbudil nekaj uradnih odmevov v Grčiji in Turčiji. Grški premier Karamanlis, ki se je odločil za izstop Grčije iz vojaškega odbora NATO, je v intervjuju za ameriški tednik »Time« spretno prilil nekaj olja na ogenj. Karamanlis je rekel, da se je po najboljših močeh trudil delati razloček med ameriškim ljudstvom, ameriškimi zakonodajnimi ustanovami in

ameriškim tiskom z ene strani in ameriško vlado z druge. »Jezi s mo na ameriško vlado, ker je podpirala diktaturo (grških policovnikov) in ker je bila naklonjena Turkom med ciprsko dramo«, je rekel Karamanlis.

Se huje pa je po mnenju grškega premierja ravnala »ameriška vlada takrat, ko je predsednik Ford uporabil veto proti zakonskemu osnutku, s katerim ameriški kongres ukinja vojaško pomoč Turčiji. »Odkritje vanj povem«, je pripomnil Karamanlis, »da bodo celo najbolj proameriški Grki pozabili na razloček med ameriškim ljudstvom in ameriško vlado, če se bo to nadaljevalo.«

Oglasil se je tudi turški premijer Ecevit, ki je v intervjuju za turško televizijo izjavil, da bi ustavitev ameriške vojaške pomoči Turčiji lahko oslabil skupni obrambni sistem in da bi to prizadelo tudi ZDA in druge zaveznice v NATO. Sicer pa lahko Turčija kupuje orožje tudi drugod.

Očitno je torej, da sta zdaj obe ameriški zaveznici — Grčija in Turčija — nezadovoljni, le da se Grčija hudeje na ameriško vlado, Turčija pa na ameriški kongres. Vendar sta tako Turčija kot Grčija samo objekta doli pomembnejše notranjopolitične igre v ZDA: dvoboj med izvršno in zakonodajno oblastjo, ki se z vsi srditostjo nadaljuje, čeprav smo že pri epilogu afere Watergate: pred procesom udeležencem te afere, na katerem pa ne bo glavnega »sikalca«: Richarda Nixona.

Božidar Pahor

Voitna kampanja na Bavarskem (foto: Anton Rupnik)

Deželne volitve v ZRN

H. Schmidt na prvem izpitu

Razmere se ne bodo spremenile niti v Münchnu niti v Wiesbadnu

Od našega bonskega dopisnika

BONN, oktobra — Od Garmisch-Partenkirchna sredi bavarskih Alp do Kassla na severnem Hessenskem so vsa mesta in vse vasi »okrašene« z večbarvimi političnimi plakati. Vsaka stranka ima na javnih oglašnih deskah svojo kolono: SPD, CDU ali CSU, FDP, DKP, NPD, BP, KPD... kot da smo kje v Italiji. V bistvu pa gre povsod za odločilno bitko med dvema glavnima strankama, pri čemer ima tretja, liberalna, na koncu odločilno vlogo, ker šele omogoča eni ali drugi pravo večino. Tako je namreč z levo liberalno koalicijo ne samo v Bonnu, marveč tudi na Hessenskem. Na Bavarskem pa vladajo Straussovi krščansko-socialni unionisti (CSU) z lastno večino. Če ravno ne bo čudež ali katastrofalnih političnih ponesov, se sedanje stanje ne bo 27. oktobra spremenilo niti v Münchnu niti v Wiesbadnu. Pa vendarle so volitve v obeh zveznih deželah izredno pomembne: prvič bodo volitvi povedali svoje o novi Schmidtovi vladavi v Bonnu.

Ta država je pravzaprav v stalnem volilnem boju. Že zato je na prvi pogled malce smešno poudarjati pomen teh ali onih deželnih volitev. Ker pa se deželne volitve vse manj ravnavajo po regionalnih, deželnih problemih in ker se volilci ob Innu in Donavi ter na Majni in Renu vse bolj odločajo po tem, kaj mislijo o kanclerju v Bonnu, o njegovi reformski ali stabilizacijski politiki, o draginji in rastoci brezposelnosti, bo jutri v nedeljo prvič na izpitu novi kancler Helmut Schmidt s svojim sicer tako naravnost nezdrženim geslom: Najprej stabilizacija, šele potem reforme.

To bi bila ena plat. Druga plat je stanje v konservativni opoziciji. »Svobodno državo Bavarsko« — tako se nam predstavlja že na meji za Salzburgom — obvladujejo zadnjih 17 let Straussovi (CSU); »rdeči Hessene« pa vsa leta po vojni in tudi delno že pred Hitlerjem socialistične demokracije (SPD), zdaj sicer v koaliciji z liberalci (FDP). Kdo bo koliko izgubil in kakšne posledice bi ali bo to imelo na personalno politično odločitve, v enem ali drugem taboru? To je drugo vprašanje.

Strauss hoče postati kancler

Običajno najprej sosednje Bavarske. Druga največja zvezna dežela (10,7 milijona prebivalcev) je tudi po svojem statusu v Zvezni republiki Nemčiji posebej. Nikjer drugje ni slišati toliko lokalnih, deželnih nacionalnih gesel kot na Bavarskem. Straussova CSU se prav odlikuje po svoji zavesti in zakoreninjenosti v deželnih kmetijskih tradicijah: narodne noše, godba na pihala, moški z lovskimi klobuki in pladnji, vse to daje domačiji vtis, ko bavarski robustne »FJS« (Franz Josef Strauss) grmi vseprej proti »rdeči umiki, ki jo je treba zažeti s severa« (Hessensko) in sila apokaliptične padebe o propadu nekčaja tako močne nemške marke, o brezmerni brezposelnosti... Vse to pa so zakrivali onile v Bonnu, ko se gre do »spreminjanje sistema« namesto trezne gospodarske politike. In žaljivke na račun rdečih padajo. Nabito voni med dvoranu mu pliskajo. Iger in kruha!

Strauss je predsednik stranke, predsednik bavarske deželne vlade pa je oče Alfons Goppel. »FJS« je in hoče ostati bonski, zvezni politik. Kot šef mlajše, bavarske sestre k CDU igra na karto krize in strahu. Če bi namreč ta igra uspela, bi morali Bavarci oddati še kakšen glas bistrovidnemu svarilcu. Tudi en glas več bi ga pri

absolutni večini že okronal za triumfalnega zmagovalca. To pa bi mu dalo za prav, ko namreč zatrjuje, da se mora celotna opozicija obrniti še bolj v desno. Pravzaprav tega niti ne pove, pač pa tako uspešno dela, saj je na zadnjih deželnih volitvah 1970 pobral skoraj vse neonacistične glasove zase.

Bavarski gromovnik ima samo še en cilj v življenju: postati kanclerski kandidat opozicije, če že ne ravno kancler v Bonnu. V ta namen že dolgo spušča v javnost balončke o četrtni zvezni stranki. V Porurju se je nedavno že našel pajdaš, ki ustanavlja »Nemško socialno unijo« (DSU), ki naj bi bila nekakšna zvezna CSU, torej desna partnerka sedanji zvezni krščansko-demokratski uniji (CDU). Strauss zatrjuje, da bi tako edino še lahko prišli konservativci na oblast, kajti liberalci so se »oženi« s socialisti demokraciji in jih ni mogoče več izvesti iz postelje.

Če FJS dopusti, da ostane vedno drugi, pa četudi zmagovalni drugi, torej le bavarski »führer«, je dokaj malo verjetno, da bi izigral sperto vodstvo CDU in se navrgel za kandidata. Levica v CDU bi se takoj ločila od matične stranke. Strauss mora torej zdaj odvesti SPD in FDP vsaj nekaj glasov, pridobiti. Zgubiti skoraj ne more večine, saj je razlika prevelika: 1970 je CSU dobila 56,4 odstotka oziroma 124 od skupaj 204 deželnih poslancev, SPD 33,3 odstotka in 70 poslancev, FDP pa 5,5 odstotka in 10 poslancev.

Vodja bavarskih socialističnih demokratov je bivši olimpijski mlincenški župan in potem bonski minister za prostorsko načrtovanje oziroma zdaj za pravosodje Hans-Jochen Vogel. V primerjavi z včasih neotesanim bokserjem Straussom je »doktor Vogel« malce brezbarvni akademik. On sam ni toliko navilj kot je, to nje govora SPD. Za pravo poslasičko je nedavno poskrbel bivši šef mladih socialistov, mlincenški mestni odbornik Siegmund Geiselberger, ki je objavil programski politični tekst o zemljiški reformi, v katerem dosledno zahteva razlastitev zemljiških posestnikov-spekulantov, »podružljanje« vseh proizvajalnih sredstev sploh, skratka odpravo kapitalizma. Desni šef SPD Vogel ga je seveda takoj zavrgel in naročil postopek za izključitev. Afera Geiselberger pa še traja. Za njim stoji vrsta mlincenških »jusojev«, ki niso nič manj dosledni zagovorniki temeljitih družbenih reform in ki stranki godesberški program iz leta 1959 pojmujejo kar revolucionarno. Straussovo politično revolucije tednik »Bayernkurier« se v vsaki številki naslaja nad stanjem v Voglovi stranki. Na dan še privide kakšno izmišljeno afero, rdeče bavarske metropole, ki bi jo tudi silno rad zavzel, pa je socialistična demokracija ne bodo zlahka spustili iz rok.

Ravno zaradi »revolucionarjev« v SPD se bavarski liberalni šef, kmetijski minister Josef Ertl izogiba žensitnih obljub socialnim demokratom in celo pušča odprto možnost koalicije s CSU, če bi bilo to potrebno. Seveda pa tega ne bi storil, saj vendar sedi v Bonnu v kabinetu levo liberalne koalicije. Taktika je dobra, če rodi kaj dobrega...

Hessenski politični veljaki so zunanji manj znani. Predsednik deželne vlade v Wiesbadnu je Albert Osswald, uspešen praktik in manj uspešen govornik, demagog. Zato pa ga v teh večinskih prekašajo njegovi konservativni tekmovalci Alfred Dregger, ki ni nič manj strupen in radikalno reakcionaren, kot je njegov bavarski vzornik FJS.

Hessen ima 5,5 milijonov prebivalcev in je ena najbolj razvitih zveznih dežel, poleg Hamburga in zahodnega Berlina edina, ki ji stalno vladajo »rdeči«. Socialni demokracije poročajo o najboljših rezultatih na področju šolstva, zdravstva, socialne, stanovanjske gradnje in še o vrsti javnih služb, ki so jih vzorno razvili. Deželo razburjata dva osrednja problema. Hessenski prosvetni minister Ludwig von Friedeburg je konservativcem pravi rdeči »bav-bav«, ker uvaža popolnoma

reformirano »druženo visoko šolstvo« kot nov tip univerze (prvi začenja delovati v Kasslu), srednjim šolam daje kar izvalne napotke za pouk družboslovja (teze o notranjih nasprotjih v kapitalizmu) in vzdržuje na šolah v deželi prav revolucionarne šolnike, profesorje, Dregger že objublja zaskrbljenim staršem, ki jim vrče »karje« kvarijo otroke, da bo vse te šolnike pogljal drugi dan — ko ga bodo izvolili.

To pa se po vsej verjetnosti tudi njemu ne bo zgodilo. Albert Osswald je sicer še nesrečno zapleten v mučno afero z deželno banko »Helaba«, ki je zbrala več sto milijonov izgub na račun prenaplavljenih naložb. Ministrski predsednik je po svoji funkciji namreč tudi predsednik nadzornega odbora te banke in CDU ga spretno napada kot tistega, ki zapravlja občasne davke za pokrivanje ogromnih izgub deželne banke. Konservativci tudi ne pozabijo pokazati na »neobvladljivi« Frankfurt, kjer levi ultrašvab teden poskrbi za kakšno sceno. Nedavno so z gnili mladi in barvni bombicami »pozdravili« zbrano konservativno elito (Kohl, Carstens, Strauss, Dregger). Napravili pa so medvedjo uslugo ravno socialistični demokraciji, ki jim tako ali tako niso niti želeli pomagati. Dregger zdaj še bolj straši: »Socialisti vnašajo nasilje in totalitarizem!«

Razlika v hessenskem deželnem zboru v Wiesbadnu je še večja kot v Münchnu: tu imajo socialisti demokracije s 45,9 odstotka glasov iz leta 1970 53 mandatov, koalicijski partner FDP 11 (10,1 odstotka), konservativci v opoziciji pa le 46 poslancev (39,7 odstotka glasov). Toda vse raziskave javnega mnenja kažejo, da bo SPD nekaj izgubila, CDU občutno pridobila, FDP pa morda ostala približno na istem. Moralo bi biti že prav hudo, če naj bi se spremenil režim. Premiki v volilnem telesu za deset in več odstotkov so že prave senzacije; razlika pa je 1970 bila še pri 16 odstotkih.

Spomladi so se hessenski socialisti demokracije že posvajali od svojih pisarnih miz v kabinetih. Brandtova obotavljivost glede inflacije, notranjih odklonov v SPD in popustljivost v lastni vladi sta baje odločilno pripomogli k temu, da je SPD kar po vrsti izgubljala na deželnih in komunalnih volitvah. Tako se je zgodilo tudi na severnem Hessenskem, kjer je v nekaj občinah SPD izgubila tudi preko 10 odstotkov glasov. Vodilni socialisti demokracije v Frankfurtu in Wiesbadnu so si že izračunali izgubo na jesenskih volitvah. Potem pa je prišel v Bonnu na krmilo energični Helmut Schmidt, zastavljal strogo varčevanje, zaprl usta razboritim mladim socialistom (»jusem«) ... in ugled SPD spet raste. Tako vsaj pravijo instituti, ki množično preverjajo gibanja med volivci in so v glavnem kar točni.

Brezposelnost narašča. Na Hessenskem sta med drugim dve veliki avtomobilski tovarni: Opel v Rüsselsheimu in VW v Kasslu. Osswald roti manjgerje, naj vsaj počakajo, če že bodo morali odpustiti. Kajti volivca zdaj zanima predvsem eno: kako je z delom.

Volivcu se ponujajo še manjše stranke. Razen treh osrednjih parlamentarnih strank SPD, CDU — CSU in FDP nima noben deželni zbor več kot nekaj kar močne neonacistične NPD, ki se seveda vedno znova pojavlja na volilnih lepljih. Ker je zadnja leta volilni sklad, ki ni porazdeljen na te tri glavne stranke, izredno majhen — na zveznih volitvah 1972 so skupaj dosegle le en odstotek — je izključeno, da bi se NPD spet pojavila v kakšnem deželnem zboru, saj mora zbrati vsaj 5 odstotkov volivcev, da si uspešno pridobi to pravico. Podobno usoda ima Nemška komunistična partija (DKP), ki je za NPD druga najmočnejša majhna stranka in je zbrala »celih« 0,4 odstotka leta 1972.

Anton Rupnik

Nemirna Etiopija

Odločanje o prihodnosti

Razkol v vojski terjal prve žrtve

Etiopska vojska krmari vse od cesarjevega strmoglavljenja po nemirnih vodah. Zdi se nenavadno, da je zabredla v največje težave šele potem, ko je zrušila na videz neomajni prestol starodavne monarhije in trdno zakoličeno fevdalno blast; toda prav osvoboditev tega združujočega cilja je odprla toliko novih, nejasnih perspektiv in dilem, da je prišlo do razcepa tudi v sami vojski, s tem pa tudi do nevarnosti, da bo toliko naglašena »mirna etiopska revolucija« došla nasilen razplet. In prve sicer maloštevilne žrtve so v resnici padle.

Do očitnih znamenj razkola v vojski je prišlo šele potem, ko je vojska ukrotila težave s civilisti, zlasti s študenti učitelji in sindikati. Eni in drugi so zahtevali takojšen prenos oblasti na civilno vladno, češ da bo vojska sicer samo zamenjala eno diktaturo z drugo. Študenti, ki jih je vsega le kakih 3000 in za katere opazovalci menijo, da so dvignili glas v imenu svojih očetov (v glavnem bogatašev, visokih funkcionarjev in aristokratov), ki so prišli ob privilegije, so nenehno prirejali demonstracije in sprva prizanesljiva vojska je naposled reagirala tako, da je njihove voditelje pozaprla in jih s tem utišala. Enaka usoda je doletela sindikalne voditelje, ki so skušali organizirati splošno stavko svojega stotisočnega članstva. Zahtevali so začasnno narodno vladno, v kateri naj bi bili najprej predstavniki sindikatov, potem pokrajinski poslanci, šele na tretjem mestu pa predstavniki obojevojenih sil. Do splošne stavke ni prišlo, sindikalne voditelje pa so vojski obtožili sodelovanja s prejšnjim režimom, zavražanja delavstva in podkupljivosti — ter jih pozaprl.

Zdaj kaže, da je prišla na vrsto tudi cerkev. »Ethiopian Herald«, ki navadno razglasa vojaško mnenje in napoveduje njihove akcije, je cerkev obtožil, da ohranja sedanji položaj in da je podaljšala roka prejšnjega režima, njene izjave lojalnosti pa da so le taktična zvijača. Patriarhov glasov vojske označuje list kot licemerski in oportunističen. Napad na cerkev je bržčas v zvezi z vojaškimi namerami z agrarno reformo, ki je

brez razlastitve cerkvene zemlje ne bi bilo mogoče izvesti, saj je cerkev eden največjih zemljiških posestnikov v deželi.

Tretji, spet bolj ali manj nasilen vojaški poseg je bil naperjen proti eritrejskemu osvobodilnemu gibanju. Sprva je kazalo, da bo prišlo do mirne rešitve; vojski so obljubljali sverni provinci precejšnjo avtonomijo in pogovore z uporniki, pozneje pa je zmagala trdna struja in general Andom je izjavil, da se vojska ne bo ustrašila nobenega sredstva, da bo zatrla nemire.

Vse to merjenje moči med vojsko in ostalimi, politično izoblikovanimi in angažiranimi deli etiopske družbe (ki so v primerjavi z velikansko večino bolj ali manj neukega in do političnih dogajanj ravnodušnega podeželskega prebivalstva prav neznamni), pa se zazdi nepomembno ob nevarnosti zaradi različnih nasprotujočih si težej znotraj vojske. Ena struja se, kaže, zavzema za liberalni sistem meščanske demokracije, za kapitalizem, druga pa za nekakšen model etiopskega socializma, ki pa je očitno še popolnoma nedomišljen. Težko je reči, katera struja si je v zadnjih nemirih nabrala več točk, vsekakor pa je videti, da vojska še zlepa ne namerava spustiti oblasti iz rok. Pri tem skozi časopisne vrstice poudarja, da njena revolucija ni ne kitajska ne portugalska ne marksistična, ampak da je bila in bo ostala etiopska. Vojska razglasa, da je edina enotna sila prosvetljenih ljudi, ki lahko za zdaj združuje deželo, s tem pa seveda jasno govori, da bo do uresničenja obljub — demokratskih volitev »resničnih predstavnikov ljudstva«, do nove ustave in do formiranja političnih strank — potekel še lep čas.

Poleg bolečega iskanja prihodnje etiopske poti pa se pred vojski gromačica kopica drugih problemov. Etiopija je že nekaj mesecev brez prave uprave. Administracija čaka, kaj bo. Cene naraščajo in nezaposlenih je čedalje več. Tuji investitorji so zaradi negotovosti položaja opustili svoje načrte in vojski si na vse kriplje prizadevajo, da bi jih prepričali, naj nadaljujejo s svojimi vlaganji, češ da so govorice o nacionalizaciji tujega kapitala gola izmišljotina nasprotnikov vojaškega režima. Ta revolucija bo mirna, zatrjujejo vojski še naprej.

Bistveni problemi, ki tlačijo deželno obljubljen agrarno reformo, strahovita neukost prebivalstva in še zmeraj grozča lakota — so pravzaprav še zmeraj nedotaknjeni. Vojski se dobro zavedajo, da je agrarna reforma neogibna in da bodo lahko samo z njeno pomočjo potegnili ljudi iz njihove smrtnosti, vendar oklevajo, ali naj jo razdelijo kmetom ali pa ustanovijo velika kmetijska posestva. Kaže, da je več vojakov naklonjenih drugi rešitvi, češ da proizvodnja na malih, razdrobljenih posestvih ne bi mogla napredovati, država pa da nima dovolj denarja, da bi lahko kmetom razdelila orodje, gnojila in vrpežne živine.

V ta namen nameravajo vojski poslati na podeželje tako imenovani študentski korpus, ki naj bi ga sestavljali tudi dijaki. Kakih 100.000 mladih ljudi naj bi pomagalo pri delih, hitro pa učilo prebivalstvo pisati in brati. Vendar med poklicnimi za nalogo ni posebnega navdušenja, po drugi strani pa krožijo govorice, da pošilja vojski študente iz mest predvsem zato, da bi se jih znebili.

Pravzaprav ni nič čudnega, da pretresajo deželo, ki je tako dolgo čenela v istih, negibnih okovih, ob sedanjih spremembah porodni krči. Nesreča dežele je v tem, da tiči tako globoko v zaostalosti in da je plast izobraženstva in drugih sil, ki bi Etiopijo lahko potegnile naprej, tako silno tenka. Prav zato se zdi, da si vojska — ki je položaj sploh premaknila z mrtve točke — za zdaj še ne more privoščiti vseobsežne »demokracije« in se umakniti v kasarne, drgniti topove, saj bi začelo posegati po oblasti vrste različnih rok. Zdjaj je vloga vojske bržčas v tem, da ukroti lakoto, zamaši svoje razpoke in se odloči za enoten kurz — vendar ne le z gesli in obljubami. Pri tem pa se bo morala prej ali slej bolj opreti na doslej pasivne množice. Kako razgibati le-te, pa je v sedanjem položaju bolj praktično kakor ideološko vprašanje. Ljudje hočejo najprej jesti, potem bodo šele začeli razmišljati — predlogo so jih držali v zaostalosti. Vojska pa mora natančno vedeti, kaj hoče, saj ne nehe prakse z vsemogočimi silami v deželi Etiopije ne bodo rešile iz bede. Na odgovor čaka tudi eritrejsko vprašanje.

Janko Lorenc

Pismo iz Indije

Narajanova (kontra) revolucija

Začelo se je v Gudžaratu, nadaljevalo v Biharju

Od dopisnika Tanjuga posebej za Delo

NEW DELHI, oktobra — Te dni so iz indijske države Bihar, ki šteje nad 56 milijonov prebivalcev, ponovno prihajala dramatična poročila: 72-letni »gandhijevec« Džanprakaš Narajan je začel novo ofenzivo proti lokalni kongresni vladi, za katere razpustitev se zman trudi že nekaj mesecev. Posnemajoč Gandhija, ki je ravno pred 32 leti razglasil »pasivni odpor« proti britanski kolonialni upravi, je organiziral 3-dnevno satjagraho, pasivni odpor, in paraliziral življenje v Patni, glavnem mestu te države.

Čeprav je bilo mišljeno, naj bo Narajanovo gibanje »mirna demonstracija«, so v raznih delih Biharja izbruhnili neredi, širile pa so se tudi novice o poskusih železniških sabotaj, ropih, prekinjanju telegrafskih in telefonskih vez, napadih na policijske postaje (med katerimi je bilo ubitih skupno devet, ranjenih pa nekaj sto ljudi).

Narajan je za svoje privrženke pridobil tudi precejšen del biharskih študentov: izkoristil je nezadovoljstvo mladih, ki jih tarejo slabe življenjske razmere in neustrezne možnosti za študij, in jih prepričal, da je vsega tega kriva »korumpirana« kongresna vlada.

Sedanji dogodki v Biharju so tukajšnjo javnost opozorili na nedavna dramatična dogajanja v Gudžaratu, kjer so se mirne študentovske demonstracije, v katere so se bile vmešale ekstremne desničarske sile, spremenile v tako silovite neredne, da je v njih umrlo nad osemdeset ljudi. Tam so uporabili podobno taktiko kot v Biharju: med študenti in prebivalstvom so širili propagando, da je vseh težav kriva izključno kongresna vlada.

Med »gudžaratskim peklom«, kakor te dogodke mnogi imenujejo, je stari Narajan ležal v bolnišnici, kjer je, kakor sam pravi, imel dovolj časa za »razmišljanje o usodi države«. Tako je ta starec, »ko ravno ni bilo nobenega drugega dela«, razmišljal in razmišljal in nazadnje sklenil, da se mora postaviti na čelo »gibanja študentov« v Biharju, saj bi lahko njihov upor mladostjo postal zelo učinkovito orožje za doseganje njegovih dotle neizpolnjenih političnih ambicij.

Čeprav Narajanovo ime v indijski politični javnosti že takrat ni bilo neznano, je bilo mogoče šele sedaj kaj več zvedeti o njem. Ko se je Gandhi bojeval za osvoboditev Indije, je bil Narajan še študent. Toda ko je Gandhi pozval študente, naj v znamenje odpora zoper kolonialno oblast za leto dni opustijo študije in se posvetijo boju, na katerega čelu je stal, je Narajan odpotoval v Združene države Amerike in tam — naprej študiral.

Narajan je že leta in leta vodil »gandhijevskega gibanja« v svobodni Indiji, čeprav v najhujših dneh indijskega nacionalnega gibanja ni poslušal njegovih besed. Vratilo let pravi pravi govore, »izobražuje množice«, se ukvarja s politiko. V svojih »političnih razmišljanjih« je ustvaril nove teorije in določil lastne cilje. Treba je razpustiti vse politične stranke in ustvariti »demokracijo brez strank« — to je njegovo najpomembnejše geslo. Stranke izkoriščajo ljudstvo, stranke vladajo namesto ljudstva, zatrjuje Narajan. Poskrbeti pa bi bilo treba, da bi ljudstvo samo vladalo, in to je mogoče doseči le v nestrankarski držubi!

Na prvi pogled in za politično navno mrljino je takšna teza morda sprejemljiva, zlasti zato, ker so se mnoge tukajšnje politične stranke kompromitirale. Toda takoj se zastavlja vprašanje, kako bo ljudstvo samo vladalo? Odgovor je postopoma prišel sam po sebi, ker so ljudje sprevideli, kdo so Narajanovi zavezniki in somišljeniki. Čeprav propagira »demokracijo brez strank«, se skoraj odkrito opira na skrajno desnico, zlasti

na hinduistično militaristično organizacijo džana sang in njene sudarne odrede RSS — to je na »nacionalni prostovoljski korpus«, katerega člani so posebej izurjeni za požiganje, pretepanje itd. Tako je zdaj že marksistični sprevidel, da bi »demokracija brez strank« pripeljala do diktature skrajne desnice, ki bi jo podpiral veliki kapital.

Desnica je med študente vthotapila svoje ljudi in razpihnila njihovo nezadovoljstvo s sedanjim stanjem. To ni bilo kdoli eno težko, saj je država sredi ene najhujših gospodarskih kriz, kar jih je doživela po razglasitvi neodvisnosti.

Niti v vrstah vladajočega kongresa nihče ne trdi, da je sedanja vlada v Biharju, proti kateri se bojuje Narajan, brez napak in pomanjkljivosti. Toda če bi dovolili desnici, da bi strmoglavila tudi to vladno, potem ko je strmoglavila vlado v Gudžaratu, bi to pomenilo, da se bodo morali zares sprijazniti s kapitulacijo.

Vladna predsednica Indira Gandhi je to sprevidela in opozorila na nevarnost popuščanja desnici. Zato je zavrnila študentske zahteve, naj bi vlado v Biharju razpustili. Čeprav so nato izbruhnile demonstracije in je bilo delo na univerzi onemogočeno, Indira Gandhi ni popustila.

»Vodja« študentov je začutil, da ni dovolj močan, in je poskušal dati svojemu »gibanju« vsedržavno razsežnost. Pozval je somišljenike, naj se zbere v New Delhiju pred rezidenco Indire Gandhi in jo seznanijo s svojimi zahtevami. To so storili, vendar se ni nič spremenilo. Center je ostal neomajen v svojem sklepu, čeprav so nemiri v Biharju dodatna komplikacija v že tako ali tako zapletenem gospodarskem in političnem položaju. To pa je ravno tisto, za kar se trudi Narajan, človek, katerega največja, če že ne edina želja je, da bi na stara leta postal »nacionalni voditelj«, ki poda »šuje« »revolucijo«.

Branko Savič

Na robu Britanije

Waleški zmaj ima dva jezika

Jezik in spomin na bogato kulturno tradicijo

Od našega londonskega dopisnika

"Jesen je že močno načela bomo rastlinje na kopastih in od premogovega prahu osmojenih gričih ter za čudo še deviško ohranjene zelene doline južnega Walesa, ko me je pot zanesla v to pokrajino na robu britanskega kraljestva.

A čeprav je jesen, je med Valižani zračna pomlad, prebujanje, samozavedanje, porajanje kile waleškega jezika, ki se kot prvi zvončki prebujajo skozi zamrznjeno ponjavo dolgotrajne zime. V Walesu je pomlad, kajti Valižani so spet obudili k življenju svoj nacionalizem, to spečo lepoticu, ki se tako rada sprevrže v grdo poštast. In sredstvo, s katerim Valižani s čedalje hujšim tresenjem prebujajo svojo zavest, zavrtlo vse od angleških Tudorjev naprej, je njihov waleški jezik, stara keltščina, ki je Valižani vse do danes niso pozabili navzlic kulturnim, gospodarskim in političnim pritiskom svojih neprimerno bolj močnih sosedov — Angležev.

Jezik in spomin na bogato kulturno tradicijo tvorita temelj sedanega narodnega prepoveda skoraj treh milijonov Valižanov. Da tradicija, kajti podobno kot Slovenci pod Habsburžani so Valižani sredi 16. stoletja že imeli svoje prve tiskane knjige. Prvo so napisali leta 1546, v naslednjih desetletjih pa še dodatnih 170 knjig v waleškem jeziku. Prvo waleško slovnico so dobili leta 1621, prvi večji slovar pa 11 let kasneje. V 17. in 18. stoletju je zacvetela pisana waleška poezija, v 19. stoletju pa romani in novele. V najnovejšem času je najbolj odzvanjala poetična govornica velikega waleškega pesnika Dylana Thomasa. Pravimo »waleškega«, vendar moramo takoj dodati, da je Dylan

Thomas pisal svoje pesmi v angleščini. In tako smo pri jedru zadeve. Waleški zmaj — narodni simbol — ima namreč dva jezika, waleškega (ki ga govorijo kakšna tretjina Valižanov) in angleškega.

Dva Jonesa

V Cardiffu sem se srečal z dvema pisateljema in pesnikoma. Oba se pišeta Jones. Oba sta bila rojena v Walesu. Oba živita in delata v Walesu, a vendar piše prvi je v angleškem, drugi pa samo v waleškem jeziku; 69-letni Glyn Jones je zaradi obilice in kakovosti napisanih knjig (romani, novele, pesni, eseji) pred meseci postal učastni doktor waleške univerze. Jones je že slišal za Slovenca Cankarja, Prešerna... Pišete v angleščini, pravim, vendar pa se imate za waleškega pisatelja...

Kot da bi zaznal rahlo očitane v mojem nedokončanem vprašanju, Jones z ilitavo prizadetostjo odvrne: »Jezikovna in kulturna dejavnost poteka v Walesu že več stoletij po dveh tih. Imamo dve literaturi, waleško in anglo-waleško. Posledica anglicizacije pač. Mar mislite, da tista tretjina Valižanov, ki zna govoriti waleško, ne zna angleško? Seveda zna, saj se angleščine nauči v šoli... Da, sedaj imamo pouk tudi v waleškem jeziku, vendar temu ni bilo vselej tako. Za mojih mladih dni so morali otroci, ki so v šoli govorili po waleško, v oštrovski kot, okrog vratu pa jim je učitelj obesil leseno tablico z napisom »waleish nota« (waleškega ne). Vse moje izobraževanje, od osnovne šole do univerze, je bilo v angleščini. Bral sem angleške knjige o umetnosti, zgodovini, literaturi, izključno waleško sem govoril le do petega leta starosti. Seveda znam in uporabljam waleški je-

zik še danes, pišem pa v mačehinem jeziku — v angleščini, ker edino s tem jezikom lahko literarno izrazim svoje počutje. In vrh vsega še to: ko sem začel, ker sem hotel pisati, in pisal sem pač tako, kot mi je najlažje teklo pero. Po angleško.«

Se opravičujete?

»Ne, sploh ne. Pojasnjujem. Jaz sem Valižan, ki piše v angleškem jeziku. Tisti, ki radi lepijo etikete, mene in druge waleške pisce, ki pišejo v angleščini, imenujejo anglo-waleške pisatelje. Naj jim bo, če že hočejo pisatelje, klasificirati. Vedno pišem samo o Walesu in aližanih, nikoli o Angliji in Angležih. Obstaja še veliko stvari o Walesu, ki niso povezane z waleškim jezikom, in zato so te stvari še vedno waleške. Moji kritiki to spodbujajo in pravijo: Edino waleško življenje je življenje, opisano v waleškem jeziku. Nesmisel. Jaz sem waleški pisatelj, moje orodje pa je angleški jezik.«

Torej jezik ne opredeljuje pisatelja?

»Opredeljuje ga vsebina... seveda sem se tudi jaz časoma začel zavdati moči, ki jo ima za bit naroda pisanje v materinem jeziku. Zavedel sem se širših dimenzij literarnega ustvarjanja. Na stvari sem začel gledati bolj z waleškega zornega kota. Sem in tja napišem kakšen članek v waleškem jeziku... kreativno pa lahko ustvarjam le v angleščini.«

Vam to pisatelji, ki pišejo v waleškem jeziku, kaj zamerijo?

»Odnos med waleško in angleško pisateljskimi pisatelji seveda ni bil — in ni — vedno harmoničen. Od kar smo pred leti ustanovili »pisateljsko akademijo« z waleško in angleško jezikovno sekcijo, pa smo se pisatelji z obeh strani bolj zblizali. Končno smo le pisatelji, ne pa nacionalistični propagandisti, čeprav moram reči, da

so vsi tisti, ki pišejo izključno v waleškem jeziku, hkrati tudi goreči nacionalisti...«

Hrana za »psih«

Med slednje sodi tudi Harri Pritchard Jones, ki ima polovico manj let kot njegov anglo-waleški soimenjak. Psihiater je, kateremu je, kot sam pravi, »veda o psihiki vir zasluga, pisanje pa hrana za njegovo »psih«.

Tudi Harri Jones je napisal lepo vrsto knjig, predvsem novel in romanov. Vse so pisane v waleškem jeziku.

»V tem jeziku pišem zato, ker je to moj jezik, jezik moje družine, mojih staršev, mojih zapažanj in izkušenj, ki mi odpira svet pred očmi. Jezik, ki ima tako močno tradicijo kot waleški, mi povsem omogoča zadovoljevanje vseh mojih kreativnih in intelektualnih potreb.«

»Yakhidda, Harri, na zdravje.« pravim in trkneva s čašama, v katerih je vino, ki ga je Harri prinesel iz Bretonskega, kjer je spoznal »bretonske manjšine« v Franciji.

»Meni ni treba vedno poudarjati, da sem Valižan. To potrjuje že moj jezik. In nikar ne mislite, da rje ta jezik kaj omejuje. Waleški pisatelj, ki piše v angleščini, je čisto omejen s svojim podzavestnim hotenjem — in na to se kot psihater malce spoznam — ki ga sila, da dokazuje, da je Valižan — in zato piše samo o Walesu. Pisatelj, ki piše v waleškem jeziku, pa lahko piše tako o Walesu kot o Jugoslaviji, Kongozanih, Baskih... Naš jezik pa sam po sebi govori, da smo Valižani.«

Se imate za enega od nosilcev se-

danega narodnega prepoveda v Walesu?

»Da, sedaj spet govorimo o renesansi waleške literature, o kulturnem prepovedu, čeprav v našem kulturno-gospodarskem razvoju pravzaprav nikoli ni prišlo do preloma, zastoja. To predvsem velja za poezijo. Če pa hočemo živeti v močni, neodvisni deželi — in to hočemo — potrebujemo tudi močna, prožna dela, izvirne romane, novele, igre... V tem smislu pa smo vsekakor sredi na novo zagnanega presnavljanja. Romanopisec Kelti nikoli nismo bili kdovekak dobri. Premalo smo poznali strukturo in slog romana. Zdaj oboje spoznavamo, se učimo in pišemo.«

Perspektive avtonomije

Glyn Jones piše v angleščini, vi v waleškem jeziku. Kakšna je po vašem mnenju pravzaprav vloga jezika v sedanjem gibanju za waleško avtonomijo?

»Naše narodnostno gibanje v primerjavi s škotskim in veliki meri temelji na naši waleški kulturi, njeni tradiciji in sedanjem ustvarjanju, čeprav seveda ne smemo zanemarjati tudi škotskega gospodarskega faktorja, naših waleških jeklarn in rudnikov. Naše gibanje pa hkrati izvira iz boja — in se tudi razvija v boju — za waleški jezik. Pisatelj, ki piše v waleškem jeziku, se samo z njegovo uporabo ta jezik krepi in ga varuje pred propadom, ki mu grozi zaradi pritiskov angleškega jezika v vseh naših institucijah. Waleški pisatelj je hoče noče tudi povezan s politiko. Je angažiran, saj mu je waleški jezik orodje v boju za narodno bit. Da, nam je jezik orodje. Nekaterim je seveda samo orodje.«

Hodili ste v angleške šole. Bi lahko pisali v angleščini?

»Ne, premalo ovladam umetnost angleškega besednjaka, da bi mogel pisati v angleščini. Sem kot kipar, čigar poglavitna tvarina je kamen. Lahko bi naredil bronast odliček svoje stvaritve, bron kot osnovnega sredstva za svoje kreativno delo pa ne bi mogel uporabljati.«

Kaj mislite o tistih waleških pisateljih, ki pišejo v angleščini?

»Poskušam jih razumeti. Nobenega sovraštva ne čutim do njih. Skušam razumeti njihovo preteklost, pritisk, ki so ga doživljali ljudje predvsem v jugovzhodnem Walesu... Torej ne gre za to, da bi — v večini primerov — ti pisatelji izdali waleški jezik. Pomlujemo pa jih, to pa, ker se v hotelu, da bi dokazali svoje valizanstvo, v očeh angleških kritikov kot ozki, zakotni in provincialni pisatelji.«

Ste nacionalist?

»Perspektive naše waleške avtonomije vidim v rasti tako političnih kot gospodarskih in kulturnih institucij... Trdim, da bo sedanje nenasilno gibanje v naslednjih treh letih privedlo do nekakšne samostojne vlade in parlamenta v Cardiffu. Gre pa, kot sem dejal, predvsem za institucionaliziranje, uradna potrditev vsega waleškega, vsega tistega, kar je tukaj že vesko živelo: naš jezik, naša beseda, naše roke... V zahodnem kapitalističnem sistemu potrebuje narod institucije za zaščito svojega obstoja...«

Bo nekeje v prihodnosti Walesa obveljala tudi »institucija«, ki bo črno na belem potrjevala, da ima »waleški zmaj« dva jezika? Ali pa morda tega potrdila, ne bo treba, ker enega (Harrijevega? Glynovskega?) jezika ne bo več?

Mitja Meršol

Španija na prelomnici (2)

Junta — novo jedro opozicije

„Mi se bomo pogajali s tistim, ki bo imel v rokah dejansko oblast“

Od našega pariškega dopisnika

»Politični režim španske države, ki je izšel iz rezultatov državljanske vojne in se je s sistematičnim uveljavljanjem politike, ki je bila v bistvu nadaljevanje državljanske vojne z drugimi sredstvi, ohranil do danes kot osebna diktatura generala Franca, se bliža koncu.« S temi besedami se začne deklaracija, ki jo je 3. julija letos objavilo hkrati v Parizu in Madridu vodstvo komaj ustanovljene »junte democratice« — demokratske junte.

Junta, ki sta jo v Parizu na tiskovni konferenci predstavila generalni sekretar KP Španije Santiago Carrillo in nekdanji urednik dnevnika »Madrid«, liberalni katoliški monarhist Rafael Calvo Serer je objavila program v dvanajstih točkah, v katerem se zavzema predvsem za ustanovitev začasne vlade, ki bi zamenjala sedanjo in dala vsem Špancem, starejšim od 18 let, vse demokratske in politične svoboščine; za popolno amnestijo političnih zapornikov; za legalizacijo vseh političnih strank brez izjeme, za sindikalne svoboščine, pravice do stavke, združevanja in mirnih manifestacij; za svobodo obveščanja, za politično nevtarlnost oboroženih sil; za priznanje politične osebnosti galejskega naroda; za ločitev cerkve od države. To so osnovne točke tega programa, ki predlaga, naj bi v dvanajstih do osemnajstih mesecih od dneva, ko bo obnovljena demokracija demokratske svoboščine, organizirali »javno konzultacijo«, na kateri naj bi Španci odločili, kakšen ustavni red želijo.

Tri junte točke

Skratka, predlogi junte vsebujejo dve osnovni fazi: prvič, obnovitev politične svobode v državi, in drugič, referendum z osnovnim vprašanjem »monarhija ali republika«. Juan Carlos ima samo dve možnosti, »se večkrat slišal v opozicijskih krogih v Madridu.« Lahko poskuša utrditi svojo oblast z nadaljevanjem sedanjega režima. To je prva možnost. Druga je, da gre s krono pred ljudstvo in prosi za zaupnico. Če jo bo dobil, bo lahko ostal na prestolu. Če ne, bo seveda šel. Toda ta druga možnost vsebuje alternativno oziroma dve rešitvi: če pa se bo prine odločil za prvo možnost, torej za nadaljevanje diktature, bo izgubil oblast v vsakem primeru.

Čeprav se je politični proces v Španiji v zadnjih mesecih začel hitreje odvijati, tako daleč še nismo. Demokratska junta bo pred tem soočena z drugimi problemi. Njen predstavnik v Madridu, ki seveda dela v ilegali, meni, da je treba poudariti v zvezi z dosedanjim delom junte predvsem tri točke: »Prvič, v junti sedijo zdaj za isto mizo ljudje, ki predstavljajo industrijo, nacionalno gospodarstvo, torej predstavniki desnih slojev, in komunisti. To je velik uspeh, kajti osnovna naša filozofija je bila, da moramo povezati antifrankistično desnico — ne mislim samo na politično, ampak tudi socialno desnico — s KP. To se nam je posrečilo. Drugič, program 12 točk so sprejele vse skupine v junti in je okrog njega združena skoraj vsa opozicija. In tretjič, zdaj poskušamo organizirati strukturo demokratske junte v španski državi. Demokratska junta ne sme biti nekakšna superstruktura, ampak samo vrh piramide, ki bo sponel na delu baze. Zato zdaj organiziramo junte v provinciah — imamo jo že med drugim v Andaluziji, Galiciji, na Kanarskih otokih, Balearih — in potem navzdol, v mestih, tovarnah, ministrstvih, bankah, v vojski...«

Tudi drugi ljudje, ki niso v junti, pač pa sodelujejo z njo, so potrdili, da so v junti vplivni ljudje iz industrije in bančništva. To pomeni, da junta zajema celotni spekter družbenih slojev. Prav to je očitno tisto, kar se zdi političnim krogom, ki so na oblasti, najbolj nevarno in zato poskušajo zabiti klin med komuniste in druge. A kdo so ti drugi? Ker je junta, ki ima sedež v Madridu, slej ko prej v ilegali, je nemogoče neizpodbitno oceniti razmerje moči med skupinami, ki so se ji pridružile, vendar se vse ocene ujemajo v mnenju, da je komunistična partija daleč najmočnejši element demokratske junte. Tako v krogih nekomunistične levice kakor tudi v mešanih protifrankističnih opozicijah se vedno priznavali, da je KP Španije najbolje organizirana in strukturirana opozicijska sila — in od tod očitno realistično spoznanje, da po padcu frankizma v Španiji političnega življenja ni mogoče organizirati brez komunistov. Mnenje, ki ga seveda ne delijo vsi.

Tudi v nekaterih skupinah nekomunistične opozicije je še vedno močno zakoreninjen antikomunizem in mnenje, da bi komunisti v vladi pomenili nevarnost za demokracijo. »Očitno je, da utegnejo mnogi misliti — in to tudi da torej ne bi bila pripravljena trajno spoštovati večstrankarskega sistema ter svobodnih volitev,« pravi Ramon Tamames, eden od najugled-

nejših španskih ekonomistov in zgodovinarjev, avtor »Uvoda v špansko ekonomijo« in »Republika — Francova doba«, debele knjige o zadnjem obdobju španske zgodovine, ki je dvignila mnogo prahu v Madridu zaradi avtoritativne nenaklonjenosti caudillu. »Bolj konkretno bi lahko rekli — in to se pogosto tudi govori — da hoče KPS prejeti ali slej uveljaviti diktaturo proletariata, kar bi pomenilo smrt formalnih svoboščin in ukinitve ostalih strank... V resnici nam vsebinska analiza brž pokaže, da je ta možnost zelo malo verjetna.«

Kako prevzeti oblast?

Tamames opira svojo trditve na analizo sedanjega stanja v komunističnih partijskih zahodne Evrope in seveda v Španiji. Njegov — in ne samo njegov — sklep je, da so komunisti v vsej zahodni Evropi sprejeli strategijo zakonitega prevzema oblasti v okviru sistema meščanske parlamentarne demokracije. Znano je, da Carrillovi komunisti v tem pogledu najmanj ne zastajajo za Francozi in Italijani in prav zato je v Madridu tako težko najti koga, ki bi res verjel policijski kombinaciji o komunistično-baskovski teroristični zaroti. To seveda ne pomeni, da policijska inčena ni naltela na odmer v konservativnih in politično neosveščenih slojih.

Verjetno je prisotnost komunistov v junti eden od pomembnih razlogov za to, da se doslej tej organizaciji ni so priključile vse opozicijske skupine. Ta element je nedvomno močno prisoten pri krščanskih demokratih, točneje pri tistih skupinah, ki so v opoziciji, kajti krščanske demokrate najdemo tudi v vladi kot v opoziciji in tudi sredi med obema. Ruiz Gimenez, bivši Francov minister, ki vodi eno od važnejših opozicijskih struj krščanske demokracije, se, kot pravijo tukaj, obotavlja, ker se boji premoči komunistov, ki jih ni nikdar ljubil. Razen tega je njegova pozicija nejasna, saj je še nedavno tega trdil, da ne more delovati proti človeku, ki mu je nekoč služil in ga kot osebnost še danes spoštuje.

Druga pomembnejša opozicijska skupina, ki se je priključila junti, je PSOE (Partido Socialista Obrero Español), »leva« socialistična stranka, ki trdi, da je ustanovitev junte preuranjena in obžaluje, da pred njeno ustanovitvijo ni bilo dovolj posvetov z drugimi silami opozicije. Socialisti so objavili kmalu po ustanovitvi v začetku septembra v Madridu svoj program demokratizacije, ki se v bistvu

ne razločuje od programa demokratske junte. »Mi imamo stike s predstavniki drugih opozicijskih skupin,« nam je rekel predstavnik junte, »in upamo, da se nam bodo naposled pridružile.«

Za zdaj so v junti poleg predstavnikov KP socialni demokrati (partido socialista Popular), karlisti, nekateri elementi katoliške in monarhistične opozicije, predstavniki »delavskih komisij«, tajnih sindikatov, v katerih prevladujejo komunisti, ter nekaterih pokrajinskih skupin in strank iz Katalonije in od drugod.

Seveda ni mogoče, da si ne bi postavili vprašanja, kako namerava junta sprožiti demokratizacijo v državi, z drugimi besedami, kako namerava prevzeti oblast. Po nekaterih informacijah je mogoče sklepati, da v junti kot tak — razen komunistov — ni dovolj razvit analitični dialog, na osnovi katerega bi lahko izdelali dolgoročno strategijo in napravili spisek prioriteten ciljev. To seveda ne pomeni, da junta nima taktičnega načrta, ki pa je iz razumljivih razlogov zavil v meglo nejasnosti.

Kot pravijo predstavniki junte sami, komunistična partija Španije v pozivu centralnega komiteja, ki je bil objavljen julija, med Francovo boleznijo, poziva k »splošni stavki, s katero bi vsi Španci, ne glede na njihovo razredno pripadnost, izrazili voljo, da uveljavijo pravico odločati o lastni usodi«. Splošna stavka po Francovi smrti je stara zamisel KP Španije, o kateri pa se je zadnja leta manj govorilo. Gotovo je, da bi bila splošna stavka učinkovit pritisk na režim, vprašanje pa je, ali bi bilo mogoče stavko, ki bi res zajela vse sektorje gospodarstva, organizirati.

Kot vsako leto jeseni, je tudi letos Španijo stislo močno socialno gibanje, ki je tokrat zajelo še več podlaj kot prejšnja leta, ker se je gospodarski položaj v zadnjih mesecih poslabšal. Turizem, ki je nenadomestljiv vir deviz, je letos prizadet zaradi mednarodne gospodarske krize. V prvih osmih mesecih letošnjega leta je bilo v Španiji skoraj za 10 odstotkov turistov manj kot lani in računajo, da bo do konca leta dohodek enak lansnemu, kar pomeni, da bo, glede na zvišanje cen, realni dohodek vsaj za 15 odstotkov nižji. Cene so se namreč od julija lani do julija letos zvišale za 15,2 odstotka, medtem ko računajo, da bo letošnja stopnja inflacije blizu 20 odstotkom.

Primanjkljaj v zunanji trgovini je bil letos raven v prvem polletju še enkrat večji kot lani in napovedujejo, da se bo do konca leta povzpela na 7,5 milijarde dolarjev. Primanjkljaj v tekoči plačilni bilanci pri-

bi znašal 2,5 milijarde dolarjev, devizne rezerve, ki so lani znašale 7 milijard dolarjev, pa se bodo predvidoma zmanjšale za celo milijardo. Razliko od 2,5 milijarde do 1 milijarde naj bi kril dotok tujega kapitala. Vendar je v Madridu slišati, da se je tuji kapital v zadnjem času začel umikati in da kdor le more, pošilja denar čez mejo. To bi bil hkrati z upadanjem turističnega priliva za Španijo hud udarec, kajti brez velikih deviznih dohodkov bi devizne rezerve naglo skopnele in s tem bi se tudi močno zmanjšale možnosti za najemanje tujih kreditov.

Potrošništvo iz obeh vidikov

»El Corte Ingles«, »Galerias Preciados« — kjer smo se po neprijetnem naključju znašli na razstavi domače obrti in spominkov skupaj s plejado vzhodnoevropskih držav — ter druge velike in male trgovine z bleščecimi imeni so sicer še vedno vsako popoldne nabito polne, čeprav cene v povprečju naglo dohitavajo pariske. Toda ekonomske konjunkturalne statistike vendar kažejo, da se proizvajalcem potrošniškega blaga kopičijo zaloge. V SEATU, veliki avtomobilski tovarni v Barceloni, ki zalaga španski trg s »pošpanjenimi« fiat, imajo menda na zalogi 100.000 vozil, kot piše ekonomski tednik »Cambio 16«. Prva znamenja stagnacije, oziroma točneje stagflacije, se pravi, zastoja, kombinirane z visoko inflacijo, se počasi kažejo v gradbenstvu in proizvodnji industrijske opreme, vendar je to po mnenju ekonomistov predvsem zato, ker so v teh gospodarskih vejah narajala vezana na dolgoročne pogodbe, tako da je zdaj mogoče slutiti bližajoči se zastoj predvsem po manjšem številu naročil.

Socialna jesen bo torej letos vroča, in ker so stavke v Španiji z zakonom prepovedane, je vsaka prekinitev dela tudi politično dejanje, zlasti še, ker večino stavk organizirajo ilegalni sindikati, tako imenovane delavske komisije. Od tod do trditve, da je špansko delavstvo pripravljeno na splošno stavko je korak, ki bi ga težko napravili brez tveganja. Opozivalci v Madridu opozarjajo, da je večina stavk izključno sindikalnega značaja. Se pravi, da se delavci borijo za višje plače in boljše delovne razmere, pri čemer najbolj zaupajo vodstvu delavskih komisij, ki jim je bliže, ker resnično predstavljajo delavce v podjetju, medtem ko so v tako imenovanih podjetniških svetih, »jurados de empresas«, predvsem ljudje, ki jim bolj zaupa vodstvo

podjetja kot delavci. Drugo, kar je pomembno pri ocenjevanju možnosti za splošno stavko, je dejstvo, da je povprečen Španec v zadnjih letih dosegel določeno življenjsko raven, ki je precej višja kot nekoč, in tega ne bi rad postavil na kocko. »Mnogi Španci sanjarijo o ameriškem načinu življenja, kakršnega vidijo v filmih in na televiziji,« mi je rekel kolega iz madridskega dnevnika. »Boje se torej pretresov, ki bi lahko zavrli naraščanje standarda.« Toda urednik znanega tednika misli, da je treba potrošništvo ocenjevati iz dveh vidikov. »Življenjske ravni ne moremo soditi samo po mestih,« pravi. »Na deželi so ljudje veliko revnejši. Toda najsi je hiša še tako rečna, nasji vsi spijo na tleh, na strehi je televizijska antena. To pomeni, da ljudje vsak večer gledajo televizijo, ki vnaša v njihovo življenje utrineke iz nedosegljivega sveta. Nekateri to privlačijo in si poskušajo vsaj delček tega pridobiti. Toda drugi se predvsem sprašujejo, zakaj lahko del Špancev živi tako, kot oni nikoli ne bodo mogli...« Z bolj učenim besedami bi lahko rekli, da se sprašujejo, zakaj niso v večji meri udeleženi pri razdalji nacionalnega dohodka.

Slika torej ni črnbela in vprašanje, ali bi splošna stavka uspela ali ne, je torej umestno. Kajti če naj bi bila splošna stavka prelom s frankizmom, bi morala zajeti res vse gospodarske veje. Polovici ali neuspela stavka bi se lahko sprevrila v nasprotje, kajti zelo verjetno ali vsaj zelo mogoče je, da bi jo Francovi nasledniki izkoristili kot povod za učvrstitve diktature in represalije zoper opozicijo.

Sicer pa je iz pogovorov s člani junte mogoče razbrati, da namerava junta ukrepati elastično, glede na okoliščine v določenem trenutku. »Mi se bomo pogajali s tistim, ki bo imel v rokah dejansko oblast v tistem trenutku,« pravi besednik junte v Madridu. »Seveda pa se hočemo pogajati s pozicijo moči, tako da bomo lahko vplivali na razplet dogodkov.« Trenutno se zdi, da junta še ni dovolj močna, da bi lahko že zdaj uspešno začela taka pogajanja. Slišati je sicer, da imajo člani junte stike z nekaterimi visokimi osebnostmi iz sedanjega režima. Toda v splošnem ni bila prava katastrofa, če bi Franco umrl prihodnji teden, kajti mislim, da opozicija še ni dovolj organizirana,« mi je rekel eden izmed dobro obveščenih političnih opazovalcev v Madridu. »Vendar demokratska junta dozoreva in mislim, da se bo v prihodnjih mesecih okrepila.«

Andrej Novak

Mišične bolezni po svetu in pri nas

Ali se že približujemo etiološkemu zdravljenju?

Ob pravilni zdravstveni oskrbi nekaj let dlje na nogah

Mišica se krči, otrok dvigne glavo in shodi z nerodnimi, negotovimi koraki, spremljajo ga ljubeče oči staršev. Tako začne odkrivati mali svet otroške sobe, čez čas bo odkrival svet, v katerega bo vstopil kot mladenič. Žal ni vedno tako in mnogo jih zastane v razvoju gibanja. Eni že kot novorojenčki, drugi takrat, ko začnejo brčati žogo ali hoditi v šolo. Se te da opaziti, da zmorejo manj kot njihovi vrstniki. Ni bolečin, pravzaprav ni nobene bolezni in vendar začnejo mišice na mah iz neznanih razlogov postajati čedalje bolj slabotne in čedalje manj jih je. Bolezen lahko, hitreje ali počasneje, pozroči celo smrt sicer duševno zdravega bolnika.

Prav to je bila osrednja tema tretjega mednarodnega kongresa za mišične bolezni, ki je bil od 15. do 21. septembra letos v Newcastlu v severovzhodni Angliji.

Kakšno vlogo ima živčevje?

Mišične in živčno-mišične bolezni so se do nedavnega zavzemale le malo prostora v učbenikih za nevrologe, za otroške in druge specializirane zdravnike. Ne samo da je šlo za bolezni, o katerih se je malo vedelo, tudi tedaj, če so katero od bolezni spoznali, si je marsikdo mislil, da je to spoznanje samo pre malo, ko pa medicina ne ve, kako bolezni zdraviti.

Res so ob koncu 19. stoletja tedaj glavni evropski zdravniki opisali večino danes znanih bolezni, tudi mišičnih. Toda sledilo je obdobje, ko je zdravljenje nekaterih bolezni, npr. infektivnih, močno napredovalo, pri mišičnih in živčno-mišičnih boleznih pa smo zdravniki in družba hudo usodo bolnikov zanemarjali ter jih pustili, da to usodo delijo z družino. Z razvojem družbe se je stališče do teh bolezni spremenilo. Danes jim niso posvečena samo poglavja v učbenikih, ampak obstajajo že številna samostojna dela, ki obravnavajo to problematiko. Raziskovalno delo se širi, vedno več znanstvenikov se zanaša za to področje medicine.

To je pokazal že prvi mednarodni kongres za mišične bolezni pred pet-

mi leti v Milanu, ki se ga je udeležilo več kot sto aktivnih raziskovalcev z vsega sveta. Se bolj pa je bilo to očitno na drugem, večjem mednarodnem kongresu v Perthu v Avstraliji 1971. leta, po katerem so bili objavljeni številni rezultati kliničnih raziskav o etiologiji, patomorfologiji, biokemiji, elektrofiziologiji in genetiki mišičnih bolezni. Prof. B. Kakulas z inštituta za patologijo medicinske fakultete v Perthu pa je izdal obsežni del o temeljnih raziskavah in kliničnem študiju mišičnih bolezni, s prispevki o morfoloških, biokemičnih in imunoloških pogledih na to skupino bolezni. Pomembna ugotovitev na tem kongresu je bila, da so se s temeljnimi raziskavami mišičnih bolezni začeli ukvarjati številni novi raziskovalci in da so bile vpeljane nove raziskovalne metode. Tedaj je prišlo tudi že do znatnega napredka pri ugotavljanju in zdravljenju nekaterih mišičnih in živčno-mišičnih bolezni, kot so vnetne mišične bolezni in myasthenia gravis. Poudarjen je bil pomen genetskega svetovanja in nege bolnikov pri zdravstveni obravnavi teh bolezni, posamezni raziskovalci pa so opozarjali na potrebo, ugotoviti vlogo živčevja v nastanku mišičnih bolezni.

Oba prejšnja kongresa je presegel letošnji kongres v Newcastlu, tako po zanimanju — udeležilo se ga je več kot 400 zdravnikov iz 50 držav — se bolj pa po obsežnosti tem, ki so bile na programu.

Dosedanje raziskave mišičnih bolezni so namreč pokazale potrebo po poglobljenih študijah in po postavitvi konkretnih vprašanj, predvsem kakšne so trofične povezave med živcem in mišico, kako mišične celice in mišice nastajajo, kaj je vzrok Duchennovi mišični distrofiji, ki je ena od najhitreje napredujočih mišičnih bolezni, dalje kaj vemo o spinalnih mišičnih atrofijs, kaj vemo novega o bolezni myasthenia gravis.

Zasluge dr. J. Waltona

Newcastle, ki mu je bila letos zaupana gostiteljska vloga, je pomembno medicinsko središče z medicinsko fakulteto. Leta 1962 je bila zgrajena posebna bolnišnica za mišične in živčno-mišične bolezni, ki je bila doslej že večkrat razširjena. Bolnišnica ima zdaj vloga centra za raziskovanje teh bolezni v Veliki Britaniji. V centru deluje več raziskovalnih laboratorijev in klinika za diagnosticiranje in zdravljenje bolnikov. Tu se zadnjih deset let

zbirajo mladi in starejši izkušeni raziskovalci z vsega sveta, da se seznanijo s tekočim delom ali pa za določeno časovno obdobje v raziskovalni program laboratorijev. Center ima zaslug za večino odkritij, ki so jih v Veliki Britaniji dosegli v minulem desetletju pri raziskovanju mišičnih bolezni.

Tretji mednarodni kongres za mišične bolezni je organiziral profesor nevrologije in dekan newcastlske medicinske fakultete dr. John Walton, ki idejno in strokovno vodi britansko združenje za mišično distrofijo. S svojo osebnostjo je pritegnil k sodelovanju marsikaterega družbenega delavca, umetnika, zdravnika in raziskovalca. Ti so mu pomagali k dobri organizaciji raziskovanja progresivnih mišičnih bolezni. Kljub tej široki angažiranosti je prof. Walton znan kot odličen zdravnik-nevrolog. Je tudi urednik uradnega strokovnega glasila svetovnega združenja nevrologov, ki izhaja že enajst let. Ob letošnjem kongresu za mišične bolezni je izšla tretja izdaja njegovega učbenika o skeletnih mišicah, v katerem 49 strokovnjakov obravnava anatomijo, fiziologijo, morfolologijo, elektrofiziologijo in klinične probleme mišičnih bolezni.

S prof. Waltonom sem se osebno seznanil pred osmimi leti na inštitutu za nevrologijo v Londonu na letnem strokovnem sestanku britanskega združenja za mišično distrofijo, ko sem bil med desetimi tujimi povabljenici, ki so se že tedaj ukvarjali s problematiko mišičnih in živčno-mišičnih bolezni.

Kako nadomestiti izgubljeno mišično moč?

Od sedmih dni, kolikor je trajal kongres, je bilo pet dni posvečenih delu. Od ponedeljka jutraj do petka zvečer so fiziologi, morfologi, biokemiki in genetiki z vsega sveta poročali in razpravljali o dosežkih raznih bioloških disciplin v raziskovanju vzrokov, nastanka in poteka progresivnih mišičnih in živčno-mišičnih bolezni in v iskanju novih možnosti za zdravljenje in nego obolelih.

Ob novih spoznanjih o dogajanju v tokovih notranjih živčnih vlaknov so razpravljali poudarjali pomembnost trofične, se pravi prehranske vloge živca pri njegovem delovanju na mišico, ter odkrivali možnosti bolezenskih dogajanj pri motnjah v teh strukturah. V predavanjih o nastajanju mišičnih celic (miogeneza) smo zvedeli,

kako bi lahko kontrolirali razvijajoče se mišične celice na raznih stopnjah njenega razvoja. V tem se najbrž skrivajo možnosti za uravnavanje ravnotežja med propadajočimi in obnavljajočimi se mišičnimi celicami. Pri Duchennovi mišični distrofiji so razpravljali o številnih možnih vzrokih ter ugotavljali vlogo prizadetosti živčevja in ožila v mišicah. Proučevali so tudi vlogo osnovnih molekularnih dogajanj, ki povzročijo morebitne bloke mišične moči pri tej bolezni.

Ponovno je bilo poudarjeno, da je spinalna mišična atrofija velika bolezenska skupina, ki jo ob pomanjkljivi diagnostiki lahko zamenjamo s pravo progresivno mišično distrofijo. Pri bolezni myasthenia gravis so prišli do novih, tehtnejših ugotovitev, kako in kdaj je potrebno odstraniti timus (priželjce) in kako izboljšamo stanje po operaciji. Številni strokovnjaki so poleg tega poročali, da je namesto s protigimnom in snovmi s podobnim učinkom boljše uporabljati zdravila, ki spreminjajo imunobiološke reakcije v človeškem telesu. Omenili so kortikosteroide in imunosupresivne snovi.

Pomemben del razprav je bil posvečen negi in ravnanju z bolniki. Govor je bil zlasti o tem, da se s pravosčasnim in pravičnim posegi prepreči nastajanje kontraktur in mnogih deformacij hrbtenice. Omenjeno je bilo, da zmožnost za hojo lahko podaljšamo za več let celo pri Duchennovi mišični distrofiji.

Soglasna ocena kongresa v Newcastlu je ta, da se je znanje o mišičnih boleznih zlasti v zadnjih letih zelo izpopolnilo, da je zato upravičen optimizem glede zdravljenja in da bodo morda strokovnjaki že na naslednjem kongresu, ki bo predvidoma čez tri leta v Buenos Airesu, odgovorili na katero od vprašanj, ki so ostala nerešena. Ni še npr. znano, ali naj izgubljeno mišično moč nadomestimo z »biološkimi« ali »tehničnimi« protezami, zatem kakšne terapevtske možnosti nam daje dejstvo, da bolezni ločeno napadajo ali fizično ali tonično mišičevje in da je mogoče s treningom pri zdravem človeku doseči spremembo v navedenih lastnostih mišičevja.

Prispevek naših raziskovalcev

Kongresa v Newcastlu se je iz Slovenije udeležilo sedem zdravnikov, ki se aktivno ukvarjajo s problemi mišičnih in živčno-mišičnih bolezni. Nekaj nam pove tudi podatek, da je Slovenija prispevala štiri raziskovalne poročila, ki so nastala v Ljubljani. Od teh sta dve poročili nastali v tesnem sodelovanju med inštitutom za klinično nevrofiziologijo v Ljubljani in laboratorijem za klinično nevrofiziologijo akademске bolnišnice v Uppsali na Švedskem, sodelovali pa so tudi zdravniki pediatrične in nevrološke klinike v Ljubljani. Bistveno za obe

poročili je, da so bili rezultati doseženi z zelo zahtevno mikroelektromiografsko tehniko, ko je obe sodelujoči instituciji že vrsto let uporabljata ne samo kot raziskovalno, temveč tudi kot rutinsko diagnostično metodo, kar se drugod po svetu še uvaža. S to tehniko so naši raziskovalci npr. pokazali, kako se z zaznavanjem električne aktivnosti iz posameznih mišičnih vlaken odkrijejo bolezenska znamenja tudi pri sicer zdravih sorodnih bolnikih, ki jih je prizadela myasthenia gravis.

Tretje poročilo iz Ljubljane prikazuje povsem pionirsko delo. Gre za odkrivanje znamenj obolelosti živčevja, s katerim čutimo, in sicer že takrat, ko znamenja še niso opazna. To nam omogoča mikroelektroencefalografska metoda, s katero lahko sledimo aktivnosti posameznih živčnih niti, ki prenašajo informacije iz kožnih čutil proti drugim delom živčevja. Opozorili smo dalje na pomen sprememb v hrbtenjači mišično in živčno-mišično obolelih.

V zadnjem poročilu smo prikazali sedanje epidemiološko stanje pri nas v Sloveniji ugotovljenih primerov dednih progresivnih mišičnih in živčno-mišičnih bolezni. To poročilo je rezultat v zadnjih dveh letih opravljenega dela, ki poteka ob finančni podpori republiške skupnosti otroškega varstva in društva mišično in živčno-mišično obolelih.

prof. dr. Milan R. Dimitrijević

Hematologija - nova znanost

Ni višje, boljše in slabše krvi

Pregled krvi spreminja naše predstave o rasah

Kaj je rasa? Od kod izhaja naša rasa? Od kod izvirajo Baski, od kod so Gvajaki, belci Indijanci v Paragvaju? Antropologi poskušajo odgovoriti na mnoga vprašanja. Ker pa nimajo zadostnih dokazov, oblikujejo teorije, v katerih ne manjka ugibanja in domisljije, piše »Science et Vie«.

Mar so torej obsojeni na večno preudarjanje, ne da bi prišli do konca? Ne, kajti nova znanost, imenovana hematologija, jim bo omogočila, da bodo skozi noč časa pluli s kompasom in ne na slepo srečo. Tako bodo razvozili skrivnost o izvoru ljudstev, o selitvah in o sorodstvu med zelo oddaljenimi skupinami prebivalstva.

Etimološko je hematologija znanstvena panoga, ki proučuje dedne značilnosti krvi. Te značilnosti, ki jim pravimo tudi krvni faktorji, imajo tako krvnečake kakor serum. Nastali so jih že več sto, vsako leto se prejšnjim pridruži nekaj novih. Samo pri rdečih krvničkih jih je skoraj že tristo.

Najbolj znani so antigeni A, B in O, ki jih je v začetku stoletja odkril avstrijski imunolog Karl Landsteiner. Tu je rhesus faktor, tu sta faktorja M in N pa še kup drugih, ki imajo pomembno vlogo v življenju rdečih krvničk. Hemoglobin skrbi za prenos kisika po organizmu. Pri belih krvničkih so glavni faktorji iz sistema HLA (krajša za angleško oznako »človeški levkocitni antigeni«), ki ga je odkril francoski imunolog Jean Dausset.

V skovrci je cela vrsta imunoglo-

bulinov (sistem Gm, ki je med njimi najbolj znan, je sestavljen iz vsaj 25 faktorjev), pa haptoglobini in transferrini. Več encimskih skupin nadzoruje bioenergetske procese, potrebne za življenje.

Vsi ti krvni faktorji imajo genetično bazo v tem smislu, da njihovo sintezo nadzorujejo geni v molekuli deoksiribonukleinske kisline (DNA), ki jo vsebujejo hromosomi. Ker je DNA nosilka dednosti, prehajajo ti faktorji nespremenjeni iz rodu v rod. Seveda so včasih tudi izjeme.

Ker so krvni faktorji pod nadzorom enega samega in ne več genov, kot je to pri drugih faktorjih dednosti v organizmu, je njihovo sled mogoče spremljati od generacije do generacije.

S krvnimi faktorji je mogoče posameznika natančno označiti in prodreti v skrivnost njegovega izvora. Dajmo se takšno analizo večjih skupin prebivalstva se dajo ugotoviti »prstni odtisi« tega ali onega naroda. Seveda je treba upoštevati, da se sestava krvi razlikuje od posameznika do posameznika, od enega naroda do drugega ter z etičnega stališča od skupine do skupine in da torej ni višje, boljše in nižje, slabše krvi.

Hematologi že rišejo človeško drevo življenja in sledijo spremembam v krvi kot življenjskem soku. Zemlja, katere starost ocenjujejo na štiri milijarde let, je bila že star temelj takrat, ko so se — pred 70 milijoni let — pojavili prvi primati.

Davne opice so se postopno razvijale, približno pred 30 milijoni let so iz njih pognale veje za razvoj člove-

ka. Pri pregledu krvi potomcev teh fosilnih opic ugotavljajo raziskovalci naraščajočo zapletenost sestave krvi. Na zapletenost in zaokroženost pomeni razvoj v času,« sodi Yves Coppens, namestnik ravnatelja pariškega antropološkega muzeja.

Lemuri, pol opice, ki živijo na Madagaskarju ter v Afriki in Maleziji, nimajo sistema A, B in O. Pri nekaterih opicah novega sveta so odkrili ta sistem samo v slinastih izločkih, ne pa tudi v rdečih krvničkih. V tej obliki ga zasledimo pri morskih mačkah in pri pavijanih. Samo šimpanzi, gorile, orangutani in ljudje imajo v rdečih krvničkih faktorje A, B in O.

Faktorje najdemo pri vseh človeških skupinah, seveda različno porazdeljene. Primer kot posebnost: skoraj vsi Indijanci Srednje in Južne Amerike imajo krvno skupino O. Raziskovalci te enotnosti so sprva mislili, da so se v Ameriki najprej naselila številna majhna azijska plemena s skupino O. To ni verjetno. O azijskem izvoru ameriških Indijancev sicer ni dvoma, vendar se najde na Daljnem vzhodu veliko ljudi s skupinoma A in B.

Verjetnejša se zdi razlaga Jacquesa Ruffieja, predstojnika hematološke stolice na francoskem kolegiju: »Pri ameriskoindijanskim plemenim smo ugotovili precej protiteles za A in B. Po moji presoji je to v zvezi z okoljem in z načinom prehrane pri teh plemenih. Geni A in B bi torej utesnili biti izločeni v korist gena O.«

Pri avstralskih domačinih in pri severnoameriških Indijancih naletimo

na skupino O in A, vendar pri prvih ni skupine B in pri drugih ne skupine AB. Nasprotno je gen B zelo pogost v srednji Indiji in v Sibiriji, njegova pogostost pa se zmanjšuje, bolj ko se približujemo Evropi ter Srednji in Južni Ameriki.

Skratka, sistem A, B in O je skupna značilnost človeškega rodu, vendar priča o zelo davnem sorodstvu.

O sistemu rhesus lahko rečemo, da se je pojavil približno pred 30 milijoni let. Najdemo ga pri človeku in včasih pri drugih primatih, čeprav v poenostavljeni obliki. Ponekod nadzoruje rhesus en sam gen, drugod sta dva, pri človeku pa trije.

Skrivnost belih Indijancev

Pred približno 10.000 leti so iz debla pognale tri debele veje. Človek, čigar prabrarje ne poznamo, je šel v »barbarstvo«, iz katerega se je prikazal v treh različnih barvah: v črni, rumeni in beli. Takrat je živel že na velikih zemljepisnih prostranstvih. Vsaka izmed treh ras ima svoj faktor: belci faktor Kell, črni Sutter, rumeni ljudje s Daljnega vzhoda in razna ameriskoindijanska plemena pa faktor Diego, ki dokazuje, da ameriški Indijanci izvirajo z azijskega Daljnega vzhoda.

Profesor Ruffie sodi, da je bil faktor Diego prvotno značilen za prebivalce srednje in severne Azije. Ti ljudje so se potem selili v dve smeri: ena skupina čez Behringovo ozemje v Ameriko, druga pa proti azijskemu jugovzhodu. Davni prebivalci s faktorjem Diego so se srečevali z ljudmi, ki so imeli Diego — in ki so prišli predvsem s Tajskega; to je razlaga za postopno zmanjševanje faktorja Diego od severa proti jugu vzdolž obal Kitajskega morja.

V zgodovinski dobi so se krvne formule nadalje zapletale, nekateri krvni faktorji so se pojavili v določeni delih sveta. Na faktor UL — a nato kmalu skoraj izključno le v severni Skandinaviji, prebivalci južnega dela tega polotoka pa ga nimajo. Spreminjajoči se hemoglobin LH-B-E se pojavlja pri Khmerih in dokaj natančno označuje meje njihove nekdanje države.

Potemtakem gre za pravi zgodovinski mejni kamen. Na hemoglobinski različek HbC naletimo samo med pre-

bivalstvom visoke planote ob Volti, drugi prebivalci črne Afrike pa imajo hemoglobin HbS. Nosilci tega hemoglobina imajo rdeče krvničke deformirane v obliki srpov, kar pomeni hudo anemijo, imenovano tudi siklemija. V zameno za to pomanjkljivost so ti ljudje zaščiteni pred močvirsko mrzlico, medtem ko prebivalci Volte niso.

Nazvočnost istih krvnih faktorjev pri ljudeh, ki živijo zemljepisno daleč od sebe, je lahko dokaz njihovega davnega sorodstva. Primer: profesor Ruffie in njegova sodelavka M. Blanc sta ugotovila, da imajo Baski in Kurdi iste krvne faktorje Gm. Takšnega naključja vsaj doslej še niso odkrili nikjer drugje.

Leta 1960, torej pred Ruffiejevim raziskovanjem, je predstojnik etno-muzikološkega inštituta Marcel Duboisova odkrila sorodnost med baskovski in turško glasbo. Kurdistani je kot zemljepisno področje razdeljen med Turčijo, Sirijo, Irak in Iran. Glasbeni ritmi, ki ga uporabljajo Turki, je označil kot »aksak«, baskovski pa kot »zorricok«. Naslednji dokaz: jezikoslovci so odkrili podobnost med baskovskim in kavkaškim jezikom.

In zdaj skrivnost Gvajakov, belih Indijancev in Paragvajev, katerih izvor je bil doslej velika uganka. Gvajaki, bradati z azijskimi potezami, ki jih pri drugih ameriških Indijancih ni, so potomci Vikingov, ki so se po ugotovitvah profesorja Jacquesa Mahieuja, antropologa na univerzi Buenos Aires, v desetem stoletju izkrcali v Južni Ameriki. Ruskimi zapisi, ki so jih zasledili na glinastih posodah, ne dopuščajo nikakršnega dvoma o tem. Z zadnjim dokazom je postregla hematologija, ki je ugotovila sorodno kri. Tako pri Gvajakih kakor pri prebivalcih francoske Normandije ni faktorja Diego, pač pa je med tem prebivalstvom precej ljudi s skupino O.

Pregled krvnih faktorjev med prebivalstvom, ki ga klasična antropologija označuje za rasno enotno, je pokazal več podskupin, ki pričajo o prepletu več krvnih skupin v nedavni preteklosti. Tako so na primer saharška ljudstva dolgo veljala za saharško podraso, ki se je razvila iz mediteranske. »Domneva je napačna,« pravi profesor Ruffie, ki je štirinajst let proučeval razširjenost krvnih faktorjev v saharški prebivalstvu sestavljeno iz podskupin, ki so nastale ob treh selitvenih tokovih:

— Zelo staro paleonegrijsko prebivalstvo, ki je bilo osnova in katerega bolj ali manj čisti potomci so Haratin.

— Črnsko afriško prebivalstvo, ki je kasneje prišlo od juga in katerega sledovi so proti severu čedalje šibkejši.

— Trije selitveni tokovi belih ljudi, ki so prišli od vzhoda in se pomešali s črno osnovo.

Na bližnjem vzhodu je mediteranska rasa v semitski obliki tudi precej razdrobljena. Libanonci na primer nikakor niso genetično homogeni. Tam se najde cela vrsta drobcev, ki ustrezajo etnično-religijskim skupinam. To so pravi osamljenici, ki so navzlic dolgem sožitju ohranili kulturne in genetične posebnosti. Nasprotno pa arabški Beduini, veliki nomadi, ki spadajo v isti kulturni krog, kažejo presenetljivo genetično homogenost: vsi imajo iste krvne faktorje.

Pa Indija: pri Dravidih, uvrščenih v melano-hindujsko podraso, so epidemiološke raziskave pokazale krvne razlike med kastami, ki živijo druga od druge. Vse hematološke raziskave dokazujejo, da drevo človeškega rodu, ki se razvija, poganja čedalje tanjše veje.

»Človeških ras pravzaprav ni,« pravi Ruffie. »Če bi bile, ne bi mogli govoriti samo o treh, marveč bi jih bilo na desetine in celo več sto. Seveda pa to ne pomeni, da se bo človeštvo že jutri zlilo v eno samo raso.«

»Dandanašnji ni še nobeno prebivalstvo dokončno pomešano,« ugotavlja Ruffie. »Do združevanja ne prihaja po naključju, marveč pod vplivom kulturne danosti. Zemljepisne ovire izginejo, kulturne in socialno-ekonomske pa ostajajo in se ponekod celo krepijo. Posamezniki z močnim čutom za homogenost seveda ostajajo celo v velikih industrijskih mestih.«

Niti ameriški »topilnik« ni mogel povsem pomešati ljudi. Na kartotečnih listih transfuzijskih postaj v Manhattanu je označena razporejenost krvnih faktorjev glede na to, v katerem delu mesta je ta ali ona ambulanta: v Harlemu, v kitajski četrti ali na Peti aveniji. Če torej pogledamo na človeški rod iz ustrezne višine, ugotovimo, da ga ne sestavljajo tri klasične rase, marveč je mozaik rasnih podskupin.

Pierre Rossion

(foto: Joco Znidarčič)

Novi časi, nova vsebina

Čaršija nad čaršijami

Konji po sarajevski Baščaršiji ne peketajo več

Od našega sarajevskega dopisnika

Sarajevo, oktobra — Čeprav se Damask severa — tako so v minulim stoletju Turki imenovali Sarajevo, ki so ga po Carigradu imeli za najlepše evropsko mesto — s sodobnimi naselji širi na vse strani Sarajevskega polja, njegovo srce ostajajo nizke kolibe, bajtice in hišice, med njimi pa nekaj večjih kamnitih stavb, na vzhodni obali mesta ob Miljacki. To je po vsem svetu znana Baščaršija, čaršija nad čaršijami, na kateri so nekdo trgovci iz Izmirja prodajali imenitno svilo, Mlečani so razstajali napredaj svečnice izjemne lepote, izdelki iz sarajevske Baščaršije pa so romali po vsem svetu.

Toda od te zanimive četrti trgovcev in rokodelcev je ostalo bore malo iz starih časov. Ostala je sicer Gazihusrevbegova džamija, obnovili so Brusa-bezistan (pokrita tržnica, blagovnica), tudi Gazihusrevbegov beizistan, celo Morica-han (gostišče s prenočišči), ki je zadnji karavanseraj (gostišče za karavanske potnike) na Balkanu. Toda Baščaršija ne bo nikoli več tisto, kar je bila pred vdomom Avstrije v Bosno in Hercegovino. Novi časi so ji vtisnili novo dušo. In morda je tako prav, čeprav Sarajevčani iščejo na vse kriplje sredstva za verno zgodovinsko obnovo Baščaršije.

Obriti se menjajo s časom

Na Baščaršiji je bilo nekoč 81 obrti, toda čas je opravil z arakičiji (izdelovalci kap), z bardakčiji (lončarji) in s havadžiji (rezalci tobaka). Včasih je kar 14 obrtnikov izdelovalo konjeniško opremo za enega jezdeca. Toda konji ne peketajo več po Baščaršiji (tudi motorna vozila ne smejo tja), pa tudi po Sarajevu ne več in tako so šle obrti v pozabo.

Čudovito šivanih bosenskih sedel ne potrebuje nihče več, zdaj sedlar namesto njih izdeluje torbice iz skaja, pasove, tokove za otroške pištole in podobno. Opank skorajda ni več videti na nogah, toda ta obrt se je obdržala zaradi tujcev, ki jih otipavajo, ko v grozdno visijo pred delavnico in stare Nemke malce histerično vreščijo: »Ach, so originali!»

Tudi za izvezeno telovnike, ki so del narodne noše, ni bilo pravega zamanja. Zdaj gredo menda malce bolj v promet, kajti marsikatero mlado in razvajeno dekletu odšete zanj denar svojih staršev na mizo, da ga bo oblekla, ko bo šla v disko klub. Ko je pa tako hip!

Po bakru še odmeva kladivo

Pred sto leti je neki baščaršijski obrtnik veliko noč prečul brez sna, da je izdelal čudovit pokrov za posodo v obliki kokle s piščeti. Podaril ga je Topal Osman paši, ki se je z njim potem bahal pred francoskim konzulom. Kakršna je Baščaršija danes, bi morda Topal Osman paša dobil v dar širok pas iz skaja z indijancevo ali kavbojevo glavo na sponki. Kovanje v bakru, srebru in zlatu

pa je še vedno najmočnejše ohranjena obrt na Baščaršiji. Toda lepi izdelki v izlozih so večinoma prekriti s patino predvojnih in še starejših časov. Kovarji zdaj tolčejo iz pločevine bolj pladnje, gonge, pepelnice, kavne servise, cigaretnice in podobno. Hkrati lahko radovednež pri njih najde vse mogoče starinske kovane predmete — od novcev do bogato okrašenih pištol in starih posod. Tako postajajo kovarji tudi starinarji.

Vendar so prav ti obrtniki ohranili staro navado, da nimajo cen v izlozih in se je mogoče za vsak predmet dolgo pogajati. Prodajalec najprej ugotovi, kakšne narodnosti si in kakšen denar imaš, šele potem pove ceno. Samo za barantanje mora biti drugačen človek, kot sem jaz.

»Koliko stane tisti pločevinasti gong?« sem vprašal mojstra kovarja, ki je stal med vrati ter čakal na kupce.

»Slovenec?« je takoj uganil.

»Tako je.«

»Dva tisoč petsto dinarjev.« je odvrnil.

»Starih?« sem se hotel prepricati. Možakar me je pogledal, kot da sem lahko vesel, da se je sploh pogovarjal z menoj, nato se je molče obrnil na petah in izgubil v delavnici. Se le ko sem se dovolj približal gongu, sem videl, da je pločevina srebrna in da je verjetno mislil nove dinarje.

Ljubav mi oprostí...

Na Baščaršiji je zdaj več čevapčičarn, slaščičarn, kavarn, burekčičarn, gostiln, bifejev, lokalov, špelunk, hrano in pekarn kot pa obrtniških delavnic. In v vsaki gost ali dva. Toda nekateri lokalčki so zelo prijetno urejeni. Vojni po kavi se prepleta z vnojem po čevapčičih, turškega medu na kile, sladko pecivo je zloženo v skladovnice, boza (pijača iz kvasa, sladkorja in vode) se hladi v steklenem valju.

V starih trgovnicah in delavnicah so se naselili novi ljudje. Po napisih izve obiskovalec, kaj se skriva za temničnim oknom: popravilnica nogavic, zlatarna Celje, filigranstvo, servis za električne aparate, kemična čistilnica, pasarstvo, idukavničarstvo, klenarstvo, popravilnica koles, vezilstvo, prodajalna igrac, knjigarna (v resnici časopisni kioski), urar, poročne čipke, celo odvetnik ima svojo pisarno v stari bajtici. V bližini pa prodajalna gramofonskih plošč, iz katere se po zvočniku razlega: »Ljubav mi oprostí, draga...« Iz sosednje kafežnice pa se razlega vmes sodbenejši hit: »Jeee, jeee, jeee...«

Delček starosti

Okoli trga so posedle stare ženske v črnem. Pred seboj so postavile skladovnice pisanih nogavic iz debele domače volne. Pletejo, pogovarjajo se in čakajo morebitne kupce. Otožen dih trgovk s stare Baščaršije.

Okoli turške česme je jata golobov, ki jih je več kot sto, prav toliko jih posedla po nizkih strehah.

Pot me je zanesla mimo Gazihusrevbegove džamije. Med vrati je bil starček. Na stolčku poleg sebe je razgrnil svoje blago. Lističi z arabsko napisanimi molitvami. Za vsak primer, če kupčija s tem ne bi zavetela, ima poleg še nekaj obeskov za ključce in ogrlice iz lesa.

V ulici na levi so stali po pločni.

kih prodajalci rabljenih predmetov. Tam se dobi vse — od otroškega vozička, plastičnega balona za vino, polomljenega mlinčka za kavo in starega okovja pa do oguljene nepremočljive ponjave.

Majhen trg blizu džamije so zasedli prodajalci lesenih spominkov. Poleg dolgih cigaretnih ustnikov v obliki pipe so tudi leseni krožniki in čaple, kot jih prodajajo kjerkoli ob morju. Spodaj, pred mizo so v skatli pleteni copati in navijalke za lase.

Takšno sem videl Baščaršijo prvič. Toda ni mi dalo miru, pa sem jo obiskal še drugič in tretjič in četrtič. Zdal zaidem večkrat tja. Postala je privlačna, zdi se mi, da sem jo šele začel spoznavati. Prvič sem jo le površno videl.

Zdal vidim med sprehodom po čaršiji stare sarajevske trgovce iz Selimovićevih romanov. Možakar, ki razgrinja oguljeno povošeno ponjavo, se mi zdi kot nosač Samuel iz Samokovljijeve povesti, ki si je želel najprej na malo trgovati, da bi začel potem na veliko, toda sanje so mu padle v vodo.

Na pročeljih starih stavb opažam sledove neke arhitekture, ki je del bogate kulture, bogatejša kot je naša. Česma sredi trga pripoveduje o tem, da je Baščaršija imela vodovodno omrežje že pred petsto leti. Črni ožgani tramovi nedavno pogorelih delavnic v ulici Bravadižluk mi ponazarjajo leto 1697, ko je princ Eugen Savoyški požgal Baščaršijo in celo Sarajevo. Še mnogo drugih požarov je preživela ta četrt.

Zdal se potikam po starinarinah in brskam po polcih, med kovarji, ki kujejo baker, zlato in srebro, pod njihovimi drobnimi udarci nastajajo nove umetnine, ki bodo nekdo imele prav takšno patino, kot dragocenosti, ki jih občudujem v izlozbi.

Življenja ni konec

Priljubilo se mi je vrvenje po ozkih uličicah, ne motijo me več plišasti medvedki in gramofonske plošče poleg filigranskih izdelkov, ne torbice iz skaja poleg opank.

Sarajevčani se trudijo Baščaršijo obnoviti zgodovinsko verodostojno. Toda kamni in opeke ne morejo pričarati vsega tistega, kar je minilo. V zgodovinski posnetih stavbah ne bodo več živlele obrti, ki so bile potrebne nekoč. Pod napuščmi nizkih streh se meša novo s starim. To se je Baščaršiji vedno dogajalo.

Kadarkoli je čaršija pogorela — in to ni bilo malokrat — nikoli ni bila enako obnovljena. Obrti so stoletja nazaj izumirale in nastajale so nove. Ko so bili v Sarajevu gospodarji Turki, je bila to orientalska čaršija. Ko so vdrli Avstrijci, se je čaršija spremenila. Staro se je pomešalo z novim. Po vojni je bila sprememba še večja. Toda vsaka nova podoba čaršije je ohranjala nekaj starega. Katera je prava, katere ustreza zgodovini?

Verjetno nobena. Čaršija se je v nemogoče prilagajala duhu in potrebam svojega časa in zato tudi je, kakršna je sedaj. Prav zaradi tega prilagajanja se je ohranila, zato ne bo izumrla, pač pa bo utripala s časom naprej.

Se vedno pa bo potrpežljiva zapis nekoga tujega turista: »Pogosto pustimo del sebe v mestih, ki jih obiščemo, toda v Sarajevu vedno ostane delček našega srca.«

Morda tudi zaradi Baščaršije. Takšne, kakršna je.

Bogdan Novak

Soseska zboruje (foto Ljubo Struna)

Običaj, ki so mu štete ure

Soseska v Beli krajini

Po pravilih, ki se desetletja niso spremenila

Bela krajina leži ob jugovzhodnem robu Slovenije. Na severu jo obdajajo Gorjanci, na zahodu pa kočevsko hribovje. Kolpa, ki se vije ob njenem južnem robu, jo deli od Hrvaške. Geografska lega je v preteklosti pogojila in določila poseben gospodarski in družbeni razvoj dela Slovenije. Kot posledica tega razvoja se v današnjem času Bela krajina prileva med nerazvita območja Slovenije. V preteklih desetletjih in zlasti še pred drugo svetovno vojno je bilo belokranjsko gospodarstvo omejeno le na poljedelstvo, živinorejo, gozdarstvo.

Pomembno je bilo vinogradništvo, ki je slovelo zlasti po izvrstni črnini. Skopa zemlja je dajala prebivalstvu premalo kruha in v času, ko se napotijo čez morje prvi slovenski izseljenci, je bilo med njimi mnogo Belokranjcev. Danes jih najdemo domala na vseh celinah.

Belo krajino povezuje s severom dve poti. Prva je nekdanja banovinska cesta, ki se v zavojih vpenja z novomeške strani na Gorjance in se na »Vahtu« prevesi proti prvim belokranjskim vasi. Pred desetletjem so to cesto preuredili in je zdaj osrednja prometna žila med Metliko in Novim mestom. Preurejena cesta je Belo krajino trdnjeje povezala z drugimi deli Slovenije. Industrija s prvimi začeti v poveljih letih pa spreminja podobo deželice, njene navade, običaje in življenje ljudi nasploh.

Vsakdo, ki se je kdajkoli popeljal v Belo krajino, se je lahko prepričal o izredni gostoljubnosti tamkajšnjega prebivalstva. In civiliziranemu obiskovalcu, ki meri vse dobrote tega sveta le s takšno ali drugačno valuto, se zdi nepojmljivo, da mu Belokranjec natoči v zidnici poln steklenega vina in pri loži še drugih dobrot na mizo, ne da bi ob tem vprašal za račun. Nemalo etnografov se je že podalo onstran Gorjancev, da bi obdelali narodne običaje in druge značilnosti ljudskega življenja, ki jih vpliv civilizacije potiska v preteklost in jim je zaradi tega sonjeno le še malo časa.

Izredna solidarnost

Trdo življenje in boj za obstanek sta med Belokranjci porodila izredno solidarnost. Medsebojna pomoč se ne meri z denarjem ali s kakršnimkoli plačilom druge vrste. Značilna oblika medsebojne pomoči in sožitja je soseska. Danes jo zasledimo še v vaseh severovzhodno od Metlike in mogoče še kje drugje v Beli krajini. Soseska sega daleč v preteklost. Vasačane posameznih vasi združuje v vaško skupnost, ki prevzema nase določene zadave posameznih članov in v zvezi s tem vse stroške. Deluje po pravilih, ki se skozi desetletja niso spremenili.

V soseski so veljavna vsa gospodarstva vasi. In četudi obstajajo med posameznimi domačinimi nasprotja, ki se rešujejo mogoče celo na sodišču, to ni bil nikdar vzrok, da bi katerakoli kmetinja izstopila iz soseske ali vaške skupnosti.

Soseska predstavlja tipičen primer vaške samouprave. Vse skupne zadeve vasačani rešujejo in o njih sklepajo sami. Sami si volijo svoja samoupravna telesa. Ta volijo vsi vasačani in vsak med njimi more biti izvoljen.

Danes zasledimo sosesko še dokaj ohranjeno v Draščih, dobrih šest kilometrov severovzhodno od Metlike. O soseski v tej vasi je pripovedoval starejši vasačan, ki je pred nedavnim praznovan 80 let življenja in se spominja podrobnosti iz življenja soseske za desetletja nazaj. V pripovedi je omenil, da je soseska obstajala v vasi Drašči že v njegovih mladih letih. Soseska opravlja skupne zadeve: pogrebe, vaško klet in cerkev. Enkrat na leto se vasačani zberejo na občni zbor, ki je v tej vasi določen na belo nedeljo, to je na nedeljo po veliki noči. V nekaterih drugih vaseh se zbirajo vasačani k »besedici« v zimskem času, ko orodje počiva. Takrat se zberejo v vaški kleti gospodariji vseh domačij pa tudi drugi družinski člani. Soseski vasi Drašči so se pridružili še vasačani Krmačine. Danes šteje soseska približno 60 hiš. V predvojnem času je povezovala 75 gospodarstev.

Zbor soseske je najvišji organ vaške skupnosti. Na njem izvolijo odbor, ki bo v naslednjem letu do prihodnjega občnega zbora vodil sosesko ter skrbel za skupne zadeve. V odbor izvolijo sedem članov. Poleg tega izvolijo še »sekutarja«, kletarja vaške kleti. V preteklosti sta delo »sekutarja« opravljal dva moža.

Soseska vodi knjigo, v katero vpišujejo člane odbora, ki so bili izvoljeni na belo nedeljo.

Dva dela občnega zbora

Odborniki prevzamejo velike odgovornosti, ki terjajo od njih nemalo prostega časa in truda. Zaradi tega se vsakdo poskuša otrsiti članstva v odboru. Zlasti neradi prevzemajo dolžnost »sekutarja«, kajti ta bo do prihodnjega leta skrbel za vaško klet in za vino v njej ter na prihodnjem občnem zboru poročal o svojem delu.

Vsakdo vé povedati za svojega sosedo, da je izvrsten kletar, da se ni njegovo vino še nikdar skazilo. Naštevjanja odlik ni ne konca ne kraja. Občni zbor soseske, ki se je začel ob eni ali drugi uri popoldne, se proti večeru razvili in ob sedmi uri je podooben čebelnemu panju. Navsezadnje pa le izborejo skupino mož, ki prevzame skrb in odgovornost, za sosesko v prihodnjem letu. In tedaj se vsi oddahnejo. »Sekutar«, ki je vse leto dokaj skrbno meril in zapisoval izposojeno vino, ta večer odpre pipo in po občnem zboru si ga vsak privoščil, kolikor ga le more »mestik«. Tako preide občni zbor v drugi »veseli« del. Tedaj pevci stopijo v krog. Veselje se nadaljuje včasih vse do svita, ko se iz vaške kleti razlega »dok ne pukne zrak«. Šele ob zori se razhajajo najbolj vztrajni ob klicanju in negodovanju svojih žena, ki vedo, da je ta dan pri delu izgubljen.

Soseska hrani v vaški kleti vino. Zdal skrbí »sekutar«. Nekaj tednov po trgatvi, običajno ko je mošt že odklpet, prinašajo vasačani vino v vaško klet. Ti so si namreč v preteklem letu,

ko jim je pipa na sodu »presahnila«, izposojali vino v soseski. Vina kletar ni prodajal, pač pa ga je posodil na »poldrugo« ali »podrugo«. Vsakdo, ki si v preteklem letu izposodi v vaški kleti liter vina, ga mora v jeseni vrniti liter in pol. Nekateri najbolj varčni vasačani so si med letom gasili žejo z vodo in niso zahajali v vaško klet. Po veljavnem dogovoru, ki ga vsi člani soseske upoštevajo, morajo tudi tisti, ki niso ničesar zapili, prispevati v jeseni v skupen sod po deset litrov pišjace. Pravijo, da so jih s tem »kaznovali«, ker niso ničesar zapili.

»Sekutar« in »rovaši«

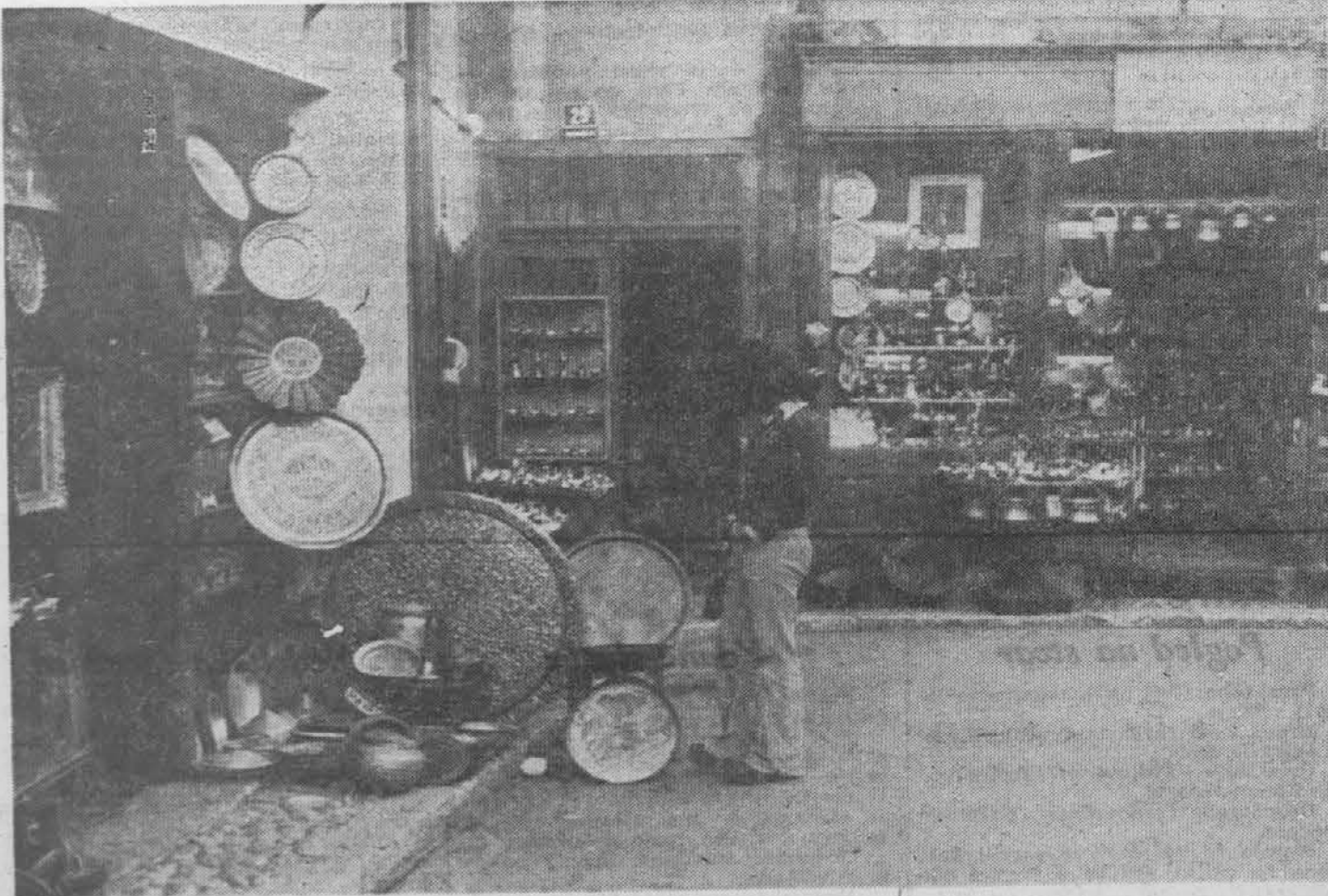
»Sekutar« je v preteklosti zapisoval izposojeno vino na svojstven način. Za vsako hišo v vasi je hranil posebno palico ali »rovaš« in nanjo z nožem zarezaval število litrov izposojenega vina. »Rovaši« so bili različnih velikosti, glede na hišne številke. Za vsako višjo številko je bil tudi »rovaš« večji. Med vojno so bili ti »rovaši« izgubljeni in se skoraj niso ohranili. Zdal ključar zapisuje izposojeno vino v knjigo. Medtem ko je bilo v preteklosti sosesko vino namenjeno izključno za izposajo, ga zdaj tudi prodajajo.

Vino vračajo vasačani okoli Martinove nedelje. Tisti, ki imajo zidanice v oddaljenih goricah, pa se odpravijo tja s sodom in vino pripeljejo. Nekdaj so v posameznih letih zbrali tudi do 80 hektolitrov vina, dandanes pa do 50. Izposojeno vino prinaša soseski dobiček, ki ga uporabljajo za plačevanje skupnih potreb. S skupnim denarjem plačujejo zlasti stroške pogrebov članov vaške skupnosti.

Smrt posameznih vasačanov zaznamo mežnar najprej z mrliškim zvonom. In takrat, ko se ta oglaš, vsakdo prisluhne. Ženskam zvoni v dve, moškim pa v treh presledkih. Ob smrti posameznih članov vaške skupnosti se strne vas vas. Soseska prevzame vse skrbi za pogreb. Za takšne primere se dogovori z določenim mizarjem, ki bo v tistem letu izdeloval za umrle vasačane krste. Stroške mizarju plača skupnost iz dobička, ki mu ga prinaša izkupiček z vinom. Vasačani prevzamejo tudi skrb za izkop groba. Po vrsti si sledijo posamezne hiše po številkah. Vsakokrat to delo opravijo po štirje. Druga skupina zasuje grob. Vasačani se zvrstijo pri pogrebu in vedno umrlega pospremiijo v velikem številu.

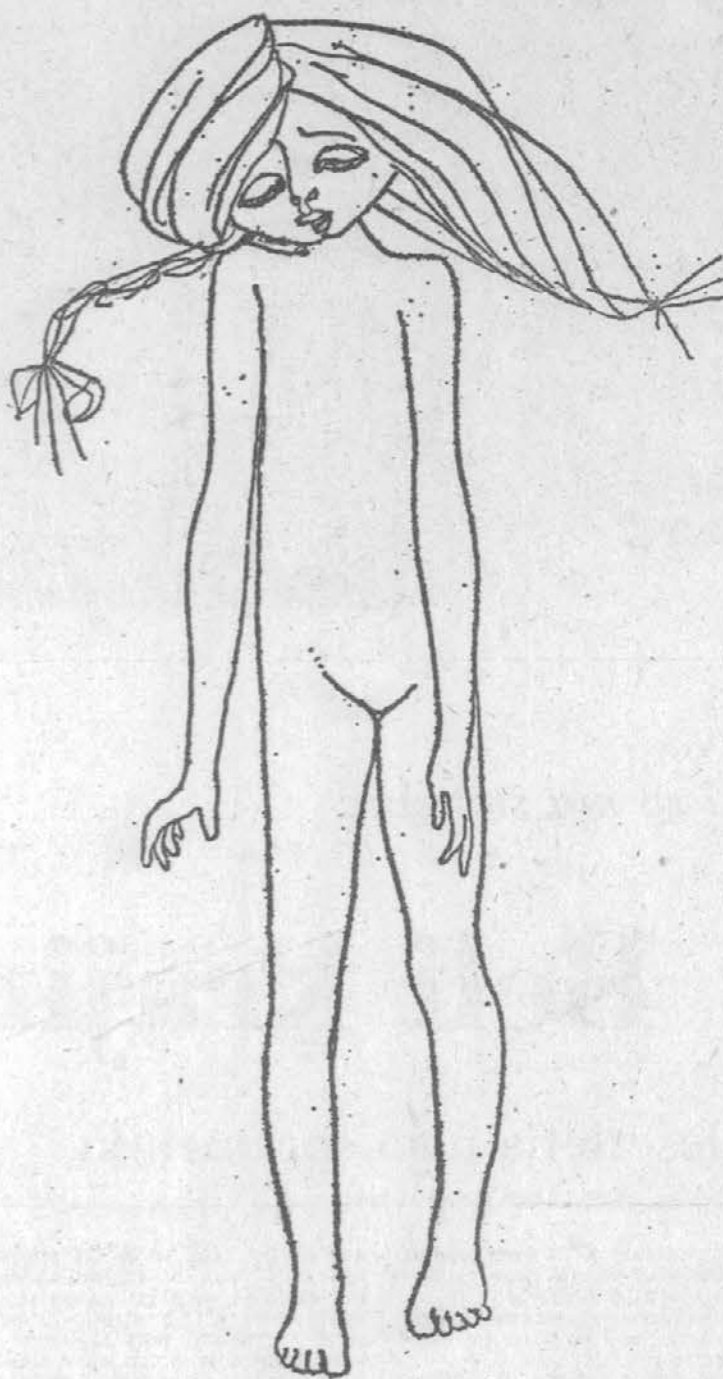
Ob koncu moremo ugotoviti, da predstavlja soseska, ki danes v belokranjskih vaseh še živi pa že tudi ugaša, pristno obliko medsebojnega sožitja na samoupravni osnovi. Sedanjí rodovi so jo prevzeli od prednikov in jo v nespremenjeni obliki izročajo naslednikom. Razvoj, ki je spremenil podobo mest v preteklih nekaj desetletjih, zajema tudi podeželje. Utrli si je pot tudi v odmaknjene vaške zaseleke. Z njim se spreminjajo tudi odnosi med ljudmi v teh naseljih in njihova medsebojna razmerja. V zvezi s tem razvojem so v nekaterih vaseh že opustili občne zbere soseske. Tem so gotovo že tudi v soseski štete ure.

Ivan Nemanjč

Sarajevo: umetno kovaštvo še živi (foto Bogdan Novak)

josef škvorecký eva je bila naga

Znani češki pisatelj, esejist in pre-
vajalec Josef Škvorecký se je rodil
leta 1924 v Nachodu. Na Karlovi uni-
verziteti v Pragi je dokončal angleščino
in filozofijo, nato pa je bil nekaj časa
profesor. Kasneje je bil urednik
zbirke »Svetovna literatura«. Znan je
kot pesnik, novelist in romanopisec,
ukvarja pa se tudi z radiom in gle-
dališčem ter z glasbo, s katero je pre-
žeto njegovo literarno ustvarjanje.
Zlasti pomembna so njegova dela:
roman »Zbabele« in zbirki novel »Le-
genda Emoke ter Babilonski dogodek«,
iz katere smo izbrali novelo, ki jo
objavljamo.

Srečala sva se v odkritem avtobu-
su, iz katerega so nam razkazovali
Prago. Imela je rjave lase, spletene
v kiti, na koncu teh pa so bile ovite
rdeče pentlje. Tega se spominjam. Ne
vem pa več, o čem sva se pogovarjala.
Ne vem niti, o čem se otroci sploh
pogovarjajo.

Menda je to srečen svet. Prav goto-
vo je srečen. Ne pozna ne optimiz-
ma ne obupa. Odvija se v nekakšnem
stalnem občutju koprnečih iskanj. Rad
bi vedel, kdaj se konča.

Menda pa to tudi vem!

Vem, da je imela na sebi poletno
oblekco iz belega platna, rdeče san-
dale in bele nogavice, ter da je bila
iz Tabora ali odkod že, iz nekega maj-
hnega mesta pač.

Ker sem bil takrat star osem let,
ona pa je bila dosti mlajša, jih je
morala imeti kakšnih šest. Zdi se mi,
da naj bi po počitnicah šla v prvi
razred. V Pragi je bila prvič. Gospod
z megafonom je razlagal o njenih za-
nimivostih in na rjavih laskih s pre-
ko na sredini se je skoraj koketno
pozabavala baretka z napisom THY-
MOLIN.

Ko so jo posadili na glave nam,
se mi je zdela kot baretka tujkega
legionarja. Komaj pa sem zagledal njo,
že me baretka ni več zanimala. Le
kaj je bila baretka proti njej! Proti
kitkam z rdečimi pentljami! Proti
očem kot čokoladai! Proti golim no-
gam v belih nogavikah!

Bila je torej ljubezen na prvi po-
gled in najbrž prva ljubezen v živ-
ljenju.

AH!

Mislil, da je vsako opisovanje ne-
potrebno.

Nagnali so nas v vagone tretjega
razreda, nas priključili odpravi otrok
»Bevnih mesta«. Pragec, nas po deset
natrpali v kupe, fanke, deklice, in
tako smo dva dni in dve noči sopi-
hali sončni Italiji naproti.

Ko je izginjal Wilsonov kolodvor,
je jokala. Solze so se ji kotrljale po
licih in belem zgornjem delu obleke
brez prsi, po tem nežnem sprednjem
delu otroškega telesa. V nočeh so med
klopi dali deske, nanje odede, na te
pa so položili nas. Pet z glavo na
eno, pet z glavo na drugo stran.

Ponoči se je prikazala mrzla lepo-
ta Alp v mesečini. Deklica je ihtela
ob pogledu na te trde nemške velika-
ne, pokrite z ledom. Z nogami sem se
dotikal njenih nog, toplih v nočnem
vagonu, v oslepljujoči svetlobi snež-
nih vrhov, ki so žareli kakor konice
steklenih streh.

Moj sosed — in te noge v malih
nogavicah so ležale med nama —
Jiri Chřuma, ki ni bil iz naše sku-
pine, ampak eden izmed otrok »Rev-
nih mesta Prage«, se ji je posmeho-
val. Ni razumel tenzobne v malem dok-
letu. Šel je velikim dogodivščinam
naproti. Šel je naproti izdatnim kos-
tom. Posmehoval se je polnočnemu
ihtenju in se bahal z zaničevanjem
plemena deklic.

Deklica!

Ne, to je bilo čisto nekaj drugega!

Naslednji dan sem že moral z njo
govoriti o nečem. Le, da se ne mo-
rem spomniti o čem. Ne morem. Da-
la mi je šarkelj, napolnjen s čokola-
do, kakršni mi doma ni nikoli tek-
nil, pa sem ga vsega pospravil. Jasno!
Zato, ker mi ga je dala ona. Čudno,
niti besede ne slišim, toda te rjave,
čokoladne oči vidim jasno. Začuden
so opazovale severnoitalijanske nižine,
kmetice v poljih, urne gorske lovec
s petelinjimi perjancami, carinke-fa-
siste, strpane v jahalne hlače, ki so
zauzdale po potu in se šalili z učitel-
jico, ki je nadzorovala nas.

Ali je to objokano otroštvo res ta-
ko srečen čas? Spet je jokala, ko smo
se prerivali iz vlaka in so mimo kolo-
dvora vlekli skupino črnih ujetnikov,
ki so bili zvezani z vrvmi. Verjetno
se jih je bala. Ali pa se je morda bala
tiste vrvi? Ali pa se ji je tožilo po čem?

Potem so zasijali sončni dnevi v
Gradu, dnevi sladoleda, melon, rak-
ovic, zalezlih v domke školjk. Mornar
z minolovke, zasidrane pred vilo, je
zvečer igral učiteljica serenade. Bil
je umazan in učiteljica je vihala nos.
V sosednji vili je stavovala Hitler-
jeva mladina — hitlerjugend. V mra-
ku so prižgali taborni ogenj in v zve-
nele zakrknjeno, grozeče. Jiri Chřuma
se je nekoč podelal v časopis in jim

ga vrgel skozi odprto okno v kuh-
njo. Ker pa je bila njihova kuhinja
na drugi strani, obrnjena proti vili
deklic, ki so bile članice balie, so
nemški vzgojitelji vse prekrili. Dekli-
ce iz balie so v mesečini prepevale
ganljivo, spевne pesmi o Mussoliniju.

Potem, ko smo pogasili luči, je
Jiri Chřuma začel bitko z blazinami
tako, da je udaril Quidona Hirscha, ki
je bil nečak nekakšnega šefa pri Ty-
molinu in tako je šel z nami zaradi
protekcije. Quidon, zakrknjen, drzen
debeluh, je napadel Jirija Chřuma,
ta pa mu je razbil nos.

Jiri Chřuma sem spoštoval, malo pa sem
se ga tudi bal. Razumljivo. Bil sem
dobro vzgojen edinec iz malega me-
sta in tako sem vedel, da je krasti
greh, on pa o tem ni bil povsem pre-
pričan. Jiri Chřuma namreč ni pri-
znaval grehov. Bil je brez nazorov.
Občudoval sem njegov vražji pogum
in zaradi njega me je mrzilo v kosteh.

Kadar je bila bitka z blazinami pri
kraju, sem vselej mislil na dekletce.
Spale so v sosednji sobi in včasih tudi
prepevale.

Zanjo sem nabiral zvezdice in lupi-
ne morskih ježkov. Iz teh sem naredil
pravo črnsko ogrlico in nek popol-
dan jo je nosila okoli vratu, v majh-
nih rdečih kopalkah pa se je izgubljali
žlebiček drobne hrbtnice, ki se je
podaljševal v prečko med rjavimi
lasmi.

Potem jo je pozabila na plaži.

Pri večerji se je zgodilo, da je
kuhar s sekuro za meso razsekala le-
do koblice in obe polovici sta padli
deklici v juho. Kuhar je bil čezkraj
Italijan z malarijo, ki si jo je kdo ve
kje nakopal. Smukal se je okrog učitel-
jice in presekovanje koblice je bila
njegova specialiteta.

Telesce koblice je plavalo v dekli-
ni juhi in greblo z nogami, usta
odbita glave so se zagrizla v fižol.
Deklica je jokala zaradi gnusa. V-
teško sem si z njo zamenjal krožnik
in potem pazljivo pojedel obe polovici.
Imeli sta podoben okus kot kostni
mozek ali nekaj takega. Deklici je
postalo slabo, ko me je opazovala.

Morala je oditi. Zagorele nožice
v zelenih sandalih, bele hlačke, pro-
sta mornarska majica. Jiri Chřuma,
ki ga je ta prizor navdušil, je za-
čel loviti koblice in jih pred dekli-
cami žive požirati. Deklice so kričale
in bežale v vilo. A ni jim bilo slabo
tako kot njej. Kakor deklici... Ona
namreč ni kričala. Pobjedila je. poze-
lenela in morala je oditi.

Drugi dan je na morju že od jutra
besnela nevihta. Med sivimi valovi se
je prebijal vsakodnevni parnik iz Trsta
in Hitlerjeva mladina je odšla na po-
hod. Deklice iz balie v smešna krat-
kih rožnato belo progastih majicah in
z golimi nogami so v dežju smeje tek-
le v cerkev. Jiri Chřuma je v prazni
jedilnici gradil babilonski stolp iz ne-
pojedjenih ostankov koruzne kaše in
je razlagal krogu svojih občudovalcev,
da bo postal pustolovec kot njegov
oče. V resnici pa je bil pustolovec le
njegov stric. Ves dan sem prežival na
zaklenjeni verandi in z deklico izme-
nično igral pin-pok ali pa z njo sedel
pri oknu in razpravljal. Ko bi je ve-
del o čem?!

Deklica je bila najlepša izmed vseh
deklic in učiteljci, ki je nanje pazila,
se je prikupila. Nekajkrat jo je vzela
s seboj na potep z jadralnico, medtem
ko smo mi, do pasu v vodi lovili
spolške meduze in ji zavidali.

Po obedu smo s Quidom Hirschem,
deklico in Jiri Chřumom sedli k
igri Business. Quidon Hirsch je hitro
izgubil živce, jaz pa sem dobil hotel
na Vaclavskem trgu, ki sem ga pod
ceno prodal deklici. Nato sem se zna-
šel v denarni stiski in deklica mi je
posodila krone. To je bila krasna igra,
čprav kapitalistična, imela je le to
napako, da v njenih pravilih niso po-
mislili na poroke med udeleženci igre.
Toda sem to zelo boleče občutil in
če bi pravila kaj takega dopuščala,
vem, da bi si me izbrala. Tako pa sva
drug drugega le varovala pred ban-
krotom, igra pa je na koncu dobil
vražji kapitalist Jiri Chřuma, čigar
stric je bil v resnici tat, oče pa revež
mesta Prage. Nečak šefa Quidon
Hirsch je prvi bankrotiral in je nato
do konca škripal s zobmi.

Takoj je predlagal povratno igro.
A ravno, ko so kocke prvič zaroljale,
je posvetilo sonce. Prešlo se je čez
mavričen obok v dežju, nevihta je po-
tihnila, bele hiše in vile vzdolj plaže
so se zabelile, barvisti sotori so se
zableščali v soncu. Hitlerjeva mladina,
premočena od kože, se je vračala s
pohoda in prepevala uporno pesem
in deklice iz balie v kratkih srakakah
so se jim nesramno posmehovali z oken.

Tedaj je prišla učiteljica v pikčasti
obleki in rekla deklici, meni, Jiri ju in
Quidonu, naj bi se šli z njo sprehoditi
do plaže.

Šli smo. Deklica z radostnim, než-
nim nasmehom, jaz zaradi deklice,
Jiri Chřuma zato, ker je vse učitelj-
cine želje razumel kot zapovedi, ki
jih je priporočljivo izpolniti, Quidon
Hirsch pa zato, ker pač ni imel več
s kom igrati igre Business.

Tako smo se znašli na plaži. Črni
oblaki so naglo pluli proti vzhodu
in učiteljica v beli obleki z rdečimi
pikami je stala na pesku, obleka ji je

valovala v vetru, deklica v kratki beli
obleki je stala ob njej in veter je ko-
dral obleko na njej. Jiri Chřuma je
našel malo želvo in jo strpal v žep.
Gledali smo morje. Veter je postal
toplejši. Sonce je začelo žgati. Uči-
teljica se je obrnila k nam in predla-
gala: »Fantje, okopajmo se, kaj
pravite?«

»Prosim, seveda.« je za nas vse od-
govoril Jiri Chřuma.

»Slekli se boste kar tu, midve z
Evico pa se greva preobleč v sotor.«
Sotor je stal kake tri metre od nas,
zeleno in belo progast. Deklica je po-
bledela, zardele, in nekaj zašepetala
učiteljici. Ta se je sklonila k njej in
poslušala. Potem se je zavrnila in se
nasmejala. Beli zobje so se ji zaiskri-
li v lepo zagorelem obrazu.

Ampak, dušica, saj ti jih še ni tre-
ba imeti,« je smeje rekla, se spet sklo-
nila k deklici, jo objela in poljubila,
potem pa jo je za roko odpeljala v
sotor. Deklica je bila rdeča kot mak.

Slekli smo se do kopalk. Ki smo
jih imeli vedno na sebi, sedli na pe-
sek in učili želvico hoditi po zadnjih
nogah. Potem pa se je platno pri vho-
du sotor razprilo in prikazala se je
učiteljica. Imela je drzne dvodelne
kopanke in prsi so ji nekam uhajale
iz njih. A tega nismo gledali.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je stala deklica.

Ob njej je st